

ДМИТРО ТЯГНИГОРЕ

РОЗБІЙНИК

ІВАН
ПУШКАР

I

ІНШІ ОПОВІДАННЯ

Ми на ваші услуги!

**ДРУКАРНЯ
„УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ”**

**ВИКОНУЄ ВСЯКІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ, ЯК —
ЛИСТОВІ НАГОЛОВКИ Й ЗВОРОТНІ КОВЕРТИ, —
що надають повну повагу вашому бизнесові, або
товариству.**

ВІЗИТІВКИ, —

**що представляють вас і лишають добру памятку
по ваших відвідинах.**

ФІНАНСОВІ ЗВІТИ Й АФІШІ —

**для товариств, муніципалів та промислових під-
приємств.**

ПОДВІЙНІ РЕСІТИ —

**для бізнесовців, товариств, муніципалів і т. п. з їх
власним іменем.**

КАРТКИ ЗАМОВЛЕНИЬ —

**які надають поваги і точності при замовленнях.
ВЕСІЛЬНІ ЗАПРОШЕННЯ —**

на гарнім папері з похилими буквами.

ЗАРОВІ ТИКЕТИ —

для товариств, церковних громад і т. д.

**Відкрийте українське підприємство. — Замовлення
висилайте до:**

**Ukrainian Voice
WINNIPEG, MAN.**

ДМИТРО ТЯГНИГОРЕ

РОЗБІЙНИК
ІВАН ПУШКАР

ІІНШІ ОПОВІДАННЯ

Накладом і друком
Української Видавничої Спілки в Канаді
Вінніпег, Ман.
1936

**Published and Printed by Ukrainian Publishing Company Limited,
210—214 Dufferin Ave., Winnipeg, Man.**

РОЗБІЙНИК ІВАН ПУШКАР

П Е Р Е Д М О В А.

Так на Великій Україні, як і в других краях появлялися розбійники. Про багатьох не лишилось споминів, а про деяких і до нині передаються устні перекази і оповідання в книжках. Ріжниця між тими розбійниками була та, що одні йшли на велику дорогу лише для рабунку, маючи від уродження нахил до злого, або й одідишли його від своїх родичів, а другі були mestниками за кривди народні чи свої особисті, або ж жорстокість і несправедливість людська пхнути їх на розбійничу дорогу. Такими були: Кармелюк, Музика, Савицький і другі. Іван Пушкар, про котрого слідує мое оповідання, належав до останньої категорії. Про його життя і діла прошу послухати.

В селі Переорках, Винницького повіту на Подільщині, 69 літ тому проживала удова Катерина Пушкар. Як і усі селяни, що недавно скинули з себе ярмо панщини, не гараздували. Одиною її утіхою і надією був син одинак, Іван, літ двадцять; молодець гарної вроди і розумом перевисшав усіх, бо не зважаючи на те, що виростав панщизняком (панщина знесена 19 лютого, 1861 р.), умів читати і писати. Також відзначався неаби якою силою.

На вісімнадцятім році життя взяв Івана до себе на службу за козачка дідич Станіслав Моравський. Польська шляхта, хоч і стратила право користуватися безплатною працею селян, все таки ще жила старим розгоном, канчук продовжував свою роботу, а шляхта йдучи рука в руку з поліцією, чинила селянам ріжні кривди, котрі проходили їм безкарно.

В палацу пана Моравського служила за покоївку сирота Оксана Остапчук — гарна молода дівчина, котра припала Іванові Пушкареві, як то кажуть, до серця, а він її. Гадав Іван за рік, за два одружитись з Оксаною і не раз про це, при нагоді, говорив з нею. Тай стара Пушкариха сподоба-

ла собі Оксану і тіцилась, що син буде мати гарну, роботя-
шу жінку, а вона невістку.

Пішов вже Іванови двадцятий рік. Десять при кінці осе-
ни і одружитись гадав. Коли почав помічати, що пан Мор-
авський починає на його Оксану ласим оком поглядати,
затрівожився Іван, бо це не обіцювало нічого доброго.

Одного дня Оксана розказала Іванові, що пан хотів її
збесчестити, але вона вирвалась від него.

— Що я бідна буду робити? — з плачем запитала Оксана.

— Не бійся, Оксано, — відказав Іван схвильовано, —
я буду пильно стежити і в разі потреби обороню тебе. Я
пораджуся з мамою і ми за пару тижнів подружимось, а то-
ді пан не посміє тебе чіпати.

Порадившись з мамою, Іван за пару днів попросив у
пана дозволу женитися.

— А з ким хочеш женитися? — запитав пан.

— З Оксаною Остапчукою, — відповів Іван.

— З тою, що служить у мене в палацу?

— Так, прошу пана, з тою.

Пан Моравський ходив по кімнаті і щось обдумував, а
врешті, повернувшись до Івана, сказав:

— Добре! Позволяю. Можеш йти.

Вийшов Іван з якимсь не добрым передчуттям. Чого це
пан так надумувався, це не з проста, треба уважати. Цілий
час до вечера усе мав Оксану на оці.

Вечером пан покликав Івана і звелів осідлати коня і по-
їхати до лісничого Вержбіцького, щоб той явився до него
на другий день. Серце Івана забилось сильніше і промай-
нула гадка: висилає мене і зараз пішло за Оксаною.

Вийшов Іван, осідлав коня і виїхавши за палацову браму,
привязав коня в корчах, а сам переліз через паркан і під-
крався до дверей та наслухує. Чує як пан покликав козака
і звелів, щоб до покою прийшла Оксана. Чого пан кличе її?
Для того, щоби знівечити честь її дівочу. Звірюка нікчем-
на.

Як лише козак пішов до кухні, Іван мерщій до перед-
покою, а звідти тихцем до сусідньої з панською кімнати,
сховався за шафу і чекає. За кілька хвилин козак привів
Оксану і знаючи, що він тут непотрібний, вийшов. Іван нап-
ружив увесь свій слух і чує як пан звернувся до Оксани:

— Іван Пушкар просив моого дозволу женитись з тобою. Ти хочеш вийти за него?

— Так, прошу пана, — відповіла Оксана дрожачим голосом.

— Дуже добре, — промовив пан. — Я позволю, але перше мушу переконатися, чи ти чесна дівчина.

— Прошу пана спитати ключницю і усіх слуг; я заховуюсь чесно...

— О ні! цого мало. Я мушу сам переконатися.

З цим словом пан обхопив за стан Оксану і потягнув до другої кімнати.

— Паночку! Не безчестьте мене бідну сироту.

Але звір, що прокинувся в панові, нічого нечув.

В цю критичну хвилину перед паном зявився Іван і крикнув:

— Пане! Пустіть Оксану!

Пан від несподіванки оторопів, але за хвилю лице його перекривила страшна лютъ і він вдарив Івана кулаком в лиць та закричав:

— Геть звідси, драбе, бо застрілю як пса!

Іван озвірів і не памятаючи себе, почав латати пана канчуком, а Оксана швиденько вибігла з покою. Пан наробив крику, збіглись палацові козаки, накинулись на Івана і ледво подолали його. Тоді пан збив його, скільки йому бажалось і звелів відставити до поліції.

Заходами пана, Івана віддали в салдати і відправили в 45 піхотний полк в місто Умань на Київщині. Думка про учинену кривду, про Оксану і маму, що лишилась без захисту, не давала Іванові спокою.

Військова служба тоді була тяжка і немало прийшлося Іванові натерпітись. Все-ж таки час упливав і з Івана став добрий вояк. Подобався він капітанові ротному командантові Степану Резунову і той на другім році служби узяв Івана до себе в денщики (для послуги). Тут Івана стрінула тaka біда, про яку він і не мріяв.

Капітан Резунов дійсно був різун і мордобой та мочиморда, а його жінка хандриста, злобна і простакувата жінщина. Мало чим треба було провинитися Іванові, щоб капітан подарував йому два три мордачі, а капітанша потягнула гачком по хребті. А то й так, без усякої причини приволочиться пізно у ночі пяний капітан і причепиться до Івана:

— Ти спал мерзавець?

— Нікак нет, — відповідає той, — не спав, ожидав ваше високоблагородіє.

— Врьош, скотіна! — кричить той звір в офіцерськім мундурі і починає бити Івана, скільки йому подобається.

З дня на день носив Іван синяки, годив лютому капітанові, як міг, придобровався до капітанції, але юе не помагало. Пройде два-три дні і знов те саме.

Одного разу зійшлися до Резунова гості, такі самі, як і він пянюги і мордобої і почалась піятика. Іван лише підносить фляшку за фляшкою. Випили все, а Резунов каже Іванові ще принести фляшку коняку.

— Більше вже нема, ваше високоблагородіє, — звідомляє Іван.

— Ах ти мерзавець! — заревів Резунов. — Так ти випіл коняк?

Іван божиться, що ні, що вже випили усі напитки.

— Значіт я вру (брешу)? — захрипів капітан і почав бити Івана по лиці, звалив на підлогу і товк чобітьми.

Ледво виволікся Іван до кухні.

На другий день з попідбиваними очима, з синяками на цілім тілі, пішов Іван до комandanта полку, полковника Солов'єва.

— Хіба-ж я скотина, щоб можна було так наді мною знущатися? — думав собі Іван. — Та-ж добрий господар і над скотиною так не знущається.

— Что тебе нада? — спитав комandanт.

Ото Іван і оповів про усьо. Так що-ж, як то кажуть: крук крукові ока не видзьобає. Вислухав комandanт, нахмурився і сказав:

— Еслі комandanр біл, значіт ти заслужіл, да кроме того ти відно порядочная сволоч, коли посмел на своєго комandanра жаловаться.

Покликав полковник вартового і звелів завести Івана до арешту на три добі, на хліб і на воду. Ось тобі й добився справедливости.

Сидячи в арешті, Іван відпочив і за тих три добі переродився, вступив в него новий дух. Нема нігде правди і людськости. Там пан, богач для своєї утіхи намагався позбавити чести дівочої його суджену; вже може й досяг того. Неправно з пімсті в салдати його віддали, а тут звірюка знущається над ним; він пішов до комandanта полку поскар-

житися, найти у нього захист, а той в додаток під арешт посадив.

— Нема правди, нема милосердя, тож годі і мені жити і служити правою, — гадав Іван.

Ото-ж почав Іван обдумувати своє положення і рішив здезертиувати, але перш того порахуватись з Резуновим. За підставу служив такий висновок: Зі звірами треба по звірськи поступати.

Коли Іван вернув з арешту, капітан і капітанша вилася його як знали, а капітан заявив:

— Тепер всякий день получиш по три раза в морду, скотина.

— Получу або не получу, — думає собі Іван. — Раз мати родила, раз і помірати.

По обіді капітан і капітанша кудись вийшли з дому, а Іван заходився лаштуватись у дорогу. У сусіда, котрий видів, як над Іваном знущаються і співчував йому, дістав цивільну одежду, которую сковал в саду, взяв револьвер Резунова, усі кулі, провізії сковал також в саді і чекає.

Вечером прийшла капітанша сама, а капітан, по звичаю, десь лишився з компанією гуляк. Капітанша звеліла Іванові подати води і помити її ноги. Іvana обурило це і він відповів:

— Самі помийте.

— Что?! — скрикнула капітанша і скопивши гачок хотіла вдарити Івана.

Але то вже був не той покірний салдат, котрого можна було бити, він стояв на витяжку. Ні, це вже був другий чоловік, обурений на своїх гнобителів, готовий на усе, вийшовши з рівноваги.

Іван скочив до капітанші і ударом кулака звалив її на підлогу і тим гачком, який так часто нівечив його плечі, почав гаррати ненависну йому капітаншу. Вибивши добре звязав, заткав хустиною рот, щоб не кричала і положив на ліжко та чекає капітана.

Десь опівночі приволікся п'яній капітан і вчепився до Івана, заміряючись вдарити, та не зінав, що його чекає. Іван своїм дужим кулаком так стукнув капітана, що той замолов ногами, а тоді Іван почав бити того звіря в людськім тілі. Бив цупко, не жалував; бив так, що капітан знепритомнів. Тоді Іван виняв з його кишени гаманець; було в нім 45 карбованців.

— Вони мені належаться за службу, — рішив Іван. — Мене брали, щоб я салдатом був, а не льокаєм; тай за ті синяки також щось належиться.

Взяв гроші, штовхнув капітана ногою на прашання і вийшов з дому, замкнувши двері на ключ. Забрав в саді річи і направився до цвинтаря, щоб там переодягнутися і рушити в дорогу до дому.

Лише вийшов на вулицю, а там як з під землі виріс перед ним командант полку, що вертав веселій домів.

— Ти куда прьош? — муркнув полковник.

— До дому, — каже Іван, та оглянувшись, що поблизу нема нікого, як зайде кулаком полковника в лицце, той так і звалився, а Іван на него і почав латати за три дні арешту, за справедливість, за все.

Опісля відобрав револьвер, забрав гроші, 67 карбованців, скочив на цвінтар, переодягнувся і за пів години був за містом. Почув за собою гамір. То за ним шукала кінна поліція і салдати, але ніч приголубила його до себе і обвінула чорною пеленою.

За пару годин Іван був в лісі і вже лісами пішов далі. На світанку заліз в густі хащі, посідав, пару годин заснув і пустився в дальшу подорож. Ніч провів у лісі, а рано вийшов на дорогу, щоби, пройшовши пару верств, знов завернути в ліс, котрий тепер був для него рідним батьком. Дорога була віддалена від сіл, тож Іван йшов сміло, та на повороті стрінувся чолом до чола з поліцейським урядником, що їхав одноконним візочком.

— Стой! — крикнув урядник.

Іван розглянувшись, що нема нігде нікого, став.

— Паспорт єсть? — питає урядник.

— Нема, — відповідає Іван. — Я тут з поблизького села, ходив шукати роботи.

— Знаю я тебе, — сказав урядник, — шукав роботи! Коні красть ходіл. Давай десять рублей, а то арестую.

— І цей живе неправдою. За гроші можна й коні красти, — подумав Іван.

— Щож робити, маєте десять карбованців та будьмо знакомі, може коли прийдеться до чого.

— Харашо! — відповів урядник, взяв гроші і поїхав, а Іван пустився до ліса.

— Гай, гай! — промовив Іван вслід. — Злодіїв шукає, а сам злодій. Усіх їх треба на купу гарратати.

Без дальших пригод наблизився Іван до рідного села, але не пішов в село, а залишився в лісі, щоби перше розвідати, що діється. За кілька годин побачив на полі свого вуйка Петра. Підійшов до него і привитав. Петро видивився на Івана, неначе не пізнавав його, а далі оглянувся кругом і промовив:

— Втікай, Іване, швидше, куди очі глядять; тут за тобою шукають, ціле село збурили. Що ти там наробив?

— Нічого, вуйку, били мене, то й я побив їх і втік. Скажіть мамі, нехай не журиться, якось я собі дам раду. А не знаєте що про' Оксану, з котрою я мав женитися?

— Знаю, та краще й не згадувати.

— Що-ж такого? Скажіть будь ласка, — допитувався Іван.

— Та що! Коли тебе забрали, то пан збесчестив Оксану, а вона кілька днів плакала, а одного ранку знайшли її трупа в ріці. Утопилася сердешна, не витримала сорому і туги.

Іван слухав, лице його перекривилось злою, він ще завдав пару питань і зник у лісі. Зайшовши в глибину ліса, сів Іван на зваленім бурею дереві і віддався в обійми сумних дум. Само собою виринало питання: Що робити? Жити в селі неможливо, воно для него пропало, зараз арештують і піде під воєнний суд, а він жорстокий, милосердя не знає. Не інакше, а треба бути звірем і жити в лісі.

Іван Пушкар, притиснений з трох сторін, подався в четверту ще відкриту — темний ліс і став звірем, ясніше розбійником, почав мстити панам і начальству на широку скалю. Ім'я Івана Пушкаря скоро стало популярним і не одно серце, котре не відзначалось любовлю, а було жорстоке і ненависне — тремтіло при згадці, що є десь поблизу неуловимий розбійник Іван Пушкар, котрий став без наказу і затвердження суддею. Судить і зараз же сам кару вимірює.

Проішло кілька тижнів після появи Івана біля села Переорок, у пана Моравського зібрались гості, веселилось панство, за ситою вечерою чимало вина і наливок вилили. Саме при кінці вечері, несподівано відчинились двері і перед паном Моравським став з револьвером в руці Іван Пушкар, а за ним вимірили в панів свої револьвери шість товаришів Пушкаря.

— Чи пізнаєш мене вельможний пане? Я Пушкар, бувший твій палацовий козак.

Паньству пробіг мороз поза шкіру; вони вже знали, що Пушкар вчинив капітанови і полковникови, тож не сподівались для себе чого доброго.

— То ти... то ви Іван Пушкар, — пробубонів Моравський.

— Так, це і ти і ви в моїй особі. „Ти” це я, Іван Пушкар, а „ви”, це я з своїми хлопцями. Скажи мені, пане, де моя суджена Оксана і то відповідай зараз?

— Ок-оксана, во-вона втопилася.

— Втопилася! так, це я вже знаю, а через що?

— Не-не знаю!

— Не знаєш, тварюко нікчемна, то я тобі пригадаю. Ти звірюко збесчестив її бідну сироту, але забув, що ще я є на світі і що прийдеться тобі за твій, ганебний вчинок переді мною відповідати. Зараз послідує суд і виконання карі.

— Змилуйся, — пробубонів Моравський, — я тебе нагороджу.

— Змилуватись! А ти милувався надімною, як з посіпаками запакував мене в салдати. Милувався над беззахистною дівчиною? Через тебе і тобі подібних я перестав бути людиною, а став звірем, та мушу ховатись в лісі.

Вирахував Пушкар Моравському копу горячих канчуків, відтак забрав усі гроши, які були у него і в гостей, повечеряв зі своїми хлопцями і залишивши палац скрився в лісі.

Відчувши на собі тяжку руку Пушкаря, Моравський заніс скаргу до влади, котра довго шукала за Пушкарем і його ватагою, але по них слід загинув.

Памятали про Пушкаря капітан Резунов і полковник Соловьев, та старались допасті до рук. Тимчасом популярність Пушкаря з кождим днем збільшувалась, про його відвагу, силу і щедрість до бідних ширілися оповідання поміж нарід.

Пушкар ніколи не лакомився на малу суму, але як робив насоку, то дер так, щоби на довго стало. Величезні ліси Винницького, Літинського і сусідніх повітів давали добрий захист, а біднота, котру Пушкар щедро наділював грішми, була його найпевнішою охороною. В такий спосіб Пушкар мав певні і своєчасні відомості про заходи влади.

Проминув рік часу в тягу котрого чимало дива натворив Пушкар. Поліція і повітові засідателі і тисяцькі виби-

вались з сил, стежили по дорогах, ревізували коршми, але хісна з того не було, ще й нераз Пушкар, дізnavшись, що поліція стереже його в якім тіснім кутку, сам нападав на поліцію, розоружував і дарував на памятку по кілька десять канчуків.

Пушкар часто бував в Винниці, для чого перебирається за старого селянина, або пана і сам розвідував, що йому було треба.

Одного дня донесли йому, що влада задумує, при помочі війська і селян, зробити облаву в поблизьких лісах з метою дістати в свої руки розбійника Пушкаря і його ватагу.

Пушкар зараз направився в Винницю, де мав своїх пристильників, або „уха”, як він їх називав.

Ідучи вулицею побачив недалеко себе офіцера, приглянувшись і затримтів, бо пізнав в тім офіцері свого старого приятеля, капітана Резунова. Не інакше, а його призначено для проводу облавою.

Пушкар зараз вибрався з міста, а йдучи дорогою, постановив взяти участь в облаві і при нагоді ще раз пригадати Резунову, що бувший денщик Пушкар живе на світі.

Поговоривши з селянами поблизького села, Пушкар з десятма хлопцями приготувався і другого дня вранці, замішавшись в гурт селян, був під лісом, куди в короткім часі прибуло військо, з котрим прибув і капітан Резунов.

Пушкар не помилився. Резунов дійсно був призначений для „поїмкі разбійника Пушкаря”.

Пушкар старався бути недалеко Резунова, а його найвірніший товариш Іван Чорний крутився таки біля самого Резунова.

Резунов зарядив, щоби кождій частині жовнірів були призначені провідники, добре знаючі ліс. Чорний зараз предложив свою услугу Резунову заявляючи, що знає в лісі кожду стежку, кожду печеру. Резунов радо згодився, а Чорний покликав до себе Пушкаря і ще двох товаришів.

На даний знак усі рушили в ліс, а ліс був густий, повно хащів, наваленого бурею дерева, не так то легко було орієнтуватися в нім. Кількох жовнірів, що йшли з Резуновим, по-малу почали губитися в гущавинах, одні лише „мужічкі” тримались Резунова як репях кожуха і вели в глибину ліса.

Коли жовніри стратили звязок, провідники завели Рє-

зунова в яругу, а там Пушкар схопив його за горло і крикнув:

— Пізнав мене? Це я, Пушкар, за котрим ти шукаєш!

Не вспів Резунов крикнути, як вже лежав на землі звязаний. Пушкар забрав оружжа і гроши, вліпив капітанови п'ятьдесят нагайів і лишили в хащах. Оден з ватаги вступив в звязок з жовнірами і сказав, що капітан кличе їх до себе.

Заки жовніри віднайшли Резунова і розвязали його, Пушкар з товаришами були далеко в другім лісі..

Влада вибивалась з сил, лютувала, арештували маму Пушкаря, мордували її, щоб сказала, де укривається її син.

— Щож я вам можу сказати, — говорила стара Пушкариха. — Хіба він має хату? Темний ліс то його хата, отож в тій хаті шукайте його. До мене він не приходить.

Потримали її кілька днів і мусіли випустити.

На якийсь час Пушкар замовк і неначе щез з лиця землі.

Одного осіннього вечера, коли вітер жалібно заводив і лопотів своїми крильцями в віконця селянських хат, в селі Переорках, з ліса виїхали на конях сорок уоружених людей. То був Пушкар зі своїми побратимами. Так звав він кожного зі своєї ватаги.

Віхали в село і відділ мовчки розділивши на три частини направився трома вулицями до краю села, щоб охороняти візд, а Пушкар з трома побратимами поїхав до мами в гості.

Спинились біля воріт. Побратими остались на сторожі, а Пушкар підійшовши до вікна застукав.

— Хто там? — почувся жіночий голос.

— Відчиніть, мамо, — промовив Пушкар і голос його змяк, серце забилось, він любив свою маму.

Відчинились двері і Пушкар увійшов в хату.

— Сину мій коханий! — скрикнула Пушкариха, — якже це ти прийшов сюди?

— Скучився мамо за вами, хотів побачити, слово тепле, материнське почути, — промовив Іван і з пошаною поцілував свою матусю в обі руки.

Заплакала мама, обняла свого розбійника сина за голову, притиснула до своїх стомлених грудей і цілувала, слізми обливала, голубила, та ніжно промовляла. Сіли на лаві, склонив Пушкар свою молодецьку голову на коліна матери, а вона його шовкові кучері своїми спрацьованими пальцями перебирала, гладила і слухала, що він оповідав.

Десь по півночі попрощав Пушкар свою матусю, лишив її грошей і пращаючись сказав:

— Не знаю, мамо, чи ще раз побачу вас, бо вороги гоняться за мною, неначе за звірем. Отож хочу сказати вам, мамо, що я не є душогубець, я ще нікого не позбавив життя, але як прийдеться боронити своє життя, то ні на кого не подивлюсь. Люде звірі, деруть, шарпають, нівечать слабших від себе, тож і я мушу дерти їх, тих богачів жироїдів, що з нашої праці, з нашого поту доробились великих маєтків і тих, що займають урядові посади, та замісць того, щоби обороняти слабших від сильніших, помагають останнім дерти перших. Здираючи жир з них, я обділюю бідноту. Моя рідна, люба матусю, ваш син не розбійник, а mestник за ті кривди, які йому і його народові вчинено.

Нічого не могла говорити мама від плачу, лише перехрестила сина, ще раз поцілуvalа і він відіхав.

Усі селянє знали, що в селі гостює неаби хто, а сам отаман Пушкар з побратимами, але усі мовчали. Все-ж таки знайшовся зрадник, бо зрадники були, е і будуть і однаково усюди ними погорджують і карають.

Таким зрадником був Семен Рибачок, який злакомився на панську ласку і доніс панові, що Пушкар був у мами. За свою услугу дістав Рибачок корець пшениці.

Зараз до Переорок прибула поліція, перешукала хату, арештуvalа Пушкариху, а вона не відпиралась, а сказала що син дійсно був у неї пару годин.

— Він мій син, а я його матір, — говорила вона, — його тягне до мене, а мене до него. Можете за це карати мене. Де він тепер, не знаю.

Потримали Пушкариху, побили її тай випустили. Хто зробив її цю прислугу, Пушкареві зараз донесли, бо і в палацу були його прихильники.

На четверту ніч вломився Пушкар до Рибачкової хати і сказав:

— За то, що ти доніс про мій побут у мами і дістав за те від пана корець пшениці, я також тобі цого задурно не хочу, бо хоч я і не пан, але все-ж людина відома. Отож дарую тобі копу канчуків.

Не помогли просьба і плач,влішив Пушкар Рибачкові копу канчуків і сказав:

— Наколи знов донесеш, що я тут був і тобі дарунок дав, то дістанеш від мене дві копи канчуків. Памятай!

Не заїзджаючи до мами, Пушкар зник.

У пана Моравського були гості, між котрими гостив і пан Русяновський з Якушинець, відомий зі своєї жорстокості. Коли розмова зайдла за Пушкаря, Русяновський гордо сказав:

— Коби той лотер лише важився наблизитись до моого палацу, то я з него усі кишки вимотав би. Я коли йду, то все приготований до стрічі з тим гайдамакою і усе маю на поготові для него кулю, бо виджу, що московська влада, що чваниться своєю великою потугою, не годна дати ради з бандою розбишак і захистити нас від них.

На другий день Пушкареві донесли про хвальбу Русяновського. Вечером того дня до його палацу зявився місцевий селянин з листом і сказав, що якийсь пан звелів йому занести той лист до Русяновського. Отворив пан лист і оставпів. В листі було написано:

„Пане Русяновський! — Відомо мені стало, що Ти бажаєш стрічі зі мною. Почувши про це і я також набрав охоти стрінутись з Тобою, та де об чим поговорити, бо я таких панів, як Ти, люблю. Напевно визначити час стрічі не можу, бо Ти знаєш, що я чоловік занятий і стрічі назначаю не лише тобі одному, але тим не журись, я в скорім часі побачусь з тобою.

— До побачення — Іван Пушкар.”

— Де-ж той пан, що передав листа? — закричав пан.

— Дав лист, а сам повернув коня і поїхав. А хто він та-
кий, не знаю пане, — відповів переляканий селянин.

Хто знає, де та завзятість і певність поділись. Ходив Русяновський по кімнатах, а в кождім кутику привиджувався йому гайдамака з ножем. Зараз дав пан знати поліції, по-
більшив охорону, двері замикалися як лише починало вече-
ріти. Одним словом доступ до палацу був неможливий.

На третій день рано, коли пан вийшов з палацу, побачив біля воріт подорожного. Був то старець-жебрак, яких не ма-
ло вештальсь по Україні. Він зняв шапку і низько кланяючись говорив:

— Обдаруйте, вельможний пане, чим ласка ваша, бід-
ного старця, хоч за вістку, яку оце приношу..

— Яку вістку? — спитав пан і насторожився.

— Цеї ночі, біля ріки Буга, жовніри і поліція вбили роз-
бійника Пушкаря і пятнадцять його товаришів, а живими ді-
стали до рук десять.

— Убили Пушкаря! — скрикнув Русяновський і весь за-
дріжав від радості. — Де саме? Як? Ти видів, чи то він?
— закидав пан старця питаннями.

— Біля місточка Стрижавки, 12 верст звідсіль. Пушкар
переправлявся через Буг, тут його оточили і счинилася за-
взята бійка. Пушкар дістав чотири кулі. Труп його і тепер ле-
жить на тім самім місци, а народу кругом тьма тьменна. Я са-
ме надійшов раненько, як привезли його маму з Переорок і
вона плачуши сказала, що то її син Іван Пушкар.

— Так! Це вістка для мене цікава, — сказав пан радісно
і дав старцеві карбованця.

Старий подякував і пошкандибав далі, а пан звелів за-
прягати коні до коляси, щобі поїхати і подивитись на трупа
того гайдамаки, що заставив його пережити немало страху.

За пів години Русяновський їхав дорогою в місто Стри-
жавку, котра йшла його-ж лісом.

Нараз несподівано, як сніг на голову, вискочило з хащів
чоловік десять, задержали коні і зсадили пана з коляси, ві-
добравші пістоль.

— Ну що-ж, пане, — мовив Пушкар глумливо, бо це був
він, — бачу, що ти маєш свербляче бажання стрінутись зі
мною. Я Пушкар!

Пан вивалив очі і кліпав ними, а коліна тряслися, як в
пропасниці. Він щось бубонів, але тяжко було зрозуміти що.
Тимчасом Пушкар говорив далі:

— Ти гнався пане, щоб подивитись на мене мертвого, а
чи не краще на живого? Я от хотів тебе живого стрінути.
Ну що-ж, може почнеш вимотувати кишки з мене? Кладіть-
хлопці пана черевцем до землі, треба його трохи почу-
хати, бо він дістав сверблячку.

— Даруйте мені! — просився пан.

— Е, пане, пане. Я тобі подарую і заплати не хочу.

Вирахував Пушкар панові копу канчуків і сказав:

Ти хотів з мене кишки вимотувати, а я тобі копу канчу-
ків дав і так ми розрахувались. Тепер слухай уважно, що я
тобі скажу: Я вже давно вечеряв по людськи. Отож після
завтра, на годину десяту ввечір, щоб була готова вечера
для мене і тридцятьох моїх побратимів. Коли мій наказ ви-
конаєш і як слід нас приймеш, то пальцем тебе не порушу і
певний будеш свого життя так в день, як і в ночі та сміло
зможеш іхати, куди і коли захочеш. А наколи задумаєш зра-
ду, спровадиш до себе собак, то я про усе буду знати і вже

буль певний, що убю тебе як пса, а палац з вогнем пущу. Отже питаю тебе, чи приймеш нас добром, чи злом?

— Прийму, — відповів Русяновський.

— Приймеш, але як саме?

— Нікому не скажу ні слова.

— Опісля зможеш росказати, за то гніву не буду мати, але до вечері не важся. Бувай здоров, пане. Гроші і дорогоцінностей не ховай, нічого не візьму, як честь будеш мати.

Поїхав пан Русяновський домів, розбитий, знівечений і фізично і духовно. Розбійник, хлоп кпить собі з него, розпоряджається його плечима, як приватною власністю, замовляє собі вечерю, наче в ресторані. Ну і що робити? Дати знати поліції? І що з того? Пушкар може пронюхати і з певністю пронюхає, бо і в самім палацу певно має своїх шпіонів і тоді може й життя відібрати.

Вернувшись домів, клав Русяновський компреси і думав-гадав, як поступити з пропозицією Пушкаря. Став на тім, що треба драбови годити, то буде ціла шкіра, але нічого не зашкодить попробувати ужити замісць поліції міцних напоїв. Хлопи люблять смоктати горівку і при добрій вечері попються, а тоді їх як баранців покрутити. При тій гадці Русяновський аж всміхнувся і затер руки.

На третій день вечером в кухні варилась смачна вечеря для непрошених гостей. Стіл в столовій вгинався від фляшок з добірними міцними напитками.

— Мусять, мусять ті гайдамаки припасти до тих фляшок, як мухи до меду, — думав собі Русяновський.

Точно в десятій годині на подвір'я віхав Пушкар зі своїми побратимами. Увійшов до палацу, де його стрінув пан Русяновський.

— Добрий вечір, пане, — промовив Пушкар. — Знаю, що не люба тобі, пане, наша гостина, ну, але що робити, всяко буває.

— Волію приняти тебе отамане по доброму, ніж би ти мав прийти до мене зі злою думкою, — відповів Русяновський з усмішкою.

— Так, пане, знаю, що приймаєш нас без зради, бо мені все відомо а крім того тепер варта стоять кругом і ми можемо бути безпечні.

Подали вечерю. Посідали хлопці, а Пушкар каже до Русяновського:

— Хоч ти пане по доброму нас приймаєш, все-ж таки, для більшої безпеки попробуй перш ти сам страву.

Русяновський попробував.

— Гаразд.

Почали їсти. Русяновський почав частувати напитками. Помітив це Пушкар, підморгнув до товаришів і в свою чергу почав заставляти пана пробувати то з одної то з другої фляшки. Щоб осягнути своєї мети, Русяновський пив і наливав гайдамакам, не помічаючи, як ті виливають напитки під стіл. Скорі пан переборщив. Зашуміло в голові, розвязався язик і він свою думку виляпав. Ще за пів години опянілий він лежав на канапі, як мертвий.

— Хотів підпоїти нас вельможний, — сказав Пушкар, — та не повелося.

Сів Пушкар до столика і написав листа:

„Поліції в Винниці. — Я якраз тепер вечеряю в Якушинцях у пана Русяновського. Приїзджайте, то випете з нами по чаю. — Іван Пушкар.”

Заадресував, покликав економа і наказав п'єсти верхівцем до Винниці. Решту напітків вилляли чолові на голову і відіхали. Коли поліція і жовніри пригнались до Якушинець, то по Пушкареві вже й слід застиг.

Повітовий засідатель, скликавши нараду, висловив думку, щоби назначити за голову Пушкаря нагороду. Всі це одобрили і назначили нагороду в розмірі п'ятьсот карбованців.

На трету ніч засідатель був разбуджений стуком в кімнаті. Прокинувшись, побачив над собою чоловіка зі свічкою в одній руці і канчуком в другій. Хотів засідатель крикнути, але язик відмовився послуху. Тимчасом гість впиваючись своїми очима в засідателя, промовив:

— Я Іван Пушкар, вставай, хапай мене і дістанеш п'ятьсот карбованців, а поки що дістанеш від мене копу канчуків.

У вікно вскочило двох побратимів, розложили засідателя і Пушкар виплатив юому за свою голову копу канчуків. Забрали оружжа, гроші і зникли.

На якийсь час слух за Пушкаря загинув. Він зі своїми побратимами відпочивав в глухих місцях.

Якось весною у неділю був гарний, погідний день. На краю ліса сиділи парубок і дівчина, обоє були сумні і про

щось розмовляли. Вони навіть не помітили, як до них підійшов молодий, вродливий чоловік і запитав:

— Чого журитеся в такий красний весняний день, коли все кругом радіє?

Парубок і дівчина встали, вклонились і зніяковіли.

— Журимось, — відказав парубок, — бо хочемо побратись та грошей біг має, і я і вона біdnі.

— То зле, як так, — сказав невідомий.

— Звісно, що зле, для того й журимось, — додав парубок.

— А ви відпитали б розбійника Пушкаря та й йому про своє горе оповіли. Кажуть, що він помагає біdnim.

— Чули ми, — сказала дівчина, — та хто знає де він?

— Поки що, — озвався незнакомий, — доки стрінете Пушкаря, я вам трохи помогу. Ось маєте сто карбованців. Коли шлюб?

— Хто-ж ви такий? Може ви й є Пушкар? — захвилювались парубок і дівчина і кинулись, щоб поцілувати руку.

— Може й Пушкар, — озвався незнакомий, — кажіть мені, коли буде шлюб?

— На другу неділю, — відповіла дівчина.

— Гаразд! Я буду вінець тримати, — сказав Пушкар, бо це був він, і зник у лісі.

Парубок і дівчина стояли як зачаровані. Усе сталося так як у казці. Як би не гроші в руках, то думалиби, що то був сон.

Два тижні пізніше кінчилася Служба Божа в селі Майдані. В церкві була одна пара до шлюбу. Була там також попадя Олена Грепачевська з донькою Марією, а решта самі селяне. Нараз зробився рух в церкві і усі побачили молодця гарної вроди з чорними кучерями, одягненого в жупан оксамітовий, за поясом гарні пістолі, в руках смушкова шапка з синім верхом.

Шлюбна пара пізнала свого добродія, а молода попівна не могла відірвати своїх очей від того чарівника.

— Хто він такий? Звідки тут узявся? — виринали думки.

Скінчилася відправа, почалось вінчання. На превелике загальне здивовання молодець став біля молодої, як дружба. Скінчилось вінчання, молодець кинув на тацу десять карбованців, а священик Миколай Грепачевський сказав йому розписатись в книжці. Яке-ж здивовання опанувало о. Мико-

лая, коли молодець гарно і чітко підписався: Іван Пушкар.

За пару хвилин Пушкар, кинувши своїми гарними очима на попівну, вийшов з церкви.

Пан-отець Миколай часто говорив за Пушкаря з захопленням, називаючи його mestником. Особливо подобалось йому, що Пушкар не пропиває здертих з богачів грошей, а наділює бідноту.

Прийшовши дому, помітив, що дочка його, Маруся, сидить задумана. Чи не причарував до себе Пушкар? Орел не хлопець, — подумав о. Миколай.

— Про що, або про кого думаєш? — запитав о. Микола Марусю.

Маруся нічого не відповіла, лише почервоніла і вийшла з кімнати.

— Молодість... Серце акі Іона во чреві кита іграєт, — говорив о. Миколай про себе.

Дід о. Миколая був запорожським козаком і носив прізвище Грепач.

За пару днів, Маруся з двома дівчатами пішла в ліс погриби. Відставши від дівчат, Маруся сіла на колоду і задумалась. Думи ті були, звісно, дівочі; думала вона про Пушкаря, того лісового лицаря, mestника, ім'я котрого у всіх на устах. А який він гарний, мужній, як любить бідноту, щедро обдаровує грішми. А відважний, як лев. Як можна не любити такого чоловіка.

Потапаючи в таких думках, Маруся і не счулась, як хтось підійшов і став яких два кроки від неї.

Маруся підвела голову і скрикнула. Перед нею стояв той, про котрого вона думала, серцем дівочим боліла, перед нею стояв ославлений, неумолимий розбійник Іван Пушкар.

— Не бійтесь панночко, — сказав він ввічливо, — я розбійник, страшний чоловік для богачів, панів, жидів і десрунів, а для вас я є смирною людиною, серце котрої зломане, а життя розбите. Шаную вашого батька, бо мені все відомо. І ви для мене дорогі, як та зіронька серед темної ночі. Скажіть мені відійти і я піду в свій ліс в обійми його сутіні, а позволите побути, постою кілька хвилин.

— Отамане! Побудь зі мною. Я mrяла про тебе, однієї погляд в церкві запалив моє серце і ти став дорожий для мене. Ти не є розбійник, а як каже мій батько, mestник.

— О люба панночко! Які-ж красні слова чую з ваших

уст. Знайте, що я ще нікого не вбив. Бити бив тяжко тих, хто бє, хто грабує других. На цю дорогу я не пішов з власної злой волі, а пхнули мене на ню жорстокі, підлі люди, котрим я тепер віддачуюсь, бо інакшого виходу мені нема.

— Жаль мені тебе отамане, — сказала Маруся з жалем.
— Знай, що деб ти не був, моя думка, мое серце будуть з тобою. Коли зможеш бути тут, дай мені знати, я вийду привитати тебе, розважити, потішити тебе злою долею битого. Знай і то, що ти жиєш в моїому серці, моїх почувань до тебе ніхто не убе і не вирве з моого серця. Коли треба буде тобі в чім помочі, то скажи одно слово і я готова навіть життя своє за тебе віддати.

Пушкар пильно вглядався в Марусю і його лице покривала не то радість, не то смуток. Приємно було чути щебетання любячого, дівочого серця і тужно ставало, що щастя не для него. Він розбійник, за його голову назначена нагорода, він мусить ховатися в лісі, як звір, а тисячі підліх, нікчемних звірюк сидять в місті, ще й користають почотом. І він сказав до Марусі:

— Дякую вам за ваші добре почування до мене, кинутого долею на поталу звірям. Знайте, що я ви зід нині стали моїм єдиним другом, моею зіркою, що зйтитиме мені в темноті. Хто знає, що принесе нам ця стріча? Безсумніву, що принесе хвилину утіхи, щастя і хвилі горя та муки. Інакше бути не може. Іду в свою небезпечну дорогу і понесу з собою ваш милив образ.

Поговорили ще мило та любо і розійшлися: Пушкар в свій ліс, а Маруся домів.

Ця стріча внесла в серце Пушкаря нові почування, котрі, наче ті блудні вогники, миготіли перед ним.

Щодо Марусі, то вона уся була в чарах ще незвіданих солодких і разом болючих почувань. Пушкар ввижався її казочним героєм, лицарем.

Проминуло пів року. Пушкар далі громив своїх ворогів не попадаючи в їх руки, а в вільні хвилини спішив на побачення з Марусею.

Довідався про це о. Миколай, журався тим, представляв Марусі ту пропасть, яка розділює їх, але це не помогало.

Тимчасом одного дня одержав Пушкар вістку, що його мама померла. Затретмів Пушкар, задрожало серце, не витримав і заплакав. Рішив піти і в останнє попрощати ма-

тусю, та ще раз на мертву поглядіти. Вислав сторожу і пізним вечером в хату де лежала покійна Катерина Пушкар, увійшов грізний розбійник Іван Пушкар і припав до трупа. Ті, що були в хаті, затримали, а Пушкар заспокоївшихся трохи, звернувся до них:

— Дякую вам, що прийшли сюди. Посидьте, заступіть мене, бо я не можу тут лишатись. Ось гроші для священика і на другі розходи. Поховайте мою маму як слід.

За хвилину почувся на дворі свист. Пушкар ще раз припав до трупа і промовив:

— Прашай, матусю рідненька, не можу побути біля тебе, гонять мене хижі звірі.

Відірвався швидко від трупа і вийшов.

Ше за хвилию почулися крики, стріли і бігання. Це поліція, довідавши про смерть Катерини Пушкар, прибула в надії, що син прийде до хати.

Пушкаря з побратимами обскочили зі всіх сторін, здавалось, що настав кінець для розбійника Пушкаря. Та несподівано явилась поміч, котрою були селянські парубки з Переорок. Вони вдарили на поліцію з двох боків і Пушкар з побратимами пробився в ліс і там лише помітив, що він ранений. Куля прошила правий бік.

Зараз перевязали рану і швидко направились в глибину ліса, де мали безпечну криївку. Там положили Пушкаря на сіні, накрили кожухами, бо він від упливу кровіувесь дрожав, а оден з побратимів подався до Майдану, дати знати Марусі.

На світанку вона вже була біля Пушкаря і не відходила кілька днів, поки йому не покращало.

Пройшло пару місяців, доки Пушкар цілком поправився. Ото задумав він віддячитись владі і поповнити свою скарбницю.

Довідався Пушкар, що до повітової скарбниці в Винниці привезено велику суму грошей.

— Мушу їх забрати, — рішив Пушкар, лише треба придумати спосіб.

Пушкар роздобув в Винниці десять уніформів жовнірських і оден офіцерський, добув оружжа і перебравши одного дня, рушив до Винниці. Решта побратимів причайлись близько міста, щоби вразі потреби дати поміч.

Пушкар зі своїм відділом сміло віхав в місто, кілька поліціянтів віддали йому честь і за кілька хвилин спинився біля

скарбниці. Двох лишились з кіньми, а Пушкар з рештою побратимів увійшов до середини. Там зміряли револьвери проти урядників і кількох осіб, що прийшли в своїх справах, зігнали в кут, а тоді Пушкар очистив скрині, зложив гроші в чотири міхи, вискочили за двері, допали коней і вихром винеслись з міста.

Кинулась за ними погоня, але вернула з нічим.

Цей напад Пушкаря на скарбницю звернув увагу висшої влади, котра остро наказала зліквідувати Іанду розбійника Пушкаря.

До Винниці стягнули великий відділ війська, перевели ревізії по селах, в коршмах, арештували кільканадцять осіб, підозрілих в зносинах з Пушкарем, зробили облави по лісах, але ні Пушкаря ні його банди не піймали. Він пронюхавши небезпеку, був далеко від Винниці.

Потерпівши в сотий раз неудачу, влада рішила добути Пушкаря зрадою. Почали шукати за таким чоловіком і знайшли в селі Переорках, бо в кождім селі хоч два-три, а таки знайдуться. Був ним Микола Когут, відомий піячина. Йому обіцяли велику нагороду, як лише видасть Пушкаря.

Злакомився Микола на гроші і почав винюхувати, де перебуває Пушкар. Проминуло кілька тижнів і довідався Микола, що Пушкар знаходиться недалеко села Майдана, а біля него усего три побратими. Решта в другім лісі.

Микола зараз подався до Винниці і про це доніс засідателеві, котрий, щоби використати нагоду і прислужитися перед начальством, з десятъма поліціянтами, по вказівках Миколи, вийшав в означене місце і там несподівано застали Пушкаря та його побратимів сплячими. Накинулись на них і повязали. Засідатель триумфував, а Пушкар гриз губи до крові, з досади на себе, що дав себе зловити.

Вже вечеріло і засідатель боявся на ніч рушати в дорогу, щоб де не відбили Пушкаря, а для того направились в село Майдан, до дому священика о. Миколая Грепачевського, де засідатель попросив о нічліг для себе і стоячу на подвір'ю окремо комору для Пушкаря та трьох його товаришів.

Коли побачила Маруся звязаного Пушкаря, то мало не скрикнула. О як би вона мала силу, вона-б кинулась на піліцію і вибила б до ноги, а свого любого Іваночку освободила б і втікла б з ним у ліс.

Пан-отець Миколай рівнож співчуваючи поглядів на Пушкаря і дуже радо прийняв до себе непрошених гостей, маючи на увазі, що за ніч багато дечого може статися. Він навіть передбачив заміри Марусі, але нічого не сказав її.

Коли вона розвідалася, що поліція буде ночувати у них, виховзнулась з дому.

— Коли він дійсно оборонець гноблених, то доля вира-тує його, а коли ні, так нічо йому не поможе, — рішив о. Миколай.

Засідатель замкнув Пушкаря і його товаришів в коморі, а для більшої безпеки були повязані. Поліцію поставив кругом комори, строго наказавши, щоби ніхто не важився задрімати. Покінчивши усьо засідатель засів до вечері, оповідаючи о. Миколаю про свій великий подвиг.

— Розумієте, два ескадрони жовнірів шукали, а я сам спіймав його, як барана.

Пан-отець Миколай підливав засідателеві запіканки, чарку за чаркою, так, що він був вже трохи підпилий. Хотіли йому постелити, але засідатель заявив, що він сяде на мягкім кріслі біля відчиненого вікна, щоби бути на поготові.

Так і зробив. Сів біля вікна і дрімав, схиливши голову на руки.

За той час Маруся була вже далеко і в відомій її криївці стрінула трох побратимів, котрим передала вістку про увязнення їх отамана.

В одну мить розбіглись побратими сили збирати, свого любого отамана визволяти.

В другій годині по півночі тридцять побратимів були в селі Майдані, підійшли тихцем до приходства і на даний знак кинулись на варту і в кілька хвилин поліціянти обгарані до непритомності, лежали під коморою. Між ними бра-кувало лише засідателя, котрий діставши буком по плечах, скрився в саді.

Відчинали побратими двері і розвязали Пушкаря та своїх товаришів і зараз, щоб не стягнути підозріння на о. Миколая, скрилися, забравши оружжя поліціянтів.

Микола Когут, вчувши що сталося, покинув свою ха-тину і втік з села, сподіваючись Пушкаревої нагороди.

Довший час не було жадної чутки за Пушкаря. Одні припускали, що він убитий, другі говорили, що втік загра-

ницю. Одна лиш Маруся знала, де знаходиться її любчик, але цеї тайни не зрадила.

Відтак Пушкар знов дав знати, що він живе на світі, облупивши кількох дідичів і урядників та двох купців Жидів.

Настав 1877 рік, почалась війна з Турками за освобождення Болгар і Сербів. Московські війська перейшли границю і розпочались бої.

Почувши про це Пушкар цілими годинами сидів в глибокій задумі і щось думав. Врешті зібрав усіх своїх побратимів, котрих нараховувалось вісімдесят пять.

— Любі мої побратими, — промовив до них Пушкар.

— Ми тепер є люде безправні, в положенню звірів. І як би не хотіли стати вільними, та жити так як жують усі люде, неможливо. Нас чекає Сибір і довговічна каторга. Тепер розпочалась війна з Турками. А що, як би ми зібрались і дісталися туди, та почали помагати війську проти Турків і в той спосіб заслужили собі прощення від царя.

Ця думка всім подобалась. Всі згодилися стати партизанами. В гроших перешкоди не було; Пушкарева скарбниця не була порожна.

Побратими ще дібрали пятнадцять хлопців і таким чином була ціла сотня очайдухів, готових в огонь і воду. В короткім часі роздобули одежду і оружжа, а в панів дідичів найкращих коней.

Коли усе було готове, Пушкар одного вечера зайшов в Майдані до дому о. Миколая, привітав його і попросив піти з ним до церкви. Пан-отець Миколай не вагаючись, пішов. Коли увійшли в церкву, Пушкар сказав:

— Отче Миколаю! Сьогодня перестаю бути розбійником, хочу загладити свою вину і вирушаю з своїми товаришами на війну. Там, як партизани, будемо помагати війську, а тим самим може заслужимо прощення наших провин. Я прошу вас висповідати мене і запричащати, бо лишенъ тепер можу розкаятись і приречи поправу. Гроши державні ужую на війну, а богацькі роздав бідним; убити нікого не вбив. За все те каюсь і більше того робити не буду.

Одержаніши розрішення і запричащавшись, Пушкар повеселів і вийшовши з церкви, звернувся до о. Миколая:

— Отче! Певно вам відомо, що я люблю вашу дочки, а вона любить мене. Та про ніщо я не міг мріяти, але тепер, коли являється надія на краще будуче, заявляю вам, що як

лише живий буду, то прилину до неї, коли, розуміється, скину з себе ті кайдани, які отсе ношу. Ваша дочка своїм добрим відношенням до мене, породила в мені бажання вернути собі утрачену волю і права.

— Най Бог тобі допомагає, — відповів зворушений о. Миколай.

До світа просиділа Маруся зі своїм Іваночком. Чи мало переговорили і розпращались перед довгою, а може й вічною розлукою, прирікаючи собі вірність на віки.

Другого дня відділ під командою Пушкаря вирушив в дорогу. Військо тоді переходило часто, тож і відділ партизанів не викликав ніякого підозріння. Міста обминали, а ночували в селях. Коли вже були близько місця, відбули нараду, на котрій рішено було до жадної військової частини не являтись, бо хто знає, що з того могло би вийти, а перебратись вперед і помагати котрісь частині не вливаючись в ню, лише навязувати з нею звязок через посильних.

Так і зробили. В ночі перейшли лінію і на світанку атакували турецьку заставу. Частину перебили, а частину взяли в полон.

Тепер вже можна було і в звязок увійти з командою 12-ої дивізії, куди з відповідними інструкціями Пушкар вислав шість побратимів, котрі повели полонених. Коли побратими прибули до штабу, там дуже здивувались їх появою. Вийшов командант дивізії і запитав:

- Какой ви часті?
- Ми партизани, — відповіли.
- А кто вашім командиром?
- Іван Пушкар.

— Передайте вашему командіру что я благодарю за унічтожені застави неприятельської і пріказиваю єму сейчас прібить в штаб, для отримання інструкцій.

Коли побратими вернулись і передали Пушкареві пріказ генерала, він завагався іхати, бо усьо може пропасти. Треба перше відзначитись, а опісля вже і голову висунути.

Тимчасом вернулась стежа і донесла, що Турки за лісом у дістині уstawляють три гармати; обслуга невелика.

— Ми мусимо їх взяти, — сказав Пушкар, — і замісць мене вони поїдуть до штабу.

Зараз-же вишили, біля ліса в балці зсіли з коней і поповзли, та несподіваним насоком оволоділи гарматами, взявшись в пслон офіцера і десять жовнірів.

За пару годин до штабу дивізії доставили взяті гармати і полонених. Генерал дивувався хоробрости і хосеній діяльності партизанів і наказував, щоб командір приїхав. Але Пушкар не спішився; він чекав більшої нагоди, котра скоро лучилася. Поки що Пушкар доставляв до штабу дивізії цінні відомості про рухи і скількість неприятеля, посилає полонених, але сам не являвся.

Наконець московські війська повели наступ на Зелені гори, яких Турки завзято боронили.

Ось тепер то, рішив Пушкар, або слави добути, або дома не бути.

Користаючи з того, що до його відділу прилучилось близько сотки Сербів, добрих вояків і знаючих вісцевість, Пушкар задумав обійти Турків і в рішаючий мент вдарити ззаду. Про свій плян повідомив штаб дивізії. Цілу ніч пропиравались партизани вовчими тропами і на світанку були вже ззаду турецької лінії, що боронила Зелені гори. Нараз застреміли гармати і московські війська пішли до наступу. Турки зі своїх вигідних позицій легко відбивали їх. Коли це вчули позад себе крик: урра! і на їх заді кинулось дві сотні партизанів. Турки змішались не знаючи в якій силі ворог і в безладдю почали відступати, лишивши частину лінії без оборони, куди зараз же були введені кілька баталіонів і Зелені гори взяті завдяки маневру і хоробрості партизанів.

Прибув начальник дивізії і командант корпусу і почали питати за комandanтом партизанів, але його не було. Шукали за ним партизани і по довгих пошукуваннях нашли його під деревом з чотирма ранами на тілі, а кругом него лежали побиті і тяжко ранені Турки, що впали від його тяжкої руки.

З пошаною склонились генерали над раненим героєм. Пушкар відкрив очі і слабим голосом запитав:

- Зелені гори взяті?
- Взяті, завдяки вашій помочі, — відповіли генерали.
- Слава Богу, — прошепотів Пушкар.

Зараз перенесли Пушкаря до полевого шпиталю, де наказано було лікарям приложити всіх старань до лікування раненого. Лікар перевязав рану і покликав сестру милосердя, котра мала бути невідступно біля раненого.

Підійшла сестра, глянула і мало не впала на долівку.

— Іваночку мій любий! — скрикнула вона.

Пушкар відкрив очі і пізнав в сестрі свою любу Мару-

сю, ту зіроньку, що то світила йому в темряві. Приємна усмішка на хвилину покрила його бліде лицє.

Завдяки пильному доглядові лікарів і Марусі, Пушкар швидко поправлявся. Одного дня прийшла Маруся з вісткою, що цар Олександр II приїхав і буде в шпиталі.

-- Іваночку, проси у царя прощення. Ти-ж маєш за собою заслуги.

Дійсно по обіді в супроводі генералів прибув цар до шпиталю. Швидко забилось серце у Пушкаря; перед ним питання життя і смерти, котре зараз має рішитися.

Коли підійшли до ліжка, на котрім лежав Пушкар, командант корпусу доніс:

— Ваша величність, це той командант партизанів, Пушкар, про котрого я вже звідомляв.

— Дуже рад бачити такого героя, — сказав цар і сів на ліжку. — Як здоровля?

— Дякую, Ваша величність, поправляюсь.

— Дякую тобі за службу, — сказав цар, — проси, що хочеш а я задоволю твою просьбу.

— Прощення провин прошу Ваша Величність, — говорив філлюючись Пушкар, так, як колись просив Єрмак і в коротці переказав цареві про всі свої вчинки. — Ваша Величність сказали, що задоволите мою просьбу, прошу прощення.

Цар уважно вислухав, зітхнув і сказав:

— Ти достойний прощення і нагороди. Виною є зло, а не ти. Прощаю тобі усі провини і проізвожу в прапорщики.

З цим словом цар почепив Пушкареві на груди георгіївський хрест і поцілував в чоло.

Поплили Пушкареві від щастя сліз з очей, він поцілував руку цареву і дякував сердечно за монаршу ласку.

Закінчилася війна і Іван Пушкар в чині капітана з золотим оружжям за хоробрість і відзнаками, вернув разом з Марусею на Подільщину. Взяли шлюб і замешкали тихим семейним життям в місті Камянці Подільськім.

Пролита рясно кров в обороні славянських балканських народів змила з Пушкаря бруд його вчинків, а царське прощення вернуло йому життя.

СИН ЛІСА.

(Присвячую Сотникові Марії Морозенко).

Запорожець Дмитро Вовк на шістьдесят п'ятім році свого козацького життя попрощав Запорожжя і своїх бойових товаришів і одного ранку виїхав на своїм воронім ко-ні з Січи, як говорив, замолювати свої тяжкі гріхи. Тай не поїхав Дмитро в монастир межигорський, чи братський, а поїхав в ліси теперішнього Літинського повіту, що тоді вкривали величезну площу землі. Там в тих дрімучих, тихих лісах шукала собі спокою душа Запорожця.

Ото обібрал собі Дмитро одно місце на домівку. Від людських осель далеко, у долині закритій горбами та густими лозами, там-же був ставок повний риби, а поблизько жерело з свіжою зимною водою. Хто знає чи й заглядала коли до цього місця людська душа.

Привіз Дмитро необхідне знаряддя і за пару тижнів була готова невеличка рублена хатчина з повіткою для коня і хлівчиком, вкриті очеретом.

Саме починалася весна, тож Дмитро заходився біля господарки: скопав кусник землі під огорod, огородивши його від кіз і заяців, а опісля укріпив свою домівку високим заостреним частоколом. Кругом викопав рів, так, що нелегко було дістатися до хати непрошенному гостеві.

Зажив Дмитро дуже добре. Щедра природа не жалувала йому своїх дарів для поживи; ставок давав рибу і ріжнородне птаство, що виводилося в лозах; ліс достарчав грибів, ягід, оріхів, меду від диких пчіл, і мясо з кіз, заяців і диких свиней. Городець достарчав ярини, ба навіть кусок землі засіяв Дмитро просом, щоби мати кашу і куліш, замісць хліба. Комора наповнилась всякими запасами поживи на цілу зиму. Для коня стояла стирта сіна, а повітка була обложена доброю загатою.

Рано, помолившись Богу, Дмитро обідав і йшов на лови, або прямо так походити по лісі, чи сухих дров нарубати, а вечером засвітивши каганець читав повагом Святе Письмо і про життя святих. А іноді і не світив вечером, а сидів на

лаві і згадував собі молоді літа, битви з ворогами та ріжні пригоди. В осени, коли погідно, любив Дмитро розложити вечером у лісі вогонь, а сам лягав біля нього і дивлячись на горяче вугля, пакав люльку аж доки не заснув.

Так день за днем, тиждень за тижнем, місяць за місяцем пройшли десять літ. За той час усього кілька разів їздив Дмитро поміж людей за самими необхідними предметами.

Постарів Дмитро, але сильна будова тіла обіцяла ще довго тримати в собі душу. Постарів і єдиний друг його бойовий — кінь вороний, але тримались оба завдяки цілющому лісовому повітрю і тій тиші, котра їх оточувала та безжурності.

Знав вже Дмитро кождий потічок у лісі, кожду криївку, кождий яр і примітні великі дерева. Коли Дмитро ішов лісом, то вони наче витали його і всміхались до нього, свого єдиного пана і володаря. А Дмитро стане, подивиться кругом, закурить люльку і іде дальше. А часом стане на коліна, здійме шапку і щиро та гарячо молиться Богу.

Одного року весною обходив Дмитро десятиліття свого перебування в тім, як казав, тихім пристановищу. Довго і щиро молився Богу того ранку, а по обіді пішов на цілий день в ліс. Іде Дмитро в однім напрямку, що веде до краю ліса, іде, іде, а то нараз прибавить кроку, начеба поспішати куди мав потребу.

— Що це зі мною, — роздумував старий, — може там смерть на мене чекає?

Рад би вернутись домів, коли самі ноги простують вперед.

— Ні, це не спроста так, — рішив Дмитро. Став, наложив люльку, закурив і рушив далі, послушний тому невідомому почуттю, що кудись вело його.

Ось вже й недалеко край ліса, коли це чує він, неначе десь дитина плаче.

— А це що таке? — міркує собі Дмитро. — Може то моя смерть?

Дмитро розглядаючись кругом осто рожно пішов в напрямку, де чувся плач дитини. За кілька хвилин Дмитро був на невеличкій полянці, край малої доріжки і там під дубом побачив завинену в пеленки і хусткою накриту дитину, котра ревно плакала.

Оглядається Дмитро за мамою, а мами нігде не видно. Гукнув пару разів, не чути нігде нікого, а видно, що дитятко вже й давненько тут лежить.

Хоч і бувалий був Запорожець, а тут і сам не знає, що має робити: Яка-ж з нього може бути мамка, чи нянька і якже це біля тої дитини ходити? Ну і лишити тут безпомічне дитятко також не гаразд.

— Яким же це чином воно біднятко опинилось тут? — міркував старий. — Бач, сука-мати покинула як те песятко. Знала придбати, а виховати нема; у ліс занесла, щоб звір зайл, або хижий птах розклював. А може бідна мати-покритка молоден'ко від сорому втікала сюди і тут ридаючи свого первенця положила, слізми обмила і на вік попращала. Так чи інакше, а треба дитину взяти.

— Ходи дитинко тай не до рідної ненъки, а до старого діда на виховання. Так ось куди мене тягнуло.

Взяв Дмитро дитину на свої дужі руки і поніс домів. Дома розвинув і побачив, що то маленький хлопчик, ще й видно не хрещений, бо без хрестика. Зараз таки зілляв його Дмитро три рази свяченою водою, що мав з собою ще з Січі і промовив: Охрещується раб Божий Петро, во імя Отця і Сина і Святого Духа. Амінь.

— Все-ж безпечніше воно буде, — говорив сам до себе.

Переповив як умів і заходився годувати. У Дмитра вже кілька літ були в загороді освоєні дикі кози, з котрих дві дойлися. Отож тим молоком зачав Дмитро годувати свою маленького гостя, котрому дав прізвище: „Син ліса”.

Дитятко напілось молока, заспокоїлось і заснуло, але за те-цілу ніч майже не спало, діставши болі в жолудку від зміни молока. Дмитро не спав, а доглядав дитину.

Рано назбирав румянку, напоїв Петrusя і йому стало лекше. Того-ж дня Дмитро виплів з лози колиску, настелив мягенького моху, прикрив шматиною, повісив біля свого ліжка, положив в ню Петrusя і почав колисати, ще й навіть якусь думу приспівував.

Зо два тижні пройшло, поки привчився Дмитро ходити біля дитини, а опісля вже сміло брав свого Петрусяка на руки, прицмокував до нього, присвистував і радів, коли Петрусяк всміхався до нього.

Пройшов рік часу, Петrusь підріс і почав, тримаючись лави, ходити, та все кликав Дмитра: тату!

Дмитро радів цему і говорив сам до себе:

— Жінки кат має, а маленький синок татом кличе.

— Ще через два роки з Петруся став гарний чорнокудрий хлопчик, та такий сміливий і мудрий, що Дмитро не міг налюбуватися ним. А любили вони один другого так, що не годні були розстatisя на кілька годин.

Бувало, сяде Петрусь Дмитрові на коліна, щебече без упину, та сіпає старого за вуса, за чуприну, аж поки не засне; тоді Дмитро положить його на мягеньку постіль з мòху, перехрестить, змовить молитву і сам лягає спати.

Життя йшло одноманітно, без яких будь значних змін; крім того, що одного дня попрашав Дмитра його бойовий товариш — кінь вороненський.

Викопав Дмитро яму і закопав свого вірного слугу і товаришів та камінням привалив, щоб звір в ночі не дістав. Як би не Петрусь, то та страта була для Дмитра дуже болюча, бо він з вороненським своїм поводився, як з людиною, говорив до нього бувало, а вороненський у відповідь заіржував і лекше старому на серці ставало.

Ще за пару літ Петрусь став дійсним сином ліса, ходив слідом за Дмитром, а іноді і сам чкурне в гущавину ліса, заставляючи Дмитра гризтись, щоб часом вовки або дики його Петрутика не розірвали.

Коли Петрусь став вже більшенський і розумніший, Дмитро розповів йому, як він його знайшов, повів і показав те місце. Петрусь слухав уважно, але великого враження на нього це не зробило, бо він людей не бачив, не бачив мами, але все ж таки він сказав:

— А чи побачу я коли свою маму?

— Хто знає, може коли й побачиш, — відповів Дмитро.

З того часу Петрусь часто заходив на те місце. Сяде під дубом і задумався. Іноді застане його там Дмитро і спитає:

— Про що синку думаєш?

А Петрусь зніяковіє і відповість:

— Сам не знаю, тату (він все кликав Дмитра татом). Як прийду на це місце тай тужно мені чогось стає.

Роки за роками минали, старівся Дмитро, а мужнів Петрусь. Старий Запорожець учив свого прибраного сина, котрого вибавив на своїх руках, штуки військової і читати, а вечерами оповідав йому про походи, про битви з ляхами, з татарами, турками, про життя на Січі Запорожській.

І виростав син Дмитра і син ліса свідомим рицарського діла і дужим молодцем.

Коли Петrusеви скінчилося дев'ятнадцять літ, то одного ранку обявив йому Дмитро, що вони пойдуть в Зелений луг, а звідтам на Січ. Петрусь давно вже чекав на це і з великою радістю приняв вістку свого батька.

Збори були короткі. Дмитро викопав глечик, взяв частину грошей на дорогу, лишив поживи своїм козам, а Петрусь ще раз навідався до дуба, де колись його матінка стояла, чи може сиділа з ним та в останнє грудьми своїми материнськими кормила. Іноді мав жаль до мами, пощо його в лісі лишила, іноді оправдував маму, може гіркі обставини змусили її до цього, а іноді так хотілось хоч раз побачити маму. Коли йшов Петрусь до дуба, то все здавалось йому, що він застане там маму. Та ні, ніколи нікого там не було.

Коли все було готове, Дмитро і Петрусь помолились Богу, сіли на хвилину по звичаю і рушили в дорогу. Два дні ішли пішки, а там Дмитро купив пару коней і сіда і піхали далі. З великою цікавістю розглядався Петрусь кругом, а особливе враження зробило на нього, коли побачив біля одного села молоду жінку з дитиною на руках.

— Тату! — сказав він до Дмитра, — так колись і мене моя мама тримала на руках?

— А так, синку, — відповів Дмитро і жаль йому стадо бідного Петруся, що рідної ненъки не знає.

По приїзді на Січ, пішов Дмитро з Петрусем до батька кошового отамана і просив приняти його вихованка до Січового товариства.

Кошовий прихильно віднісся до проосьби Дмитра і сказав записати Петруся до реєстру, а прізвище дали йому Лісовий.

— Ще одну проосьбу маю до тебе батьку кошовий отамане, — сказав Дмитро. — Лишаю Петра на два роки, а через два роки пусти його, батьку, до мене на похорон, щоб було кому мої очі закрити і поховати.

Кошовий прирік Дмитрові виконати його проосьбу. Старий Запорожець погостили на Січі пару днів, висповідався, запричащався в Січовій церкві, де священик доконав на Петrusevi чин Святого Миропомазання, попращався з своїм синком і товариством і піхав до свого тихого пристанища.

Дома застав усе в порядку; і знов попліли дні за днями

в самоті. Тужно було Дмитрові за Петруsem, але потішав себе думкою, що Петро козакує, слави добуває і може по-дякує Січ мати йому, Дмитрові, що викохав для неї сина.

Між тим Петро також тужив за своїм татом, але рухливе січове життя розважало його.

Петро скоро пізнав усі порядки на Січі, а в муштрі був першим і до танцю виказав великий хист. Щож до сили, тоуважався між молодими козаками за первого силача. Усі ті прикмети зробили Петра любимцем старшини і усего товариства.

На другий рік вибрались козаки у Крим татарам хлосту дати. Це був перший похід, в якім Петро брав участь. Отут то Петро Лісовий показав свою силу і хоробрість; де найбільша була небезпека, туди він кидався. Старі Запорожці не могли налюбуватись ним.

— Ото Вовк викохав вовчена, — перемовлялись між собою.

Рубався Петро завзято, але й сам дістав на своє тіло кілька ран, так що пару місяців мусів відлежати.

Після того походу до Петра відносились усі не лише з любовю, але й з пошаною як до козака-лицаря.

Наблизався час, коли треба було Петрові до батька їхати. Діставши від старшини дозвіл, рушив Петро в дорогу.

Щож діялось з Дмитром? Старість все більше натискала на нього, та й не диво, бо вже сотка літ добігала. Дмитро ще ходив і робив усяку роботу, але чув як з дня на день розпорощується його сила.

— Коби ще сина побачити, попращати, а тоді смерте бери мене, куди знаєш, — так нераз говорив Дмитро сам до себе.

Була весна, як все красна, з ліса неслись пахощі цвітів, спів пташок, весь ліс ожив, пробудився до життя. І у Дмитрия неначе прибули сили, неначе підлікувала його чарівниця весна.

Одного ранку Дмитро упоравшись, сів на приспі проти сонечка, закурив люльку і глядів на ластівок, що ліпили собі гніздечко в його шіпчині. Нараз почув тупіт, хтось їхав конем. Дмитро схопився на ноги і взяв в руки мушкет.

Ось вже гомін близько. Чує так любий для серця клич ко-зацький:

— Пугу! Пугу!

Та-ж це голос його Петrusика, його синочка, лише муж-нійший.

— Кого Бог посилає? — питав врадуваний Дмитро.

— Козак з лугу!

Відчинив Дмитро браму і побачив Петруся, гарно убра-ного, в малиновім жупані, синіх шараварах, на ногах чобо-ти-сапянці, за поясом турецькі пистолі, а при боці шабля дамаська, щиро оправлена в золото, а під ним кінь як орел.

Міцно пригорнув Дмитро до своїх грудей Петра, та не міг налюбуватися ним, радів як мала дитина, а коли Петро оповів йому про усі свої пригоди і показав сліди ран на своєму тілі, то старий Запорожець весь ожив, очі засяли вог-нем; то був останній проблеск згасаючої життєвої енергії.

— Якже-ж ви, тату, чуєтесь? — спитав Петро.

— Дякую синку, добре, що ти приїхав, надивлюсь на тебе, нарадуюсь і піду спати. Колиску я вже собі зробив, стоїть в шіпчині, смерть приколише, а тоді пойдеш сизий соколе на Січ і даш попам і калікам, щоб помолились за душу Запорожця Дмитра Вовка.

Тужно булó Петрові слухати, але що вдієш, сам видів, що в батькові пушка духу лишилась.

На другий день пішов Петро в ліс знамі місця огля-нути, а найбільше той дуб гилястий, де його матінка немов-лятком на опіку Божу лишила, а Божа сила старого Дмитра на пістуна йому післала. Прийшов, сів під дубом і ще ніколи так йому не хотілось бачити свою матінку, як того дня. Довго просидів, а відтак вернув домів.

Старий Дмитро згасав, як та свічка, але усе ще не по-давався, а свіже лісове повітря підтримувало його сили.

Раз якось в неділю вийшов Дмитро на двір, сів на при-спі, а Петро пішов у ліс. Гарно було в лісі, мов в Божім раю.

Іде Петро, а думка вперед поспішає до дуба; ось вже й недалеко, тут знамій Петрові кождий корчик. Ще кілька-надцять кроків зробив і чує неначе хтось плаче. Хто-ж це може бути? Весь затремтів, ступив ще кілька кроків і по-бачив сидячу під дубом жінку-селянку; вона скилила на руки голову і плакала.

— Мама!... — майнула в голові Петра думка. — А може ні? Хто знає, чого вона плаче.

Ступив ще кілька кроків, під ногами хруснула суха гілячка і жінка підняла голову. Побачивши Петра, вона скрикнула і обезпритомніла.

— Це ж моя ненечка! — скрикнув Петро і кинувся до жінки, але вона лежала як мертвa, хіба лише по слабому віддиху було знати, що вона живе.

Не надумуючись довго взяв Петро жінку на руки і поніс домів. Вона була виснажена і легенька.

— Невже це моя мати, — думав Петро і серце у него билось живійше від цеї гадки.

Дмитро все ще сидів на приспі, пакаючи люльку і, побачивши Петра з невідомою жінкою на руках, запитав:

— А то що синку?

— Під дубом, тату, сиділа ця жінка і плакала; а як побачила мене, скрикнула і стратила притомність.

— Ох горенько, — сказав Дмитро, — а може то сину часом твоя матінка.

— А Господь знає, — відповів Петро.

Внесли жінку до хати, положили на постіль, і Дмитро, котрий зневася на лікуванню, почав приводити її до чуття.

— Ти синку вийди з хати, бо як вона прийде до себе та побачить тебе, то щоби знов не було з нею зле.

Петро вийшов з хати, а Дмитро лишився при недужій. Може через годину жінка відкрила очі, погляділа кругом і, побачивши Дмитра, спітала:

— Де я?

— У мене, у старого Дмитра Вовка.

— В лісі?

— В лісі, — відповів Дмитро.

Жінка тихо заплакала.

— Чого-ж ти плачеш? — питав Дмитро.

— Дідусю, а де той молодий, черновусий козак? Ви його не бачили?

— А ти його знаєш, доню?

— Ах, дідусю, то-ж мій покійний чоловік. Його нема, правда? То його дух приходить за мною.

— А чого-ж ти доню в ліс прийшла і під дубом плакала?

— Ох, дідусю, лиха доленька мене туди привела. Там я давно колись свого сина немовлятком ще лишила.

— То це ти свого сина лишила! — скрикнув Дмитро.

— Чого ви, дідусю, скрикнули? — спитала хвилюючись жінка і піднялась з постелі. — Може ви що знаєте про нього?

— Може й знаю, — говорив Дмитро.

— Ох, дідусю любий, коли знаєте що, то скажіть, потіште мене бідну, безталанну.

— Та-ж ти, молодице, свого сина бачила біля дуба.

— То мій син! — скрикнула бідна жінка і мало знов не стратила притомності.

— Заспокійся, — почав зворушеним голосом Дмитро, — це сам Бог привів тебе нині, щоб ти стрінулась зі своїм сином. Зараз я його покличу, лише заспокійся, бо в тебе і так мало сили.

— Ох, Господи! Я зараз побачу свого сина, свого сокола, свого єдиного, — приговорювала жінка.

— А йди но сюди, Петре! — гукнув Дмитро в двері.

За хвілию увійшов Петро.

— Сину, сину мій коханий! — скрикнула жінка і простягнула руки.

— Мамо, моя рідна! — крикнув Петро і впали собі в обійми.

Дмитро стояв з боку і сльози капали з його старечих очей.

Коли натілившись мама сином, а син матірю, тоді Дмитро звернувся до неї:

— Тепер розкажи нам, хто ти така і як те все сталося.

— Слухайте уважно, ви дідусю і ти сину, і осудіть мене або простіть. Зовусь я Уляна, а по батькові Черлінка з села Пеньківки. Одної неділі будучи ще 19-літньою дівчиною, пішла я з подругами в ліс по оріхи, відбилася від гурту і заблудила. Почала плакати, крічати, а тут вже й сонечко починає заходити. Коли це чую хтось іде лісовою стежкою, а за пару хвиль зявився молодий чорновусий козак і питає: „Чого ти, дівчина, плачеш?” Я й кажу, що відбилася від гурту і не можу вийти з ліса. „Не журись, каже козак, у двох ми скоріше дорогу знайдемо”, — і пішов зі мною. Іде і розмовляє, та все в очі поглядає.

— Вийшли ми на край ліса, біля того дуба, де я тебе, мій орле, лишила пізнійше, і сіли під дубом спочити. Козак дивиться на мене, а мені серце мало не вискочить з грудей.

— „Як ти називаєшся?” — питає.

— Улянка, — кажу і зачервонілась як рожа.

— „А я зовусь, каже, Степан Шило”.

— Степан Шило! — скрикнув дід Дмитро. — Чи не Івана Шила син?

— Його-ж, його, — потакнула Уляна.

— Та ж то мій побратим, Іван Шило, хоч і молодший за мене. Ну оповідай далі.

— Знаєш що, Улянко, каже Степан, до серця ти мені припала, до любові прийшла, видно так доля судила, щоб ми обое в цім лісі стрінулися. Хочеш бути моєю жінкою?

— Світ мені в очах запаморочився, серце забилось від такого щастя. „Хочу”, ледви вимовила. Пригорнув мене Степан до себе і так з годину милували ми одно другого. Опісля пішли в село до моого батька, засватав мене Степан і відіхав, а за місяць повернув і на рушник ми стали. Тай не довго я свого щастячка зазнала. На четвертий день прийшли гайдуки з панського двора, щоб я йшла до панича Юзя Холоневського. Степан скипів і вигнав гайдуків. Та на цім не скінчилося. За кільканадцять хвилин зявився сам панич Юзьо з гайдуками. Я в плач, а Степан каже: „Не бійся Улянко, поки я живий, ніхто тебе не скривдить. Яке ви маєте право до моєї жінки?” — сказав Степан. А панич крикнув: „Ось я тобі зараз покажу право” і хотів ударити Степана кулаком, але не вспів, бо сам дістав від него кулаком в голову так, що зарив носом в стіну. Оттоді й почалось. Напали на Степана гайдуки і панич і пішла бійка. Степан добув шаблю і відрубав паничеві руку. Та все-ж проти сили нічого не вдієш. Навалились гайдуки, збили Степана з ніг і звязали та поволікли до палацу, а там мучили цілу ніч, доки не замучили, а тоді трупа викинули на вулицю.

— В ті-ж дні я почула себе матірю, та коли дівідався про це пан, то звелів гайдукам, як лише народиться дитина, забити її, щоб не лишилось козачого насіння, щоб не лишилось mestника. Довідалась я про це від дівчини-покоївки і очі свої сплакала, усе думала, гадала, як виратувати дитятко своє від смерти, це б то тебе мій коханий сину. Почула я, що вже зближується день, коли маю родити і скрилась від лиходіїв в одних добрих людей і там породила тебе, мій сину, та й не радість привитала тебе, а рясні мої слізози. Пере-

була я кілька днів, доки не подужала і мусіла залишити хату тих господарів, бо вже шукали за мною гайдуки.

Було то вечором пізним, взяла я тебе на руки і пішла з села в ліс, прийшла до дуба, де ти мене сьогодня стрінув і там заночували ми. Думала, може звір хижий прийде і розшарпає нас. І мала я сон: десь там таки під дубом лишила я тебе, а сама сковалась в корчах. Дивлюсь, вийшов з ліса дідусь, взяв тебе на руки і пішов в корчі, я скрикнула і пробудилася... Вже світало. Що робити, куди йти? Що їсти? Покормила я тебе в останнє своїми грудьми, перехрестила, поцілувала, обілляла слізьми, положила під дубом, а сама пішла мов непритомна, поручивши тебе опіці Божій, маючи на увазі мій сон. Пройшла я кілька верст і з великого жалю знепритомніла. Прийшла я до себе, коли сонце вже на полуночі стало. „Де-ж ти сину мій единий, що з тобою дитинко моя”, промовила я і вернулась назад до дуба. Приходжу, а тебе нема. Погляділа я на пісочку слід від чобіт в напрямку ліса, а там затратився. Значить, сон справдився, взяв дідусь моого сина. Бог післав його.

— Так, Уляно, то я взяв його. Щось тягнуло мене до того місця, — сказав зворушеним голосом дід Дмитро.

— Ви, дідуся? — скрикнула Уляна. — Господи! Це Ти Своєю ласкою не опускаєш нас. Ото після того пішла я дому, а там горенько чекало мене. Почали гайдуки допитувати мене, де дитина, били, знущалися як над скотиною, а я одно говорила, що положила на дорозі за селом і хтось мав узяти, або звір розшарпав. З того часу не мала я ні дня, ні ночі спокійної, усе за тебе, мій сину, думала та плакала. Нераз ходила я до дуба, сиділа годинами, тебе кликала.

— І я, матусю, нераз до дуба приходив, вас виглядав, — говорив Петро.

— Значить, що не час був нам стрінутися, синочку.

— А чому ви мамо так скрикнули, як побачили мене? Ви-ж не знали, що то я? — спитав Петро.

— Скрикнула я сину, бо якби твій покійний батько з гробу встав, то я не пізнала б, котрий з вас мій муж, а котрий син, так ви подібні оден до другого.

— Слава-ж Тобі Господи милосерний, — сказав Дмитро. — Тепер матусю маєш сина, а ти Петре матір, а я без жінки маю сина.

— Так, дідусю, ви його другий батько, бо ви його виховали і до розуму довели.

— Ох, так, так, Уляно, добре, що ти прийшла, що я маю на кого Петра покинути. Тепер я вже готовий в далеку дорогу, а ти синку чув, що тобі твоя матір оповідала про смерть твого батька, її муку і за те, як чигали прокляті шани на твоє життя, наче той Ірод на Боже Дитятко. То-ж забереш маму на Запорожські землі, а сам пімсти жироїдам, щоб не діждали більше знущатися над нашим народом.

— Будьте певні цего тату, — сказав Петро і очі його заспівали гнівом.

З того дня лишилась Уляна в хатині Дмитра, а він занепадав щораз більше. В два тижні пізнійше вже цілком ослаб і не підводився з постелі. Віддав Петрові усі гроші, які мав, поблагословив його і Уляну, помолився Богу і рано, як сходило сонечко, душа його залишила тіло.

Заплакали Петро і Уляна над трупом доброго старця і почали готовитись до похорону. Викопали яму в тім місці, яке сам Дмитро призначив для себе, Петро витесав хрест, положили покійного в приготовану ним трумну і цілу ніч Петро читав письмо святе, віддаючи останню прислугу своєму прибраному батькові.

На другий день перед вечером спустили трумну в яму, закрили смерекою, а відтак землею, накрили великою камяною плитою і насипали високу могилу а на ній хрест поставили, а замісць дзвонів гримнув Петро з мушкета і двох пистолів. Стали на коліна, помолились за душу раба Божого Дмитра, вклонились могилі і пішли лагодитись в дорогу.

Слідуючого дня Петро і Уляна попрощали хатину, могилу і ліс та й поїхали на Запорожські землі, де живуть родини Запорожських козаків.

Там Петро дістав землю, побудував хату і другі будинки для своєї матусі і зажила вона іншим життям.

Зараз же на другий день по приїзді Петра до Січі виїхав до хатини покійного Дмитра старий Запорожець Іван Шерба, котрого також тягло до тихого пристанища.

— Буде, — казав Іван, — веселіше покійному Дмитрові лежати, тай я не сам буду.

Іван приїхав на готове і давнє життя тихого пристанища поплило своїм порядком.

Слідуючого року, весною якось, як тільки почало благословитись на світ, вчув Іван тупіт кінських копит. Вправне ухо Запорожця опреділило, що не менше як десять іздців йде. Іван вхопив за зброю, не знаючи які гості завитають. Чує кличути:

— Пугу! Пугу!

Значить свої гостенъки.

— Кого Бог посилає?

— Козаки з лугу!

Відчинив Іван ворота і побачив Петра, а з ним ще девять козаків. Біля сідел привязані тороки, видно пощастило козакам і здобичі немало дістали.

— Якже-ж там синку? — запитав Петра Іван.

— Усе гаразд, дідусю, смерть батька моого і муки матері цеї ночі пімстили ми, вороже насіння винищили до ноги і гніздо зруйнували, люльки з пожару закурили і вступили вас та могилу батькову відвідати.

— Молодець з тебе, — похвалив Іван Петра. — Так їх вражих синів треба викурювати з української землі.

Пішов зараз Петро до могили, клякнув на коліна, помолився і низенько вклоняючись сказав:

— Таточку! Останній наказ ваш я сповнив.

Саме в ту пору повіяв вітрець, зашуміло листячко над могилою і наче промовляло: „Добре, добре”.

Не забув Петро і за гилястого дуба, пішов і до нього до-відатись і привитати. По півдні козаки попрощали Івана і тихе пристанище і поїхали в свою дорогу, туди, де Дніпро свої філі котить, а Петро пращаючи Івана сказав:

— Як постаріюсь, дідусю, то прийду сюди вік свій до-живати, хіба молодим ще голову свою в боротьбі положу.

Поїхали козаки, замкнулись ворота і життя знов по-плило в тихім пристанищу одноманітно.

ОТАМАН ЩЕРБА.

Дідичом села Соснівки на Київщині був Казимир Сосновський, котрий славився своєю жорстокістю на всю округу. Це був час, коли шляхотська сваволя саме розцвітала. Ціла купа канчуків висіла в кімнаті пана Сосновського. Збити хлопа до непритомності, або й забити, нічого для него не значило. Горе було нещасним кріпакам. Зі свічкою не найшовби хлопа небитого, а вродливої дівчини чи молодиці не збещеної. Сумні то були часи. Минулись, як усе минається. Могили жертв панської ляцької сваволі зрівналися з землею.

Минули, але треба пригадувати їх, щоб знали правнукі як діди їх терпіли муки, як коверзував пан, ксьондз і жид над нашим народом, як пани збогачувались тяжкою працею хлопа, як мали його за собаку, як ксьондзи запрягали парубків і дівчат до своїх бричок, замісць коней. Страждання наших предків не повинно забуватися. На тих жертвах, стражданню і терпіннях збудується самостійна Україна.

Вертаю до ціли моого оповідання.

В числі кріпаків був Павло Щерба, парубок, літ 22 в ту пору, до котрої відноситься це оповідання. Батько Павла помер в наслідок того, що пан Казимир споровши йому власнопоручно спину, казав замкнути на цілу ніч в осені до шпіхліра, від чого він простудився і дістав запалення.

Павло відчував жаль до папа за смерть батька і готов був втікати з села, але не міг лишити одинокою свою матір Маряну, котра його так любила. Одинокою розрадою Павла була поява в селі старого лірника Дмитра. Весь вільний час просиджував Павло біля нього і слухав його оповідань. І Дмитро любив Павла; він іноді тихцем говорив йому:

— Ти зі своєю силою і вродою здавсяб на Запоріжжю.

Думав про це Павло, але не мав як маму покинути.

— Буду тягнути ярмо неволі, доки Бог назначив, — думав собі Павло.

Але доля готовила для нього інший шлях, готовила з

нього грізного mestника, на один спомин про котрого панам мороз пробігав поза спину.

Павло був при конях на панській стайні. Одного ранку увійшов пан до стайні, а Павло не помітив і не зняв шапки.

— Хаме! — заревів пан, — не видиш, що я тут!

За цими словами почав гатити Павла палицею куди попало. Обкровавив його і бив аж доки Павло не стратив контролі над собою.

Кров вдарила Павлові до голови, він скочив на пана, як ранений звір і сильним ударом кулака в голову звалив на землю, а тоді таки пановою палицею почав періщти пана. Бив за себе, бив за тата, бив за всіх; в стайні не було нікого, тож ніхто не перешкаджав. Вибивши так, що вже сам міркував, що досить, умився, осідлав найкращого коня, виняв з кишені в пана гаманець з грішми, замкнув стайню, сів на коня і поїхав до своєї хати, де в коротких словах передказав матері, що сталося, дав трохи грошей, щоб скovalа і сказав, що поїде на Запоріжжа, як вдастся туди дістатись.

Заплакала бідна мати, поблагословила сина, вклонився він матусі до ніг, поцілував в обі руки, заплакав і рушив далі з села, поки пан відпочиває в стайні. Коли відіхав від села верств зо двадцять, почув вже себе безпечнішим. Під лісом стрінув лірника Дмитра, котрому оповів про все, що сталося. Вислухав старий і питає:

— Куди ж синку думаєш їхати?

— Одна дорога мені лишається, а це на Запоріжжа.

— Думка твоя, синку, гарна, але чи вдастся тобі її здійснити, то хто знає. Тепер усюди ляцькі стежі пильнують, щоби ніхто на Запоріжжа не дістався. Треба бути дуже обережним, щоб в руки не влізти, бо тоді біда булав.

Дав Дмитро Данилові поучення, як і куди має їхати і які місця обминати і Павло, попрощавши Дмитра, поїхав далі.

До вечера добрий шмат дороги проїхав; вже й почало смеркati, розглядається Павло, щоб де і на нічліг стати, але не вспів ще й місця вибрати, як обскочили його з засідки польські улани. Знав Павло добре, що його чекає, тому й завзято боронився, та проти сили нічого не вдієш.

Звязали улани Павла і повели до свого старшини. На нещасть Павла тим старшиною був свояк пана Сосновського, котрий не раз бував в Соснівці і відразу пізнав Павла

та звелів вирахувати йому двадцять п'ять канчуків і відстaviti до Соснівки.

Зажурився Павло, що буде і подумав собі:

— Тут дістав я двадцять п'ять канчуків, а в Соснівці то вже й кости поломлять.

На другий день кількох уланів пігнали Павла і ще чотирох пійманих утікачів до Лисянки.

На полуднє стали улани коней попасті і самим пополуднувати; посадали і невдачні втікачі, щоб стомленим ногам дати спочинок.

Сидять тай журяться. Голови до землі посклонювали, мотузки повідались в тіло, руки набрякли, кровю затекли.

Поглядів Павло кругом себе і весь затретів: на два кроки від нього в траві щось блищає; він обережно, щоб не звернути уваги уланів, котрі сиділи кружком остеронь, підсунувся близше і побачив, що то кусок зломаного вістря від списа.

Що-ж робити, коли руки звязані назад, а треба вихіснувати цю нагоду. Взяв вістря в руки, підпovз назад і пошепки поділився з товаришами вісткою про свою знахідку. Передав вістря другому, а той повернувшись до Павла спиною, а лицем до уланів, почав пилити мотузок, а не бачучи, як пилить, покалічив Павлові руки; але той навіть не зважав на біль.

Наконець мотузок був розрізаний. Тоді Павло свободними руками розрізав мотузки на руках товаришів, а тимчасом улани посідавши, полягали. Двох дрімало, а двох щось говорили; вони навіть не думали про яку будь небезпеку, бо-ж хлопи були повязані, безоружні, та й то не козаки, або татари, а просте бидло — кріпаки.

Коли у хлопців руки відійшли, вони на даний Павлом знак кинулись на уланів і перше нім ті вспіли вхопити за збрью, приголомшили їх, розоружили, повязали тими мотузками, якими самі були повязані, забрали коні і гайда до ліса, що виднівся на обрію.

Тепер зітхнулось Павлові лекше, та й його товаришам.

— Ну, якож тепер буде, хлопці? — спитав Павло. — На Запоріжжя дістатись трудно, але й домів нема чого вертати.

— Правда твоя, — озвались хлопці.

— Ну, коли так, — говорив дальше Павло, — то будьмо козаками тут. Ліси най будуть нам Запоріжжям, а степ Зеленим Лугом, тай будемо ходити до панів в гості, щоб знали кляті, що ми живемо на світі. Що ви на це скажете?

— Ми готові на все. Будь нам за отамана, бо бачимо, що голову маєш мудру і силу медвежу.

— Гаразд! — погодився Павло. — Оружжа на початок маємо, а там розстараємо собі і хлопців більше підберем.

В такій розмові не помітили, як і до ліса доїхали. Місце глухе, безпечне, можна отaborитись на нічліг. Одна лише біда, що їсти хочеться, а нема де взяти. До села далеко, а й заглядати у село небезпечно.

Забрались в густі зарости, коней пустили пастися, а самі й не скулися, як заснули. Прокинулись франці, юстоночки хочеться, а у лісі, звісно що нічого нема, навіть ягід ще не було, бо то була рання весна.

Вийшов Павло на край ліса, дивиться: тягнуть воли наладований віз, а біля волів чоловік іде і батогом помахує. Підійшов до нього Павло, спинив і питає:

— Що везеш чоловіче?

— Та всячину везу, — відповів чоловік, боязко поглядаючи на Павла та на його зброю.

— Звідки і куди? — допитує Павло.

— З Решетилівки з фільварку до ксьондза в Лисянку.

— Ну, коли так, чоловіче, то тут край твоєї дороги. Ксьондз і без цого має що жерти і пити, а ось нам сіромам аж животи підвело.

Павло свиснув, вийшли хлопці з ліса, обступили віз, а Павло каже:

— Ану виладовуйте віз, бо пора полуднувати. Пани і ксьондз, колька б їм в ребра, вже понажералися, а ти чоловіче не бійся, — звернувся він до фірмана, — я тобі дам посвідку і скажеш своєму панові, що отаман Щерба Павло кланявся йому і дякував за харчі, а як не стане, то прийде до пана на вечерю.

Кинулись хлопці до воза, а там повно всячини: і хліб біlenький і шинка і сало і ковбаси, маринати, овочі, гриби мариновані, скриня з винами. Завернули волів до ліса і там випорожнили віз та взялись полуднувати. Підсів до них і фірман, бо видів, що хлопці всі свої. Добре попоїли, ще

краще панським вином запили, тоді Щерба дав фірманові гузик від мундура уланського і сказав:

— Маєш цей знак. Дай панові і скажи, що то ми польських уланів у степу приспали.

Взяв фірман гузик і завернув воли до Решетилівки, а Павло з хлопцями помандрували в ліс.

Решетилівський пан зараз вийхав з гайдуками і челядю в ліс, але хлопців там вже не було, лише остались сліди, де вони полуднували.

Особливого значіння цьому випадкові пан не приписував. От якісь гультаї злодюги, скористали з нагоди легко поживитися панським добротом.

Але скоро переконався пан, що не слід цю справу легко важити.

У сусіднього пана дідича мав відбутися пишний баль, на котрий були запрошені всі магнати — сусіди і вони прибули — лише за виїмком одного, обдерті до нитки. Це Щерба з товариством так обслужив їх, перенявши на дорозі. Ще й сказав панам і паням:

— Лекше буде вам танцювати.

Розуміється, що усе панство було в дуже злім гуморі. Піднявся галас, погрози на адресу збуїв. Пан Тишковський, до котрого зіхались гості, вислав свою сторожу в погоню за збуями, але по них і слід застит: З балю не вийшло нічого і панство розіхалось домів пригноблене.

Пройшло кілька тижнів і Щерба знов дав знати, що він живе на світі.

В Липову коршму, біля Романівського ліса заїхав відомий зі своєї жорстокості до селян пан Кординович. Не вспів він з'сти і половини фашированого щупака, якого спеціально для пана приготувала жінка коршмаря Сура, як нараз зявився Павло Щерба зі своїми козаками, обібрав пана до нитки, сказав положити його на землю і власноручно влішив йому п'ятьдесят канчуків, та ще й дав йому таке дурчення:

— Маєш післати післанця до такого драба, як ти, до Казимира Сосновського, най скаже йому, що я, Павло Щерба, передаю поклін і десь скоро побачуся з ним.

Обробивши пана, випрягли хлопці коні з коляси і пішли з ними в ліс.

Годину пізнійше, коршмар Гершко віз вельможного пана своїм возиком домів, а пан лежав на череві і стогнав.

Коли пан Сосновський дістав від пана Кординовича лист, в котрім той скаржився на збуйцу Щербу, який обіцяв і до Соснівки довідатися, пан Сосновський затрівожився не на жарт, бо знов добре, що така гостина боком йому вилізе, а то й може і з життям розпрацьтися.

Пройшло кілька місяців часу а Щерба не зявлявся. Це підбадьорило пана Сосновського, котрий був в надії, що хлоп не посміє напасті на палац, а може вже й згинув від шляхетської руки. Все-ж таки мався на остережності, а крім того назначив сто дукатів нагороди тому, хто убє, чи зловить живим, або видасть Щербу.

Наконець Щерба знов дав про себе вістку. Верств двадцять від Соснівки зібрались пани на польовання. Як там полювали невідомо, лише кождий вернув до збірного місця без „фузії”, без грошей, перстенів і не міг сісти, бо мав пошарпаний шляхетський гонор, при чім кожному шляхтичові було освідчено, що ту справедливість відмірює йому отаман Щерба.

Знов закивалась шляхта, а особливо пан Сосновський, котрий відчував, що та справедливість присувається до нього і буде відмірена в побільшенні розмірі. Шляхта спільними силами робила облави на „збуй”, але нігде нікого не знайшла і на якийсь час запанував спокій.

Настана весна, українська, чарівна весна, замайлись білим цвітом дерева, заспівав соловейко, ожила природа, ожили і люде. Була тиха, місячна нічка, в селі Соснівці панувала тиша, хіба де-не-де загавкає собака, та перекликається варта в палацу.

Сплять кріпаки після тяжкої праці, спить і без журній ситий палац під охороною гайдуків. Не спалось лише Ганні Павленко, двадцять-літній, вродливій дівчині. Вона стояла в вишневому садочку задумана, слухала соловейка і серце здрігалось у неї.

— Боже миць, — думалось їй, — який красний світ, яке міле життя, а чому нема правди на землі. Он там в палацу достаток, багатство, пиха, а в цих убогих хатах нужда, неволя, сльози і туга.

Прийшов їй на думку близький сусід, Павло Щерба. Де

він тепер? Став mestником за кривду своїх братів. Вона добре знає його, разом виростали, худобу в полі пасли малими, а опісля на панському лані разом працювали.

Нараз Ганна почула шелест на вулиці. Глянула туди і побачила якусь постать, котра криючись в тіни дерев остережно ішла вулицею.

— Хтоб це міг бути? — подумала Ганна.

Коли це знов бачить, як друга постать посугується здалека за першою і ценаче слідить за нею.

— Шо це може бути? — думає Ганна. — А може часом Павло Щерба пішов рідну хатину провідати, — майнула в голові Ганни думка. — А хто-ж то міг за ним наглядати? Можливо, що Панько Дзиглик, що недалеко мешкає, то панський підлизник; він доносить панові про все, що вчує між людьми, а за голову Щерби немала нагорода назначена.

Ставши на тій думці Ганна тихесенько пішла до хати Щерби і коли була вже недалеко, побачила, що якась постать швидким кроком пішла в сторону палацу.

— А де-ж друга постать? На вулиці не видно. Не інакше, а Павло Щерба. Треба спішитися і дати знати, щоб втікав швидше, бо то з певністю Панько пішов продати його голову панам.

Ганна увійшла на подвір'я Щерби. В хаті світла не видно, всюди тихо.

— Ні, то не Павло був, — говорила Ганна сама до себе і вже хотіла йти до дому, та нова думка промайнула в голові:

— Піду під вікно, послухаю.

Підійшла тихцем до стіни і стала біля віконця. Чує розмову. Так, це Павло! До неї долетіли його слова: „На цвінтари мої хлопці”.

Не вспіла Ганна увійти в сіни, як вчула тупіт і за хвилю гайдуки ввалились в хату.

Наче лев бороюся Павло, трох гайдуків повалились на землю, але решта звалилась на Павла, збили з ніг, звязали і потягли до палацу.

Ганна вспіла сковатись за пліт і звідтам зі страхом приглядалась до того, що діялось, а коли гайдуки з Павлом віддалились, вона побігла на цвінтар, там знайшла двадцять п'ять хлопців, котрим оповіла про все, що сталося.

По короткій нараді хлопці рішили не гаючи часу вдарити

ти на палац і свого отамана з ляцьких рук висвободити, а Ганну просили бути провідником, на що вона дуже радо згодилася.

За кілька хвилин вирушили. Нараз Ганна стала і промовила:

— Браття! Мусимо штukoю дістатись до палацу. Ходім перше до Панька Дзиглика, візьмемо його з собою. Йому відчинять гайдуки браму, а ми тоді вдаримо на них.

— Мудре твоє слово, дівчино, — озвались хлопці.

Відділились п'ять хлопців і пішли з Ганною до Дзиглика. У нього в хаті світилось, а сам Панько сидів на лаві, роздумував, видно, зрадник, як то пан вирахує йому сотку дукатів.

Ганна легенько застукала до вікна і покликала:

— Дядьку, вийдіть-но на час.

Панько не передчуваючи біди, вийшов, та лише ступив за поріг, як його схопили хлопці, а один зміривши йому в груди пістоля, промовив:

— Ані писни, зраднику! Маєшйти з нами! Підемо до брами палацу і ти гукнеш, щоб тобі втворили, бо маєш щось важного сказати своїм товаришам, таким собакам, як ти. А як що задумаєш втікати, або закричати, то тільки й жити будеш.

Побачив Панько, що замісць дукатів горенько чекає його, задрожав і загикуючись говорив:

— Даруйте життя, я не знав, що то Павло, я думав...

— Біс тебе бери, що ти думав, — озвався старший з хлопців, — ходи!

Пішли, злучились з рештою хлопців, котрих пора вже звати козаками і за кілька хвилин прокрадаючись ровами, підійшли до брами палацу і постили Панька вперед. Рад не рад, Панько підійшов під браму і гукнув на гайдуків.

— Хто там? — почувся голос.

— То я, Панько Дзиглик.

— А, Панько! Зараз.

Козаки почувші це, підповзли ще близше і лише відчинилася брама, вони всею силою вдерлисся туди. Трьох гайдуків знайшли смерть на місци. Козаки посунули до палацу.

Маючи Щербу в руках, сторожа була безпечна і зібралася уся до великої кімнати, біля кухні, щоб подивитися на отамана Щербу, що так довго тримав їх у страху. Розправи

пад ним не чинили ніякої до приїзду пана Сосновського, котрий гостював у сусіднім селі, куди тільки що вислали чотирьох гайдуків з вісткою про зловлення Щерби.

Ще хвиля і козаки впали в кімнату і почали кресати гайдуків, котрі так були заскочені несподіваним нападом, що майже не ставили опору і були повязані, а Щерба освобождений.

— Якже ви браття дізналися, що зі мною біда сталася?

— запитав Щерба козаків.

— І не дізнались би отамане, тай ні за цапину душу був би ти згинув, якби не оця дівчина, — відповіли козаки вказуючи на Ганну.

— Гануся! — скрикнув Щерба.

— Я, Павле, — відказала вона і вкоротці оповіла, як було.

— А де-ж той зрадник? — запитав Щерба.

Кинулись за Паньком, але за ним і слід застиг. Користаючи з метушні чкурнув з двора.

Щерба чув, як посилали гайдуків за паном Сосновським і захотів злапати пана в сільце.

Двох козаків перебрались за гайдуків і стали біля брами. П'ятнадцять козаків стояли на поготівлі, а решта хаяйнували в палацу.

За годину часу до брами підіхала коляса пана Сосновського, оточена гайдуками. Козаки відчинили браму, та лише коляса опинилася за брамою, кинулись козаки на гайдуків, позбивали з коней і повязали, а пана Сосновського з почотом попід руки повели в покої.

В великий салі Щерба з козаками їв панську вечерю. Побачивши Сосновського, промовив:

— Здоров, вельможний пане! Ти певно не сподівався, що таких гостей будеш мати сьогодня, хоч я і переказував тобі, що буду у тебе.

— Що ти хочеш від мене? — простогнав Сосновський.

— Нічого не хочу. Прийшов побачитися з тобою. Та-ж ти колись був моїм паном, а я твоєю скотиною. Чув я, пане, що ти назначив за мою голову сто дукатів і оден драб видав був мене сьогодня твоїм собакам. Має щастя, що змився з моїх очей, бо був би дістав сто канчуків від мене. А я, пане за твою голову навіть одного шеляга не дав би. Ну,

а коли моя голова в твоїм палацу, то давай усі гроші, які маєш, не заставляй мене шукати.

— Візьміть гроші, лише лишіть мене при життю, — просив Сосновський.

— На біса мені твое життя; живи, але як будеш знущатися над моїм народом, то знов прийду і шкіру з живого злуплю.

Віддав пан Щербі усю готівку, забрали козаки, що було для них потрібне, а тоді Щерба звернувся до пана:

— Ну, тепер бувай здоров, пане. Варта би тебе, як собаку вбити, бо через тебе пішов зі світа мій батько, а оце рік тому і мама, та не хочу замочити моїх рук в твоїй крові! А все-ж памятку мушу тобі лишити. Положіть, хлопці, пана.

Заверещав пан, та що вдієш. Положили, а Павло Щерба почав латати пана канчуком. Бив міцно, бив за себе, за батька, за матір, за ціле село, за усіх. Кричав пан, а далі й кричати перестав. Скінчивши роботу, зібраав Щерба із заків і промовив:

— Панове товариство! Панам ми вже віддячились, погуляли в волю, пора нам тепер на Запоріжжя, матері-Січі і низовому товариству послужити, та лицарської слави добути.

— Веди нас отамане на Запоріжжя! — закричали козаки.

— Гаразд! — відповів Щерба, — а ти Ганусю, як? Лишатись тобі тут не гаразд, бо та гадина вичухається і буде мститись. Будь моєю жінкою. Зараз візьмемо шлюб і поїдеш зі мною на вільні запорожські землі. Чи годишся?!

— Годжуся, — відповіла Гануся.

За якої пів години Павло Щерба і Ганна Павленко були в церковці, а старенький пан отець мусів дати їм шлюб. Заки почало свитати, козаки, між котрими була і Гануся Щерба, покинули Соснівку.

Іхали в край волі і братерства залишаючи за собою гірку недолю, рабство і гноблення.

В ТУРЕЦЬКІЙ НЕВОЛІ.

Село Паланка на Київщині належало до пана Яна Регульського, котрий так, як і другі пани того часу тримав своїх кріпаків в кулaci і дивився на них та трактував як скотину. Родина Регульського складалася з жінки Агнеси, сина Стася і доньки Яніни. Діти змалку привикали панувати над хлопами і знущатися, уважаючи себе за висші створіння, а хлопів за „бидлю”.

До прислуги Стасеві і забави був призначений Петро Тимчук, котому минав чотирнадцятий рік; стільки-ж літ мав і Стась. Три роки терпів Петро примхи панича, а не раз і в шкіру дістав від него, але що міг вдіяти убогий кріпак, життя і смерть котрого були в руках пана. Терпів, та лише бувало випроситься з палацу до дому на яку годину і своїй мамі-вдові про свої кривди роскаже, а мама притулить його кучеряву головку до своїх грудей і дрібними сльозами окропить.

— Потерпи, сину, — говорила Ганна, — підростеш, то може вирвешся на Запоріжжа до козаків, а я вже докалато свій вік у неволі.

Минуло Петрові сімнадцять літ, став з него дужий та гарний хлопець. Коби ще рік, два, а там пора би попробувати щастя і на Запоріжжа чкурнути. Та не так воно сталося.

Почав якось Стась випробовувати свою силу на Петрові, а той, звісно, мусів подаватися, бо тож панич, а панич зімяв Петра під себе і давай його колінами місити. Забув Петро на ту хвилю за усе і колнув від себе Стася так, що той відлетів від него.

Підійнявся гармідер, пан сказав підчуhrati Петра в стайні канчуками і заставив до тяжшої праці. Та це був лише початок нещастя. Пан Регульський мав звичку продавати татарам молодих хлопців і дівчат, котрі йому не подобались, а татари були ласі до того, бо продавали таких невольників в Туреччину на галери і в гареми. Тому в часі спокою навідувались до палацу і тишком вивозили нещасні жертви панської сваволі і жорстокості. Таким чином став Петро кандидатом в невольники.

Проминув місяць часу і до палацу завитали татари з крамом, за котрий виміняли Петра. Вийшли татари у ночі, маючи в своїм возі звязаного Петра. Знав Петро, куди його везуть, і що його чекає, бо не мало наслухався оповідань від старих лірників про татарську і турецьку неволю.

— Ненечко моя рідна, не знаєш ти, що твій синочок замісць Запоріжжа в тяжку неволю проданий, — шепотів Петро і туга та лютъ против пана огортала його.

По приїзді в Крим татари через тиждень продали Петра в Трапезунд туркам, а ті віддали його на галери, там прикували до опачин і заставили веслувати.

Товаришами неволі були ще кілька старших і молодших козаків та кількох волохів.

Поплили сумні дні невольничого життя звязані з голodom, побоями і тugoю. Проминуло три роки тяжкої муки і надії, що може Запорожці визволять з неволі, та дарма. Повідалось залізо в тіло а туга в серце, наче та гадина.

Одного дня причалила галера до Трапезунду і турки привели нового невольника на місце помершого козака і прикували поруч Петра. Як глянув Петро на него, тоувесь затремтів. Чи сон чи дійсність? Таж це Стась, той самий, через котрого він сидить у неволі, з тою ріжницею, що Стась гладкий, румяний, а він, Петро, марний, змучений.

— Паничу, це ви до мене на відвідини прийшли? — глумливо запитав Петро.

Стась видивився на него і запитав крізь сльози:

— Хто ти? Я не знаю тебе.

— Не знаєте, паничу? Таж я Петро Тимчук, той котрого ваш татуньо продав татарам.

— Петро Тимчук! — скрикнув Стась і заплакав.

— Еге-ж, паничу, це я виробляю силу при веслах. Попробуєте і ви паничу, який тут смак. Ваші ручки не привикли до весла, вони привикли до канчука і плечі не звички, щоб їх чіхала таволга колюча, а тут закушаєте. Тут не розбирати-муть, що ви панич, а я хлоп, а лупити-муть як рівних. Гай! гай! лупії прокляті. Мордуєте наш народ, закушайте-ж і самі неволі.

І так радісно стало Петрові на серці, так легко, наче ненечку рідну побачив.

— Закушай, паничуку солоденький, ось тут у купочці зі мною турецького меду. Ще є висша справедливість, вона пімстила за мене.

Стась тимчасом ридав, схиливши голову, а відтак звернувся до Петра і промовив:

— Петре! Пробач, як можеш. Божа справедливість покарала батька і мене за тебе. Тепер ми зрівналися. Каюся перед тобою і прошу прощення.

— Каєшся і просиш прощення, — відповів Петро, — тепер, коли попав у неволю. А чи просив ти прощення у дома? Там ти просив прощення канчуком. Ще мало вам, що катуєте наш народ самі, то ще й віддаєте у неволю. Тепер сам попробуєш, що то таке турецька неволя.

— Петре! — скрикнув Стась. — Лише тепер я побачив усі мої злі вчинки. Як мене виховували, так я поводився. А тепер бачу, що те виховання було зло.

— Тепер тобі дасть виховання турецький наставник, — перебив Стася Петро.

— Знаю, — відказав той, — що чекає мене твоя доля. Щож робити, все прийму з покорою. Одного лише бажаю — а це щоби ти пробачив мені — ти-ж християнин.

— Так, я християнин, православний, тої віри, яку ви гнобите і висміваете. І ви християне, уважаєте себе за найкрасіших, а що чините, чи маєте ви любов до таких-же людей, як і ви з тою ріжницею, що ті люди убогі, прості, а ви багаті, учени.

— Говориш, Петре, правду. Благаю тебе, пробач мені.

В міру того, як Стась упокорено просив прощення, серце Петра мякло. І він промовив:

— Ще маємо час, так скоро не розстанемося. А як би й хотіли, то заліzo не пустить. А як же ви паничу попали в неволю?

— Не називай мене паничем. Тепер я такий як і ти невольник. Я оце став другим чоловіком.

— Та воно ніби правда, що ми тепер зрівналися і в однаковім почеті, та й при однаковій роботі, — відповів Петро. — Ми хоч по неволі, а тепер товариші, галерчики. Ну, то скажи, товаришу, яким чином ти попав сюди, а перш усього скажи мені, чи жиє моя матуся?

— Жиє, Петре, та усе плаче за тобою.

— Бідна моя матуся, нещасна страдниця, — сказав Петро, — ну говори далі.

— Кілька місяців тому я виїхав на лови у ліс, а в той час напав на село татарський загін. Родичі і сестра вспіли сховатися.

— Шкода, — мимохіть вирвалось Петрові.

— Татари ограбили палац і вже вертали, коли стрінули мене в полі, зловили і повели в Крим, а там продали туркам.

Другого дня галера вийшла на море. Непривиклий до тяжкої праці, Стась скоро втомився, руки закровавились і вперше на його шляхетські плечі посыпались удари представника.

— Видиш, — звернувся до Стася Петро, — куди твій батько віддавав христіян на муки, до бісурмена, невіри, в гірку неволю.

Мовчав Стась і гірку думу думав. Встид було перед Петром. За те в нім народжувався другий чоловік, котрого породжували терпіння, мука і туга. День від дня згасало у Петра почуття злоби до Стася, а в останнього народжувалось приязне відношення до Петра. Неволя зрівнала їх.

Проминув рік часу і Стась з Петром стали приятелями. Забулося усе. Тепер думали-гадали, як би то на волю дістаться, та й не до Паланки вернутись, а на Запоріжжа дібратись.

Перші місяці Стась мав надію, що батько викупить його, а пізніше стратив надію і покозачився, став називати себе Стахом Рогулею.

Проминуло ще два роки тяжкої неволі і одного дня, коли галера приплила до Трапезунду, Петра і Стаха забрали з галери, а на їх місце посадили других невільників. Обох їх приділили до земельних робіт. Робота була тяжка, але все-ж легше їм дихалось ніж на галері. Раз по роботі, коли замкнули невільників на ніч, Стах сказав Петрові:

— Петре! неволя переродила мене. Я забув за те, хто я був. Тепер я новий чоловік. Будьмо побратимами по козацькому звичаю, шукаймо способу, щоби вирватись з неволі і добиваймося на Запоріжжа. Я прийму віру православну, стану козаком і оженюсь з козачкою.

— Гаразд, — відповів Петро. — Будьмо побратимами. Набідувався я, набідувався і ти, то може та біда вигнала з тебе панський дух.

— Вигнала побратиме, вигнала, і сліду не лишилось.

— Вірю, Стаку, — говорив Петро далі, — біда лише в тім, як його дістатись на волю.

— Як з суші не дістанемось, то з галери тим більше не вирвемось — сказав Стак.

Другого дня у турків було свято, тож дали невірні спочинок і невільникам. Користаючи з цого, сиділи оба закуті в кайдани перед будою, яка служила їм хатою та тихенько про волю говорили. Нараз Петрові здалось, що їх хтось підслухує, обернув голову і побачив на три кроки від себе туркину. Лице її було закрите чадрою, лише виднілись великі карі очі. Петро оставлів, але гадка про те, що туркиня не розуміє їх мови, заспокоїла його. Тимчасом туркиня підійшла ще близше і чистою українською мовою промовила:

— За рідним краєм сумуєте, на волю хочеться?

Петро і Стак оніміли з дива і страху. Туркиня помітивши це поспішила заспокоїти їх:

— Не бійтесь мене, я вас не зраджу. Я сама з України, бранка-польонянка, колись так як і ви сумувала і плакала, та рідне село і ненечку згадувала, а відтак потурчилася, побісурменилась, — і вона тяжко зітхнула. — Добре мені тепер, але як іноді згадаю, що я від віри Христової відступила, то серце мое рветься. Нема мені прощення ні в цім віці, ні в будучім. Най хоч одно добре діло зроблю, а саме вам втечі поможу, а ви як дістанетесь в мир християнський, то помоліться за колишню Катерину, а тепер Фатіму Туркиню. Я вам зараз принесу пильник. Вночі перепиліть кайдани і втікайте на беріг моря, он в тім напрямку. Там знайдете човен і їдьте попри береги, та будьте обережні. І ще одно. Як би вас піймали, не видайте мене, побожіться.

Петро і Стак присягли.

— Гаразд. Я зараз прийду.

Пішла Фатіма, а Петро і Стак сиділи наче в гіпнозі.

— Невже воля до нас приближається, — каже Петро.

— Воля, Петре, я чую серцем, що скоро будемо на волі, — відповів Стак.

За пару хвилин зявилася Фатіма, дала Петрові і Стакові по пильникови і по кілька золотих монет і сказала:

— Як стемніє, то втікайте. Турки сьогодня за вами наглядати не будуть. Он за тим каменем знайдете поживу. Щасливої вам дороги, це все що можу зробити в відкуплення за мої гріхи. Ісус милосерний, хоч я стала для ока маго-

метанкою, але Ісуса в серці ношу. Привітайте рідну стороночку від мене Катерини потурначки.

Сльози залляли її очі і вона швидко відійшла.

Чекали невольники ночі з нетерпливістю і коли стемніло, взялись до роботи. Скоро кайдани злетіли з їх ніг, тихцем подались вони до місця, показаного їм Фатімою, знайшли там поживу і рушили далі. При березі побачили човен з веслами. Перехрестились і тихенько відпили, говорячи молитву. Коли вже відпили далеко, зітхнули свободніше і дякували Богові за волю та просили не опускати їх і захистити від бісурменів. Рівно ж з вдячністю згадували Фатіму, бо без її помочі не бачити-б їм волі.

Плили попід береги. Днем ховались в хащах, а в ночі пускалися далі і так щасливо дістались до гирла Дніпрового, де вже сміло поспішили до Січі. Січове товариство радо вітало бідних втікачів з турецької неволі.

Петро і Стах пішли до кошового отамана і розповіли йому про свої пригоди, та просили приняти їх до січового товариства. Кошовий отаман задоволив їх просьбу і сказав записати до Незамайківського куріння, де надали їм прізвища: Петрови Кріпак, а Стакови Ляшенко, бо від ляхів походив. На другий день Стах Ляшенко в Січовій церкві присвятився до святої православної віри.

За пару місяців цілком віджили Петро і Стах і стали гарними козаками. Через рік зібрались Запорожці до турків у гості. Петро і Стах впросились і собі, щоби туркам за свої кривди подякувати. Похід був щасливий, не мало добра придбали, не мало невольників визволили, а побратими віддячувались невірним щиро, та й було за що. Повернувшись з походу одяглись в дорогу одежду, припняли шаблі дамаські, за пояси пістолі, вуса підкрутили, а в кишенях побрязкують турецькі таляри.

— Тепер, — каже Стах до Петра, — час нам поїхати в Паланку і твою маму визволити, най хоч останні дні життя побуде на волі.

Подобалась та думка Петрові, бо він і сам мріяв про це, ото-ж взяли вони у старшини дозвіл, підібрали собі ще трох добрих товаришів і рушили у дорогу. За кілька днів наблизились до Паланки, саме як смеркало. Підіхали до садочка з поля і там стали, а Петро пішов садком до хати.

Живійше билось козацьке серце при згадці, що ось зараз стріне свою матусю. Виглянув ізза хати і побачив бідну стару опущену матусю свою. Сиділа на приспі сперши свою голову на руки.

— Мамо! — закликав тихо Петро.

Ганна підвела голову, перехрестилась і наслухувала.

— Мамо! — повторив знов Петро, — це я, вай син Петро, — і впав на коліна біля матері, а та не знала, чи це сон, чи дійсність.

Голубила його, цілуvalа, до зболілого серця пригортала. Оповів Петро мамі про усі свої пригоди і каже:

— Зі мною і Стась приїхав, та вже не Стась, а Стах, козак одної віри з нами, хоче вас привитати.

Вийшов Петро в садочок і покликав усе товариство. Підійшов Стах до Ганни, низько вклонився, поцілуval руку і сказав:

— Пані матко, забудьте, що було, прийміть мене, як побратима вашого сина.

Розплакалась стара Ганна, як мала дитина від зворушення. Її, кріпачку, поцілуval в руку і так красно примовляє син пана. Дивні діла Твої, Господи!

Ніч провели в хаті Петра, а другого дня рано поїхали до палацу. Пан Регульський побачивши Запорожців, заметшився, бо хто знає за чим вони приїхали. Але вийшов, уздобрівшись і запитав:

— Чого вам треба?

— В гості приїхали, пане, до тебе, — відповів Петро.

Ця відповідь не подобалась панові і він сказав:

— Як що хочете істи, то скажу вас нагодувати.

— Дякуємо, — відповів Петро. — Ми не голодні. Колись годували як собак, а тепер, хвалити Бога, маємо що істи. Ми приїхали відвідати вас так по знайомості, по доброму.

— Хто ж ви такі? — запитав пан хвилюючись.

— Я Петро Тимчук.

— Петро Тимчук! — скрикнув пан.

— Еге-ж! Петро Тимчук, той самий, якого ти продав татарам в неволю, а тепер запорожський козак.

Пана обілляв зимний піт. Такий гість занепокоїв його, і він сказав:

— Я не продавав тебе. Вони самі взяли і моого сина також татари взяли в неволю.

— А ти, пане, не пробував викупити сина з неволі? — спитав Петро.

— Я не знаю, де його шукати.

— Не знаєш, де шукати? На кінці язика! Жалуеш гроші. Краще най син сидить прикований до опачин на галері.

— То може ти що знаєш про моого Стася! — скрикнув пан.

— Може й знаю, — озвався Петро.

Пані і Яніна, що підслухували під дверима, увійшли до кімнати і пані сказала:

— Петре, ти може бачив його?

— Бачив і бачу, — відповів Петро. — Ось ваш син! — і показав на Стаха, — лишень він тепер не Стася і не Регульський і не католик, а Стан Ляшенко, запорожський ко-зак, православної віри.

— Як! Це Стася, це він, — заговорили пан, пані і Яніна.

— Так, це я! — озвався Стах. — Мій побратим Петро сказав правду. Ось на руці близна від рани, яку я мав будучи дитиною.

— Якже-ж так, Стасю, ти козак, в такім товаристві, сину мій! — заголосила пані.

— Так, я козак і буду ним; шляхетство покинув. Там у неволі на галері я став іншим чоловіком і тепер боронитиму те „бидло”, як ви називаєте людей і гнобите його. Я приїхав до вас, щоби ви зараз дали мамі П'єтра двадцять десятин поля і п'ять десятин ліса, зробили на це документ і крім того пустили її на волю; та ще одно: щоби з селянами по-водились краще і Боже вас сохрани продати це кого в неволю, бо як довідаюсь, то горе вам буде. Питаю, чи зробите це зараз?

— Зроблю це во ім'я погиблого моого сина Стася, пробубонів пан.

Мама і Яніна дивились на Стаха не то з призирством, не то зі страхом.

— Не во ім'я погиблого, — сказав Стах, — а во ім'я ожившого Стаха Ляшенка, козака славного війська запорожського. Ми відізджаємо, а завтра мають бути документи готові. Знаю, що ви дивитесь на мене як на ворога і я буду таким, як будете нелюдяно поводитися з людьми. Завтра я приїду за документами. Памятайте, щоб були готові, бо

інакше буде погано. Ви скривдили Петра, скривдили його маму, то-ж мусите нагородити.

Козаки вийшли, а пан Регульський стояв зі своєю родиною як приголомшений. По хвилі мовчанки запитав жінку:

— Може це не він?

— Він, він, тільки спростакуватів, став козаком, ворогом шляхти, православний... Матко Боска ратуй нас...

Не було ради, а мусів пан Регульський виготовити документи і другого дня чубаті гості приїхали до палацу.

— Готові документи? — спитав Стах.

— Готові, — відказав пан, похмуро поглядаючи на Стaha.

— Гаразд, — каже той, — я нічого з маєтку не потребую і з вами рахунків більше ніяких не маю. Знаю, що між козаком і паном приязні не може бути. Тепер луг зелений мій батько, а Січ мати, гостра шабля то сестра, а козаки то брати. До гнобителів і жироїдів не хочу належати. Ходім, панове, тут нам не місце.

Вийшли козаки, а пан сидів, вибалувивши очі і не зінав, що діється з ним.

Того дня Ганна Тимчук стала вільною і властителькою двадцяти пяти десятин землі. Радости її не було кінця.

Погостивши у мамі, виїхав Петро з побратимом і товаришами назад до Січі, де нераз послужили товариству вірою і правдою, а горді пани Регульські викинули свого сина з сердець, як лотра і збуя, а з кріпаками обходилися легко, побоюючись, щоб чубаті гості не приїхали до палацу на розмову.

СВАТИ І ДРУЖБИ.

Сотник Петро Скалозуб повдовівши на 45 році життя, почав глядіти собі другої жінки і довго не шукав, а скоро притягнула його до себе молода удова-ляшка-шляхтянка Марія Танчинська, злакомившись на його багацтво. Закрутила молода, вродлива ляшка голову Петрови і він післав до неї сватів, котрі добили торгу.

Донька Скалозуба, одиначка, 17 літня Оксана просила її мати батька не женитись з ляшкою, та дарма. Не послухав Петро доньки, ще й нахмурився на ню.

— Не твоє діло мене учити, я знаю, що роблю.

— Тату! Чи мало є удовиць і старших дівчат з козацького роду? Кожда з них буде любити вас і шанувати, — говорила Оксана.

— І Марія любить і шанує мене і достаток має, — відповів Петро. — Щоб я більше того від тебе нечув!

Отож одружився Петро з Танчинською і усьо на хуторі пішло на нову панську моду. Почала Танчинська танцювати краковяка, запахло ляцьким духом. Петро дав себе осідлати і загнуздати. Одна лише Оксана ставила завзятий опір, за що мачоха зненавиділа її і батька проти неї настроїла.

Почала шляхта навідуватись в гості, а козаки обминали хутір. Марії ходило про те, щоби видати Оксану заміж і поズбутися клопоту з нею, але лише за ляха.

Скоро й жених знайшовся; був ним молодий шляхтичина Вацлав Огоновський, котрому припала до серця гарна Оксана, та біда в тім, що вона на нього і глянути не хотіла.

— Хоч би я мала дівкою посивіти, а за ляха не піду, не пристало мені, козачці, ділити своє життя з ворогом моого народу, — говорила Оксана.

— Як смієш так говорити! — крикнув раз Петро, — і я, твій батько, оженився з ляшкою.

— І через те козаки обминають наш хутір, а я не хочу, щоби і мене обминали. Мое серце горнеться до моого народу, досить того, що ви принесли ганьбу козацькому роду Скалозубів, а я тої ганьби не хочу, — говорила Оксана.

Зганьбив Петро непокірну і зухвалу доньку і далі разом з Марією настоювали, щоби вона вийшла заміж за Вацлава Огоновського.

Саме в той час трапилась подія, котра додала Оксані сили до боротьби.

На поблизький хутір до вдови Ганни Титаренко приїхав її син Іван, що по скінченню бурси вступив до війська і вже був в чині сотника, не зважаючи на молоді літа. Сотник Титаренко приїхав з метою одружитись з Оксаною Скалозуб, котру знав вже давно.

Стара Ганна розповіла синови, що твориться на хуторі Скалозуба і радились обоє, що мають робити. Рішили запросити Оксану до себе і поговорити з нею. Так і зробили, знайшли змогу передати Оксані вісточку і вона прийшла до Титаренків.

Забилось дівоче серце, коли побачила сотника, який перше був частим гостем в їх домі, привітались щиренько, засіли до розмови, а стара Титаренчиха запитала Оксану, чи годиться стати її невісточкою.

— Я годжусь, — відповіла Оксана, — але щож з того. Я певна, що тато і мачоха не згодяться.

— Згодяťтесь, чи не згодяťтесь, — сказав Іван Титаренко, — це не важне. Я пішлю таких святів, що вони діло доведуть до кінця, а ти Оксаночко сьогодня скажи татові і перешли мені вістку, яку відповідь він тобі дастъ, щоб я знав яких святів посилати. Так чи інакше, а готов рушники, бо після завтра рано прибудуть свати.

Поговорили ще трохи і Оксана вернулась домів.

Коли батько був сам у світлиці, зайшла туди Оксана і сказала:

— Тату! Іван Титаренко приїхав домів, він вже сотником.

Петро глянув допитливо на Оксану і сказав:

— Ну, тай що, як приїхав, яке мені до цего діло?

— Він хоче святів прислати.

— Сватів, до кого?

— До вас, щоб ви дали згоду віддати мене за него.

— Он як. А звідки ти це знаєш?

— Іван говорив зі мною.

— Значить, ти бігала до нього на побачення?

— Не бігала, а ходила, та чи раз і ви і покійна мама туди ходили і чи раз Іван тут бував.

— То було колись, а тепер йому нема чого тут бути і тобі туди бігати. Ти маєш стати жінкою Вацлава Огоновського. Я і мама вже дали йому слово, він шляхтич, багатий і мудрий і за ніяких Титаренків не думай і про це мені більше не говори.

— Тату! — скрикнула Оксана, — ви кажете, що мама дала слово. Ні, моя мама, коби жила, слова ляхови не дала би — це мачоха, ляшка дала слово, а ви ляшці притакнули, щоб не образити шляхетського гонору.

— Замовчи! — крикнув Петро, — замолода ще мене розуму вчити.

— Мушу учити, коли вашим розумом і волею ляшка оволоділа.

На ту хвилю увійшла Марія і, довідавшись в чім діло, ідко сказала:

— Тих непрошених, сватів я коцюбою вижену.

— Виженете або не виженете, — відповіла Оксана і вийшла з світлиці, а Петро з Марією довго ще нараджувались, як мають упокорити Оксану і видати заміж за Огоновського.

Оксана того ж дня дала знати Іванови, яку дістала відповідь від батька і в свою чергу одержала відповідь, щоби очікувала сватів і то певних.

Другого дня Петро і Марія гризли Оксану, ганьбили її, а вона бідолашна відмовчувалась, очікуючи, що то принесе її слідуючий день.

Ото рано Марія сказала Оксані, щоби прибралася, бо мають прийти свати.

— Від кого? — запитала Оксана.

— Від Вацлава Огоновського, — відповіла Марія.

Затримтіла Оксана. Сьогодня-ж мають бути свати і від Івана. Ох, буде сьогодня дива. Най буде що буде, ба навіть і смерть, а за ляха не піду, — рішила Оксана.

Пройшло може година часу і в подвірря віхало двох шляхтичів-ляхів і з ними Вацлав Огоновський.

Забилось серце Оксани. А що як свати від Івана не приїдуть. Та ні, цого не може бути.

Та лише вспіли свати і Вацлав злізти з коней, як в подвірря віхали другі свати, а за ними три сотні козаків. За-

няли ціле подвір'я, обступили кругом хату, ляхів узяли по-під боки, Гнат Перебендя заграв на бандурі, козаки мотають ляхами на всі боки. Дмитро Дуб кричить:

— Хлопці, скаліть зуби, пані бендзє танциць!

Цебто Скалоузуб і Танчинська.

А Петро і Марія стоять в світлиці збентежені, зполотнілі. Це нараз сватів а сватів наспіло. Одна лише Оксана не знала, що має робити від радості. Добре говорив її любий Іваночко, що пришло певних сватів.

Аж ось відчинились двері і увійшли свати, двох поважних козаків, вклонились Петрові і перший з них сказав:

— Ми гости не прохані і не бажані і до кінця нашого життя в цю хату не заглянули, бо не варт, але сповнююмо просьбу сотника Івана Титаренка, котрий на подвір'ю з дружбами чекає. Він хоче твою доньку, Оксану, за жінку узяти, отож кажи своє слово, щоб ми знали, що маємо молодому князеві сказати.

— Та чи маємо у поміч дружбів покликати, — додав другий сват.

Зашамотався Петро, кашельнув і сказав:

— Ваш князь, як видно насильством хоче нашу доньку узяти, коли стільки козаків з собою привів.

Старий вже єси, ти Петре, а розум в тебе як у дитини, — сказав перший сват. — Вже два роки ні одна козача нога в твоїм дворі не була, ото-ж сьогодня за цілий час усіх приймай, твоя пані ляшка най свій гонор під припічок сковає, то все буде гаразд. Кажи своє слово, бо чуєш, що дружби неспокійні і на відповідь чекають.

— Ми вже дали слово Вацлаву Огоновському, — ледви промовила Марія.

— Та воно пані таке діло, — озвався перший сват, що попереду голова, а хвіст ззаду телепається, тож давайте відповідь перш голові, а опісля хвостові.

Говорять свати, а за вікнами списи козацькі маячать, чути брязкіт зброї, дружби під загальний регіт з Огоном і його сватами танцюють. Поганим пахне, забагато сватів прийшло.

— Що ти скажеш, Оксано? — упавшим голосом спитав Петро доньку.

— Я годжусь, тату, я люблю Івана і ніякого Огоновського знати не хочу, — відповіла Оксана.

— Чув? — спітав перший сват.

— Чув, — пробурмотів Петро.

— Тож кажи своє слово, а ні то кличу дружбів.

— Про мене, най йде, — сказав Петро.

— Гаразд! Іване заходь до хати! — покликав сват.

За хвилю увійшов Іван Титаренко, вклонився Петрови і промовив:

— Пробачте, що непроханим і небажаним сюди прибув, аби було відомо вам, що хочу одружитись з вашою доночкою Оксаною.

— А я гадав, що то усі ті гості, що на дворі, хотять одружитись з нею, — з усміхом сказав Петро.

— Ні че усі, лише я і хвіст, я ось тут перед вами, а хвіст на дворі.

— Видно так судилося, — сказав Петро. — Зблудив я з прямої дороги, та Оксаночка і ви сьогодня завернули мене назад. Най Бог вас благословить діти і я благословляю.

— Та якже так? — пробубоніла Марія.

— Оттак! — крикнув до неї Петро, — вона козачка і за козака йде заміж і я маю йти не за твоїм розумом, а ти за моїм. Ніяких Огонів мені не треба і щоб більш тут не смерділи, годі вже того усього.

Оксана впала до ніг батькови, а він приголубив її щиро перший раз за два роки.

Огоновський, як почув, що сталося, мерцій чкурнув зі своїми сватами.

Почав Петро по козацьки частувати сватів і дружбів.

— Гай, гай! Іване, — сказав Петро, — знав ти як підіхати до мене.

За місяць відбулось весілля. Усім було весело, лише Марії неначе хто плугом серце переорав.

ЖІНКА МЕСТНИК.

На хуторі полковника Степана Незбієнка весело грають троїсті музики, повно козацької старшини. Це старий Незбієнко женить свого одинака сина, сотника реестрового козацтва, Петра Незбієнка з донькою сотника Івана Сокола — Оксаною.

Усе на світі минає, так радість як і смуток, минулось і весілля, зажило молоде подружжа в достатку і любові. Проминулось пів року і стала Оксана почувати себе матірю. Хотілось її мати сина, щоб було кому славу їхньому родові добувати.

Якось у літі взяла Оксана з собою служницю Мотрю і пішла в поблизький ліс по гриби, та й на лишенько собі. Ідуть обі лісом, збирають білі грибочки, аж тут замісьць гриба став перед Оксаною середніх літ шляхтич, по його богатій одежі видно було, що то велика парсона. Впялив очі в красну сотничиху, а вона побачивши пайна зніяковіла і хотіла відійти в сторону, але пан загородив її дорогу і солідно промовив:

— Виджу, що жінка і що красна, а не знаю чия?

— А пощо панові це знати. Йдіть собі своєю дорогою, а я піду своєю, — відповіла Оксана.

— Ти красулько дуже бундючна. Якби ти знала, хто з тобою говорить, то уважалаб собі за честь велику.

— Не знаю і не хочу знати; виджу, що ви пан-шляхтич і цого мені вистарчає. Я замужня жінка, чесного козацького роду і з панами у лісі ставати на розмову мені не лицює.

Це сказавши, Оксана зробила крок назад, але пан задержав її за руку і сказав:

— Я дідич села Розсоховатої і Черемошна, полковник війська Річи-Посполитої, Стефан Здановський. Цого, я думаю, вистарчить, щоби ти не то, що стояла зі мною, але щоб обійняла і поцілувала.

Оксана від гніву і обурення затремтіла, в очах блиснули вогники, вона вирвала руку і сказала:

— Ви полковник, дідич, а я жінка козацького сотника

Петра Незбієнка і цого також вистарчить, щоб ви вступились з дороги і не говорили мені дурниць.

— Жінка сотника! Тим краще.

І знов схопив Здановський Оксану за руку, а свою рушницю опер об дерево і почав намагатись обійтися Оксану за стан. Та не на таку натрафив. Оксана мала добру силу. Вона вихопилась з рук напасника, а видячи, що він хоче кинутись на неї, схопила рушницю і кольбою так почастувала полковника в груди, що той замолов ногами. Заки полковник очунявся, Оксана з Мотрею вибралися з ліса.

Про цю пригоду Оксана оповіла мужеві і доручила йому рушницю.

— Молодець! — похвалив Петро жінку. — Треба було голову розвалити.

Другого дня сотник Незбієнко поїхав до Білої Церкви, де мала відбутись військова нарада. Ляхи примилювались до козаків, бо потребували їх помочі.

Прибувши до Білої Церкви, застав Незбієнко кількох старшин, а також зі сторони ляхів декілька. Між ними був і полковник Здановський.

— Пане полковнику, — звернувся Незбієнко до Здановського, — чи не пізнаєте цеї рушниці. Її вчора у лісі відобрала від вас моя жінка Оксана і обороняючи себе від напастовання, стукнула кольбою вас в груди?

Здановський скипів; від злости йому перекривило лице.

— Як смієш! — заревів він і кинувся до Незбієнка, а останній хопив за шаблю.

Старшини кинулись між них і до бійки не допустили.

— Як ти лицар, то виходь на двобій! — сказав Незбієнко.

— З такими, як ти, я на двобій не йду.

— Ти звик з бабами воювати у лісі і лежати догори ногами, — передражнював його Незбієнко.

— Хаме, згинеш від моєї руки! — заревів Здановський.

Та старшини знов не допустили до бійки і вороги по-малу, про людське око, заспокоїлись.

Булоб це все скінчилося інакше, якби не те, що ляхам ходило про згоду з козаками, а лях, як його припече, уміє прикинутись покірним і невинним.

Затаїв Здановський ту страшну образу для його гоно-

ру, яку завдав йому сотник Петро Незбієнко, щоби в слухний час пімститись на нім.

Уплинуло два місяці. Очікувала Оксана одного вечера свого мужа, що поїхав з дому по службових справах. Стала під деревом і вглядяється на дорогу. Нараз помітила дві постаті, що прокрадались до плота і залягли там в буряні. Оксана тихцем сказала про те джурі Хомі і той зібравши кількох козаків, обскочив вказане місце і спіймав двох гайдуків пана Здановського.

Вліпили їм по копі буків і ті призналися, що їх вислав Здановський, щоб убили сотника Незбієнка або його жінку.

Скорі вернув сотник Незбієнко, довідавшись в чім діло, подумав трохи і сказав гайдукам:

— Ідіть до дому і скажіть пану полковникові, що я його не зачіпаю, нехай мене не зачіпає. Досолив він мені, досолив я йому і годі.

Коли гайдуки вернули і розказали Здановському про все, той зрадів неаби як:

— Злякався хам, проситься. А гарна шельма ота його жінка, але подла як дябел. Коби ще раз стрінути у лісі, тоді вона не викрутиться від мене. Про це власне і ходило Незбієнкови, щоби Здановський заспокоївся, бо вельможний побоювався Незбієнка.

Після того випадку почав Здановський знов учащати в ліс. І ото одного разу побачив сотничиху, що збирала гриби. Пізнав її по одежі. Тихцем підкрався і схопив її в обійми. Але яке-ж розчаровання огорнуло його, коли побачив, що це не вона. Та в ту мить наскочило на него п'ять жінок, звалили на землю і почали місити колінами, а відтак відчурали буками, що ледви пан рапхи виліз з ліса на пів голий.

Були то перебрані хлопці, котрі чатували на пана. Вилежавшись, мусів пан полковник виїхати на Волинь, бо стояла вістка рознеслась, що пана оббили в лісі баби.

Скорі потім Оксана породила сина, якого назвали Іваном.

Минув рік часу і на Україні почався рух проти шляхти. Гетьман Павлюк підійняв повстання і в 1635 році під селом Кумейками, біля Корсуня відбулась битва козаків з ляхами. Польський гетьман Потоцький переміг козаків, хоч ті би-

лись з нечуваною відвагою. Гетьмана Павлюка ляхи дістали до своїх рук зрадою, повезли до Варшави і там в страшний спосіб замучили. Здерли перше шкіру з голови, а опісля відрубали голову.

В тій битві сотник Петро Незбієнко був ранений і попав в полон, де полковник Здановський довго мучив його, а опісля казав убити.

Оксана з тривогою чекала вістки. Нараз рознеслась чутка, що козаків побито і що прийшло до згоди.

Ще більше занепокоїлась Оксана, не знаючи, що сталося з її мужем. І дістала вістку сумну, як сумна українська доля. Вернули кількох козаків і оповіли сотничисі, що її муж, сотник Петро Незбієнко замучений Здановським і похований під Кумийками.

Припала бідна Оксана до колиски і синочкові маленько-му Івасеві про своє лютє горе і його сиртство розповідала.

Цілу ніч не спала Оксана, а думу думала, мужа свого згадувала і неначе бачила його порубаним, постріляним, а він говорив до неї: Хто пімстить мою муку?

— Я, мужу май коханий! Я, твоя вірна дружина, я пімщу твою смерть, — шептали уста Оксани.

На світанку скликала козаків і сказала до них:

— Люbi браття! Старшина зробила угоду з ляхами, але я тої угоди не признаю; я йду мстити ворогам за смерть му-жа, за кривди народу. Чи підете за мною?

— Підемо! — крикнули козаки. — Що з тої угоди, коли ляхи знов сіли на карк.

Старий Незбієнко рівно ж поляг в бою, а батько Оксани тяжко ранений гоївся у дома. Для того Оксана свекруху з Івасем випровадила до свого батька.

Ніжно пращаля вона сина, устонька, личко і оченятка цілувала, на віki зі своїм щастям розставалась.

Обтяла свою буйну косу, одяглась в козацьку одежу, узбройлась і повела свою сотню на палац Здановського і саме в пору, бо Здановський вернув домів і чуючи себе цілком безпечним, бенкетував з приятелями, запиваючи побіду над козаками.

Несподівано як сніг на голову напала Оксана на палац, охорону побили і панів захопили до рук.

— Що-ж, бісів сину, — звернулась Оксана до Здановського, — пізнаєш мене? Я жінка сотника Петра Незбієнка,

котрого ти замучив. Я прийшла пімстити його смерть. Пов'яжіть панів жироїдів.

Повязали панів, тоді приказала Оксана принести соломи і запалити її. За кільканадцять хвилин палац стояв в огні, в котрім знайшли свою смерть пани.

Рушили козаки далі, світили їм заграви пожеж, лишали по собі сліди знищення. Жінка-мвестник мстила за смерть мужа і кривди народу. Ляхи висилали відділ за відділом для зліквідовання розбіщацької банди, але Оксані усе щастило викрутитися цілою, хоч і рідшала козацька сила, та дух не згасав.

Після розгрому палацу в селі Млієві обскочила козаків ворожа кавалерія, завязалась крівава битва; ворогів було п'ять разів більше і зложили козаки свої буйні голови, а Оксана з трома козаками, будучи ранена в руку і ногу успіла пробитись і винесли їх бистрі козацькі коні в безпечне місце.

Приходив кінець завзятому герцю.

Пізно у ночі хтось застукав в ворота Трахтомирівського монастиря над Дніпром.

— Кого Бог посилає? — почувся старечий голос.

— Сотничиха Оксана Незбієнко.

— Незбієнко!

Зараз відчинились ворота і Оксана з трома своїми вірними козаками віхала в монастирське подвір'я.

— Скажіть, отче чесний, отцю ігумену, що я маю до него пильну справу.

— Зараз, — озвався чернець і пошкандивав до ігумена.

За пару хвилин Оксана переступила поріг келії і побачила при мерехтінню воскової свічки ігумена, сивоволосого старця і впала йому до ніг. Ігумен підвів її і лагідно спитав:

— То ти, доню, Оксана Незбієнко?

— Я! Отче чесний, чую, що вже приходить мій час, пора йти до моого мужа. Хочу очистити свою душу покаянням, бо багато на ній тяжить гріхів.

Взяв на себе ігумен епитрахиль і Оксана зворушеним голосом сповідала свої гріхи і клялася та просила прощення.

За нею висповідалися три козаки, а відтак пішли до церкви і там ігумен запричащав їх.

Довго просиділа Оксана з о. ігуменом, оповідаючи йому

про своє життя і над світанком виїхала в свою сумну та небезпечну дорогу.

Відвідала могилу мужа під Кумейками, помолилася за його душу і сказала:

— Твоя мученича смерть, мужу мій коханий, пімщена мною; скоро і я прилину до тебе.

— Ще хочу в останнє поглянути на свого сина, — звернулася до козаків, — а тоді і до смерті в гості!

— Куди ти, туди й ми з тобою, — відповіли козаки.

Не вспіли проїхати трох верст, як побачили вісім панських сторожів, що гналися за ними. Підпустили їх близько і вистрілили з мушкетів; трох гайдуків звалились з коней, а решта вистріливши, подались назад за підмогою. Одна куля прошила груди Оксани і тяжко поранила одного з козаків.

— Гоніть кіньми як можна дальше звідси від ворожого ока, там поховаєте мене.

Підтримуючи Оксану, погнали козаки коней і скоро були далеко, завернули в ліс і там на зеленій травичці положили умираючу Оксану.

— Он там, біля тої тополі поховайте мене і сповістіть батька, неньку і синочка, що їх дочка і матір вже в темній могилі спочиває. Пращайте любі, пращай Україно, пращай мій нещасний народе... нехай мій дух оживе в нащадках твоїх... Іду до тебе Петрусю... Боже помилуй... прости...

Зітхнула і душу її прийняв Ангел смерти, щоб відпроводити в місце, де спочивають душі лицарів. Жінка-лицар і mestник — сотничиха Оксана Незбієнко закінчила життя.

Викопали козаки біля тополі яму, вистелили віттям і квітами і опустили в ню тіло свого грізного ворогам отамана Оксани Незбієнко, горячими слізми те тіло обмили, лице квітками накрили і засипали землею.

Виросла могила біля тополі, в котрій на віки спочила Оксана.

Там серед поля,
Де гнеться тополя.
Пишно листям вбрана,
Там спочила Оксана,
В темній могилі.
На Україні мілій —
Слава ж її не вмре, не поляже,
Про діла минулі роскаже.

Сумом і тухою прибиті відіхали козаки, прямуючи до хутора полковника Івана Сокола. По дорозі мусіли поховати свого товариша, котрий помер від ран.

З великим жалем прийняв Сокіл вістку про смерть своєї дочки Оксани; одна лиш розрада старому лицареві, що його люба доня славу його роду до хмар підійняла.

За пару місяців, як настав спокій, Сокіл з жінкою і маленьким Івасиком та з тими козаками, що ховали Оксану, поїхали відвідати її могилу.

Ось і могила травою і квітами поросла, шумить над нею тополя та вітер буйний зі степу прилине і вічну пам'ять покійниці співає.

Повклякали усі на коліна і зі слізами в очах молились за душу покійної Оксани, а Івасик ручками на могилу сперся і квіточки зривав та щось гомонів, не знав, що він сиріткою лишився, що в тій могилі його матуся спочиває.

Довго просиділи біля могили, з Оксаночкою розмовляли, а там попрощали її і поїхали домів.

Оглянулись: стоїть тополя, маячіє могила, а над нею дух оборонця волі і долі українського народу, хороброї сотничих Оксани Незбієнко. Той дух її безсмертний кличе нас усіх на святе, велике діло до боротьби з ворогами за волю і долю.

УКРАЇНСЬКА КРОВ.

До Білоцерківського сотника Петра Науменка приїхав в гості син його покійного брата Павла — Василь Науменко, котрий був в Січі Запорожській старшим писарем. Скінчив він школу в Києві, знов добре латинську і польську мови і був на ті часи освіченим і культурним чоловіком, та крім розуму ще й вроду мав таку, що не одна дівчина поглядала на него.

Побувши пару днів у дядька, Василь одного ранку виїхав в ліс на лови. Вже пару годин провів він у лісі, коли це десь близенько від него, щось залопотіло і почувся стріл. Василь повернув коня в ту сторону і його очам представився жахливий образець: На карім коні сиділа молода панна-шляхтянка з пістолем в руці, а на ню біг ранений великий дик; кінь скочив в бік і панна, стративши рівновагу, впала на землю. Ще хвилина і дик розніс би її своїми страшними клевами. Та в цю критичну хвилину Василь скочив з коня і влучним вистрілом повалив дика на кілька кроків від лежачої панни.

Усунувши небезпеку, Василь наблизився до панни і побачив, що вона непритомна. Клякнув на коліна, розщіпнув ковнір, щоб дати їй більше воздуху, а до уст вляв з фляшки трохи вина. Панна глибоко зітхнула, але очі були замкнені. Василь мав час приглянутися до тої, котрій вратував життя. Тай було на що дивитися: лице як кров з молоком, лише трохи зблідле, чорні брови, коралеві уста, чорні розпущенікоси. Яка-ж гарна ляшка, думав Василь.

Був би ще довго дивився на красавицю, але вона відкрила очі, свої чарівні карі очі і їх погляди стрінулись. Незабутня хвилина ...

— Ах, що зі мною? — промовила панна і силувалась підвистися.

Василь лівою рукою обережно підтримав її, вона глянула перед тебе і побачивши вбитого дика, перевела свій погляд на Василя і промовила:

— Це ви вратували мені життя?

— Так, панно, це щастя сьогодня випало на мою долю,
— відповів Василь.

— Ох, яка-ж я вдячна вам. Як би не ви, то я вже лажалаб
тут мертвовою. Але як я ослабла. Я сподіюсь, що ви вирату-
вавши мене від смерти, будете настільки добрі, що поможетe
мені дістатись до дому.

— Безумовно, що я вас тут не лишу, а з вашого дозво-
лу буду товарищити вам до дому.

Поміг Василь панні стати на ноги і підійшли обое до
дика, котрий лежав вишкіривши свої страшні клеви.

— Сама не знаю, чим я можу віддячитися вам? — ска-
зала панна і погляділа на Василя так мило, так любо, що у
него серце забилось як та рибонька.

— Любa панно! Ваш погляд, ваше щире слово — це
моя нагорода. Ратувати чоловіка в нещастю, це обсвязок
кожного козака. Не думайте, що козаки дикуни.

— Ні, я цого ніколи не думала, навпаки козаки мені по-
добаються. Позвольте спитати як ваше назвисько?

— Я старший писар Сіці Запорожської — Василь На-
уменко.

— Ви син сотника Павла Науменка, котрий недавно за-
гинув в битві з татарами?

— Так, панно, то мій батько.

— Ви вчились в Києві?

— Звідки-ж ви це знаєте?

— Чула від других. Я дуже рада, що стрінулась з вами.

— Ох, панно! Коби воно не сталося так, що я вирату-
вав вам життя собі на згубу.

— Для чого? Коли ваше життя буде загрожене, то будь-
те певні, що я буду ратувати його.

— Може таке статись, що не зможете, а самі будете
причиною.

— Ні, ніколи цого не буде. Але що ця стріча принесе
для мене багато муки, то дуже можливо. Серце дівоче як
віск мягоньке і вогню боїться.

— А де-ж той вогонь?

— Який не добрий, ще й допитується.

Це сказавши, панна склонила свою головку на груди
Василя. Опяніла затуманилась козацька голова, пригорнув
Василь панну-ляшку до себе, а уста їх злились в поцілунку.

Тай не диво, бо то були часи, коли люди були екзальтивно чулі, а любов зароджувалась в одній хвилині.

Отяминвшись, Василь спитав:

— Якже-ж ви називаєтесь? Нехай знаю, хто дарував мені ці гарні хвилини щастя.

— Я називаюсь Марія Бернатович. Мій батько умер, а я живу лише з мамою, Анною. Наше село називається Іванківці.

Ще поговоривши трохи, рушили в дорогу піхотою, бо кінь Марії угік, а Василів кінь йшов за ними.

— Не ждав, не гадав я, що в лісі стріну кароску Марусю, — говорив Василь.

— І я не гадала, що сьогодня мое серце забеться, що я стріну Василечка, котрий мене від смерти виратує.

Коли вже були близько села, Василь сказав:

— Марусенько! А може ми тут розстанемось, може твоя мати не рада буде бачити мене в своїм домі?

— Що ти кажеш, Василечку?

— Кажу для того, що знаю добре, як шляхта гордить козаками.

— Хто там гордує, це мене не обходить, але я не гордую, моя мама повинна лише тішитися, що я жива і віддячиться тобі. А може часом, Василечку, твої почуття до мене в лісі лишились тай хочеш скоріше ляшку покинути? Коли так, то я не маю права тебе змушувати.

— Чи можеш таке думати, Марусю? Я лише не хотіз би стати причиною неприємності для тебе.

— Не потребуєш таке думати, я не дитина, маю дев'ять надцять літ і нікого не слухати-му, лише свого серця.

За кілька хвилин були у дворі. На зустріч вийшла пані Анна Бернатович, котра дуже занепокоїлася, коли прибіг кінь Марії. Вона вислала слуг шукати Марію і тепер побачивши її зраділа, лише не знала, що це означає, що Марія іде в товаристві того гарного молодого козака.

— Мариню, що це означає, що твій кінь прибіг сам до дому? — спитала пані Бернатович.

Маруся оповіла мамі про свою пригоду і як уратував Василь її життя, розуміється, що про те як вона дякувала Василеві, не говорила.

Пані Бернатович в гарних словах зложила Василеви по-

дяку і попросила до кімнати, де заходилася угощати.

Відтак розговорились. Василь зробив на паню Бернатович дуже гарне враження. Вже вечеріло, коли Василь попрашав Марусю і її маму, причім остання з чесності, а перша щиро просили не забувати їх. Маруся вийшла на подвір'я і ще раз просила Василя не зважати ні на що а приїзджати до неї.

Коли Василь відіхав, пані Бернатович звернулась до доньки:

— Марусю, мені здається, що той козак, вратувавши тобі життя, за те взяв твоє серце.

— Ні, мамо. Мое серце в грудях, — відповіла Маруся сміючись.

— Серце то в грудях, я знаю, але спокій поїхав з ним. Безумовно, що треба бути вдячним до него, але гляди, щоби та вдячність не перейшла в більш поважну форму. Мусиш памятати, що ти шляхтянка і що ваші дороги минаються.

— Так, я знаю, мамо, але позольте вас запитати, чи він вам подобався?

— Поводився дуже чесно, але все-ж таки він не рівня тобі. Не приято у нас, щоби шляхтянки приймали у себе козаків.

— А чому ви, мамо, запросили пана писаря до кімнати і частували його?

— Того вимагала чесність, вдячність і надзвичайний випадок.

— Ті-ж самі причини і від мене вимагають бути вдячною йому.

— Так, доню, можеш бути вдячною, лише не заплати серцем.

— До того мамо ще далеко.

На тім розмова скінчилася і Маруся пішла спати, а мама ще довго сиділа і про щось думала.

На другий день Василь знов приїхав довідатись як здоров'я Марусі.

Маруся привітала його радісно і щиро а мама зимнійше. Помітив це Василь і при прашенню з Марусею сказав, що не гаразд йому більше приїздити.

— Василечку, завтра виїдь до ліса, я чекати-му на тебе. Там поговоримо.

На другий день стрінулись і без слів зрозуміли, що во-
ни занадто милі одно другому, щоб могли розлучитись. Роз-
стались прирікши собі вірність на вік.

Почали обоє стрічатись що дня і стали у них одно сер-
це, одна думка і одно непереможне бажання злучити свої
серця на віки.

Пані Бернатович догадувалась куди її доня виїзджає
щодня і думала-гадала, що з того вийде.

Ото одного вечера вернула Маруся така весела, а мама
питає:

— Скажи мені, Мариню, правду — ти їздиш на поба-
чення з Науменком?

— Так, мамо, ви вгадали.

— Ти любиш його?

— Люблю, мамо, над життя своє.

— Що-ж, дочко, з того буде?

— Мамо, я хочу бути його жінкою.

— І він тебе хоче?

— Хоче, мамо, ми прирікли собі належати одно дру-
гому.

— Так, дочко, я безсильна тепер здергати тебе від то-
го, бо виджу, що так судилося. Гадала я, що станеться
інакше, але не так воно вийшло. Тепер вислухай уважно, що
я тобі скажу, це моя сповідь, це тайна, которую я мушу тобі
відкрити: Двадцять один рік тому назад до твого тата заїхав
сотник Роман Павлюк по службових справах, бо твій тато
був комісарем. Він був дуже гарної вроди, чоловік учений
і дуже чесний. З того часу він часто почав приїжджати до
нас і я покохала його, та віддалась йому і ти дочка є ово-
чем твоїй любови. В тобі українська кров, козацька. Роман
взяв від мене слово, що наколи вродиться син чи дочка і
виростуть а у них прокинеться голос крові, щоб я не бо-
ронила синови женитись на козачці, а донці вийти заміж за
козака. Так і сталося, кров заговорила в тобі і ти покохала
козака, додержуючи своє слово, я не заборонюю тобі. Те-
пер дочка осуди мене або прости. Я довго боролась зі своїм
почуттям, але впала в тій боротьбі.

— Мамо, прошу мені сказати, чи мій батько живе?

— Ні, доню. Твій батько, сотник Роман Павлюк, погиб
в боротьбі з татарами, разом з батьком Василем Науменком.

— Ох, мамо люба, мамо! Правду ви кажете, що кров українська заговорила в мені.

Говорячи це впала мамі в обійми і обі заплакали.

Слідуючого дня Василь був вже в домі Марусі і тішився своїм щастям.

За кілька місяців стала Маруся Бернатович, а правдивіше Павлюк, жінкою Василя Науменка.

Українська кров заговорила.

СЛОВО КОЗАЦЬКЕ.

По Козаччині лишень спомин лишився, але ще й нині можна почути, як дехто каже: Даю слово козацьке. Цебто мое слово є словом козацьким, твердим, певним. І дійсно, козацькому слову мож було вірити; козак своє слово додержував.

Для прикладу оповім невеличку історію з козацьких часів, з котрої ви довідаєтесь, як козак даючи слово козацьке додержував його.

Над Дніпром в своїм хуторі проживала удова Маряна Черкаленко. Муж її, козак Степан Черкаленко, зложив свою голову в битві з ляхами; син Михайло козакував, а донька Ярина, котрій минала дев'ятнадцята весна життя, помогала матері господарювати.

Наче та красна квітка виглядала Ярина і не один козак лакомо поглядав на її красу дівочу, а найбільш припала вона до серця козакові з сусідного хутора Василеві Бондарові. Почав він частенько навідуватись на хутір Черкаленків і прихилилось до нього серденько Ярини, спарувала їх все-можуча любов.

Ото одного дня загостили на хутір свати від Бондаря, та й не гарбуза дістали, а гарні вишивані рушники. Скоромали й на рушник стати, та наспіла сумна вістка, що брат Ярини Михайло попав в неволю до татарів.

Заплакала мама за своїм сином соколом, заплакала і Ярина, вона дуже любила брата, сумно стало на хуторі, замісць веселощів журба розгостилася в нім.

Приїхав Василь, почав розважати Ярину, але вона сказала йому:

— Доки мій брат буде у неволі, ніщо мене не розважить. Мали ми скоро до церковці святої піти і чесний шлюб узяти, але тепер це неможливе; він біdnий в неволі загибає, кайдани на своїм тілі носить, а я весілля справлятиму. Ні, не можу, батькові тяжко буде в гробі лежати.

— Знаєш що, Яриночко? — промовив Василь по хвилі надуми. — Я визволю твого брата з неволі. Розвідаю де

він, возьму кількох товаришів до помочі і він буде звільнений.

— Правду кажеш Василечку? — спитала Ярина.

— Даю тобі, люба, суджена, слово козацьке; без нього до тебе не верну. Наколи ти є такою доброю сестрою, та й жінкою будеш доброю.

— Най тобі, Василечку, свята Покрова і усі святі допоможуть і я даю тобі слово козачки, що чекатиму на тебе, хоч би й не знати який час тебе не було, вірність тобі збережу до гробу.

Міцно обнялись на прашання і Василь Бондар виїхав з хутора.

Поплили сумні дні для Ярини, сумувала за братом, сумувала за судженим, обидва були для неї милі і дорогі. Що неділеньки у степ виходила, на могилі сиділа, своїх любих виглядала, та дарма. В розпуці буйнесецького вітра про них питала, а вітер застогне, заплаче і ще більший сум дівоче серце крає.

Вже три роки минули. Змарніла Ярина, румянці на лиці не знати де поділись, сусіди розважали її, молоді козаки гадали любощами серце її здобути, але Ярина і слухати про це не хотіла.

— Чекати-му на Василечка, а як не верне, то піду в черниці; я дала ѹому слово козачки і додержу його.

Щож діялось з Василем Бондарем? Він поїхав у степ на вивіди, чи не стрінє де якого втікача з татарської неволі і в цім ѹому пощастило. Стрінув бідного сіromу козака, що втікав від бісурменів у мир хрещений і від нього довідався, що Михайло Черкаленко дійсно є у неволі у одного багатого татарина Ахмета.

Василь знову знає ту місцевість, бо брав уділ у виправі козацькій на татарів — це саме крайне поселення татарське, до нього можна дістатись степом.

Рішив Василь сам їхати і так зробив. Їдучи був дуже обережним. Одного ранку по прикметах побачив, що за три, чотири години повинен наблизитися до осель татарських. Іхав звільна, пильно озираючись, бо тут що хвиля можна було стрінути татар, котрі вештались по степу.

Та ще здалека татарські чати побачили козака і з заїздки напали на нього. З повним відчая завзяттям боро-

нився Василь від напасників, але сила перемогла. Татари звязали його і погнали до своїх осель.

За пару годин Василь побачив оселю Ахмета. Живіще забилось серце, гадав визволити Михайла, аж тут сам у неволю попав. Ще одна думка колупала мозок, чи є тут Михайло. Може разом здолають вирватись, а може пожечуть його далі. Та ні. Татари привели Василя до Ахмета, а той звелів закувати його і вкинути до шопи, де сиділи вже трьох невільників. За пару хвилин Василь опинився в шопі:

— Збільшується наше товариство, ще один прибув, — почув Василь голос з кута.

— Чи є тут між вами Михайло Черкаленко? — запитав Василь і поповз в кут, дечувся голос.

— Невже це ти, Василю, за мною питаєш? — озвався один з невільників і за хвилю оба товариші міцно обнялися.

Довго не спали, а тихо розмовляли. Та й мали про що говорити. Прø утечу не могло бути мови, мусіли чекати додінного часу.

Тяжке та суворе було невільничче життя: у день тяжка праця і побої приставників та голодування, а у ночі туга не давала спати і воші гризли козацьке тіло.

Василь пильно вчився татарської мови і приддалась вона йому, ще й як приддалась.

У Ахмета була дочка одиначка, звалась Бела. Вона при нагоді любила говорити з Василем і часто потайки нагодувала його. Коли Василь вмів вже трохи говорити, вона оповіла йому, що її мама була християнка. Вона, як не було нікого, робила на собі такий знак, при тім Бела зложила три пальці до купи і діткнулась чола, грудей і рамен.

Одного разу Бела запитала Василя:

— Козаче, ти хочеш на волю дістатись?

— А хіба тобі, дівчино, не мила воля? Так і мені вона мила, — відповів Василь.

— А скажи мені козаче, ти маеш там у дома дівчину?

— Так маю.

— Вона чекає на тебе?

— Чекає.

— Ти любиш її?

— Люблю.

— А вона гарна?

— Для мене дуже гарна.

— Як вона називається?

— Ярина.

— Бідна Ярина, — сказала Бела і зітхнула. — Я поможу тобі козаче дістатись на волю, до твоєї Ярини.

— Невже ти це зробиш, Бело! — скрикнув Василь.

— Так, зроблю в пам'ять моєї покійної матері християнки, та... та і я тебе люблю, я дівчина.... кров матері. Ні, ні я так сказала, ти маеш Ярину, ти любиш її, най великий Ісса Бог християнський поможе тобі, і я тобі поможу.

— Бело! Ти добра дівчина, золоте твоє серце. Не відмов же моїй просьбі, поможи і трьом моїм товаришам вийти на волю, в числі яких є брат Ярини, Михайло, за котрим я виїхав з дому — і переказав Белі про все, що вже нам відоме.

Бела уважно слухала, а відтак сказала:

— Ти лицар, ти варт того, щоби твою просьбу задоволити. Скоро буде свято, усі зідуться до мечеті (церкви), тоді я поможу тобі і твоїм товаришам вийти на волю.

Широ подякував Василь Белі і надія на волю оживила його серце. Тай пора волі зазнати. Вже три роки минає, як на тілі окови носить.

Тимчасом Михайло видячи, як Василь часто розмовляє з Белою, почав підозрівати, чи не гадає Василь потурнаком стати, щоб невольничої гіркої долі позбутися. І одного дня сказав про це Василеви.

— Щоб я побісурманився, то думка твоя хибна. Щож до волі, то ти вгадав; про волю я з Белою говорю і скоро покинемо ми оцю шопу, окови і полинемо на тихі води, на ясні зорі у мир хрещений. Як вона нам не поможе, то сидіти мемо тут, доки життя нашого.

— Коли так, то вибач Василю.

Наконець наступило очікуване свято. Татари виїхали до мечеті, лише один приставник лишився і той, будучи певним, що невольники не втічути, спочивав. Як звечоріло, зявилася Бела. Була сумна і поважна. Відімкнула скови, вивела невольників в ярок і сказала до Василя:

— Козаче! ти вже на волі, спіши до своєї Ярини, привітай її від мене татарки Бели і передай її оце намисто, нехай надіне на себе, як буде йти з тобою до шлюбу. Це дарунок від мене. Он там під деревом пожива для вас, а там далі пасуться коні. Якби часом спіймали вас, не видай мене. Щось,

козаче, най великий Ісса хоронить тебе, най щаслива буде твоя дорога, щоб кінь твій ні разу не спіткнувся.

Це сказавши, Бела поцілуvala Василя в лицe і швидко пiшla назад.

Бідні невольники не чулись від радості. Поспiшили до дерева, знайшли там поживу, а у долинi коней i за годинu були вже далеко вiд татарської оселi, в котрiй пробули три роки в тяжкiй неволi.

Усi три дякували Василевi, бо розумiли дуже добре, що якби не вiн, не видiти йm волi.

Щaстило козакам. Нiгде не стрiнули татарiв i в скорiм часi наблизились до рiдної землi, а вiдтак одного ранку стали бiля ворiт хуторa Черкаленкiв.

Вздрiла iх Ярина i очам своiм не вiрила. Братчика витала, голубила, судженого до серця пригортала. Мама з радостi плакала i дякувала Богови за Його ласку.

— Видиш Яриночко, я словo козацьке додержав, — сказав Василь.

— I я Василечку словo козачки також додержала, — вiдповiла Ярина.

Василь оловiв Яринi про усi своi пригоди i доручив дарунок Бели.

— Гарне намистечко, — сказала Ярина, — а та Бела гарна?

— Гарна, — вiдповiв Василь.

— Вона любила тебе?

— А хто її знає, може й любила, коли помогла на волю дiстаться.

— I цiлуvala тебе?

— Як вивела з шопи, тодi поцiлуvala в лицe. Спасибi її. Хоч татарка, але серце в неї добре, най Господь нагородить її.

За мiсяць вiдбувся шлюб Василя з Яриною. За тяжкi муки i горе навiстили їх щастя i радiсть. Ярина виконала бажання Бели i йduчи до шлюбу мала на шiї намистo, її дарунок.

ВИРІКСЯ СВОГО НАРОДУ.

Цар російський, Петро Перший, реформуючи Росію усіми силами налягав на те, щоби мати доступ до Балтійського моря, для того почав війну з шведами, котра не повелась йому на початку, бо шведський король Карло XII був найліпшим воївником того часу. Аж в 1702 році цар Петро відбив від шведів місто Орішок, котре переіменував на „Шлісельбург” (ключ міста), на знак, що тепер мав відкриту дорогу рікою Невою до Балтійського моря. В травні 1703 року цар Петро посунувся аж до моря і при устю ріки Неви заснував місто Петербург, котрий пізніше став столицею Росії.

Місцевість та була болотниста, покрита лісом і для того, щоби розпочати будову, треба було положити багато труду, коштів і жертв в людях.

Оглядаючись за робітниками і щоби не наражати на небезпеку життя корінних росіян і тим самим не викликати нездовolenня, цар Петро спинився на думці змобілізувати кілька тисяч Запорожських козаків, людей сильних і виносливих. Петро не дуже ласкавим оком поглядав на Запорожців, котрі являли з себе збройну силу України і тим способом мав на меті дістати безплатних робітників, часть котрих вигине в болотах, а на їх кістках збудується Петербург і сила козацька буде ослаблена.

Згідно з царським приказом помандрували Запорожці аж до устя ріки Неви, ліс рубати та болота осушувати, фундамент великому будувати, щоб мав де стати, щоб мали де збудувати сенат, в якому радитимуть про згубу України.

Взялись Запорожці до роботи, замісьць шабель та мушкетів вооружились сокирами та лопатами. Скоро пропасніця почала гнути їх долів і умирали сини волі в болотах на царській роботі.

В ту пору на сухіших місцях вже стояли доми, в котрих мешкали царські бояри та військові достойники і будівничі, що наглядали за роботами. В числі вельмож був князь

Василь Репнін з жінкою і одиначкою 20-літньою дочкою — Марією.

Сам цар Петро часто навідувався туди і розмовляв з козацькою старшиною. Старшина скаржилась цареві, але він не звертав уваги — „бить по цему” і конець.

Якось у неділю привели цареві гарного карого коня; подобався йому кінь, коли-ж сісти на него годі, бо кидається як звір, ледви чотири чоловіки на ланцюах втримають. Цьому приглядався козацький сотник, молодий, Павло Сокіл, чорновусий молодець. Він підійшов до царя і сказав, що хотів би поїхати на тім коні.

— Гаразд, — каже цар. — Як обїздиш його, то дістанеш від мене нагороду.

В одній хвилині Павло був на коні, жовніри відскочили на бік, а він, як вкрає коня канчуком, як стисне острогами, а той скочив в гору як шалений, тріпнувся цілим тілом, щоб скинути з себе Павла, а далі як пуститься з ним дорою, що аж курява стала.

— Жаль козака, — промовив цар, — рознесе його кінь і сам загине.

Та не першина була Павлові диких коней уговкувати. За якої пів години він вернув назад. Кінь був весь мокрий, з морди текла кров, вже не кидався в сторони, лишень носив боками.

Цар похвалив сотника і спітав, чим його нагородити.

— Ваша царська величносте, — відповів Павло. — Я нічого не зробив надзвичайного, щоб просив собі нагороди, а наколи ласка вашої величності, то пригадайте мене, коли я буду мати якусь просьбу до вас.

— Добре, — відповів цар, — мало таких, як ти, що не користаєш з нагоди. Коли будеш чого потребувати, звернись до мене.

В числі глядачів був і князь Репнін з донькою Марією. Марія побачивши Павла, не могла відірвати від него очей, а коли він сів на коня, серце її затрептіло і ним оволоділа трівога, а коли він повернув, те серце наповнилось радістю, вона слідила за кождим рухом сотника і два рази її очі стрінулися з його очима.

Ніколи жіноче серце так не переймається любовлю до мущини, як тоді, коли видить його хоробрість, силу, мужність

або тим, коли видить, що він має перевагу над другими і над нею самою.

Довго не могла заснути Марія, усе стояв перед очима вродливий сотник в малиновім жупані, молодий, сильний, відважний і чаруючий.

І Павло згадував собі той погляд молодої князівни, але особливого значіння тому не приписував, бо знов, чия воно доночка.

На другу неділю пішов Павло над Неву, сів під деревом, пакає лульку, а думки його несуться на Україну, на Січ Запорожську, ввижаються чорнобриві дівчата, доночки козаків в гарній святочній одежі. Хто знає як довго сидів би Павло в задумі, якби чиєсь кроки не вивели його з тої задуми; він повернув голову і побачив на кілька кроків від себе княжну.

Павло швидко устав і вклонився її. Княжна відповіла на поклін і сказала:

— Вибачте, що я приходом своїм нарушила вашу задуму. Десь певно були в обіймах споминів про молоду жінку або суджену?

— Ні, княжно, я не маю ні жінки ні судженої.

— Не маєте ні жінки ні судженої, — повторила княжна і почервоніла, наче полевий мак. — Це ви минувшої неділі коня усмирили? — спитала вона.

— Так, княжно. А позвольте запитати, чи то з вашими очима мої очі тоді двічі стрінулись?

Княжна уся спаленіла і опустивши очі, тихо відповіла:

— Ви і самі добре знаєте.

Наступила хвиля мовчанки, котру перервала княжна запитом:

— Як вас звати?

— Сотник Павло Сокіл.

— Павло Сокіл, гарне ім'я і назвиско.

— А як ваше ім'я, княжно?

— Марія. Я дочка князя Василя Репніна.

— Десь певно вже й жениха маєте?

— О ні! Я так як і ви, свободна, — відказала княжна.

— А скажіть мені, пане сотнику, як називається ваш край?

— Україна.

— А гарна ваша Україна?

— Для мене, княжно, дуже гарна, повітря у нас чисте, здорове, ліси великі, луги зелені, ріки красні, біля кождої хатини садочки, не так, як тут.

— А коли ви, пане сотнику, відідете звідсіль?

— А от чекаємо, що має прийти зміна, тоді відідемо, хто живий лишиться.

Ще довго розмовляли, сотник і княжна, а те велике і всемогуче почуття, що зветься любовю, що раз більше наповняло їх серця.

— Пане сотнику! — сказала княжна перед прощанням.

— Чи зможу побачити вас завтра?

— Коли ви того бажаєте, то я прийду завтра на оце місце, — відповів сотник.

Розсталися любезно, як давні товариши. Довго роздумував Павло над наслідками тої стрічі, що принесе вона йому? Вона донька князя, важної особи, московка, а він козак-українець, хахол. Про це говорив розум, а серце не хотіло цого знати.

Вродя княжни, відсутність в неї гордості і щирість причарували його до неї.

На другий день знов стрінулись і провели час на милій розмові.

Пройшло два тижні, майже що дня стрічався Павло з княжною і раювали обое, та договорювались аж до самого краю, до обявлення в своїй любові.

Не укрилось це кохання від козацької старшини і одного вечера полковник Дорош покликав до себе сотника Сокола і в присутності решти старшини сказав:

— Пане сотнику; відомо нам стало, що ти почав залишатися до московки княжни і вже по московськи з нею балакаеш. За високо ти сягаєш, не рівня вона тобі і за тобою не піде, а ти мусиш піти за нею, стати перевертнем, відциратися свого народу, замінити цей козацький жупан на царський мундір, а колись, як не ти, то твої діти і внуки руку підіймуть на своїх братів, на свій нарід. Памятай, пане сотнику, мое слово: Як охоча вона йти за тебе, це твое діло, але коли зрадиш товариство, то де і коли допадемо в свої руки, то кіями забемо, як собаку.

Соромно було Павлові перед старшиною, говорив, що зрадником не буде, а чим закінчиться залицяння, сам не знає.

На другий день оповів Павло про розмову зі старшиною княжній, а та пригорнулась до него і почала умовляти піти до царя і просити його помочі, стати на царську службу, а тоді вони зможуть побратися.

— Желаний мой! — говорила вона. — Цар адін для Рассеї і для України. Ми все под єго властю.

І затрептіло серце в козака, думка на двоє поділилась, сам видів, що козацтво довго не вдергиться, що сила царська росте, а до того усього чарівна княжна. Коли ж і зрадником бути не гаразд, відцуратись свого народу, свого краю тяжко.

Почалась боротьба, та любов затьмила розум і волю і подолала серце. Павло і княжна прирікли собі належати одно другому.

Тим часом любий камердинер князя Репніна, Потапич, підглянув, що княжна виходить на побачення з сотником Соколом і доніс про то князеві. Князь Репнін закипів страшним гнівом. Якто, щоб його донька, одиначка, могла виходити на розмову з хахлом-козаком, нівечити його княжу честь. Каєав покликати до себе Марію, але Марія вже була приготовлена до цого, бо вірна її покоївка Таня підслухала розмову Потапича з князем і переказала її. Марія через Таню повідомила Павла про все, а сама зібрала усі сили, щоб боронити свою солодку доленьку.

Коли Марія увійшла в кімнату батька, він строго запитав:

— Чи то правда, що ти завела priязнь з якимсь холопом?

— Ні, любий батечку, я з холопом не завела priязні, я заприяznилась з сотником війська Запорожського Павлом Соколом.

Князь впав в лютъ:

— Як ти сміеш так говорити мені! Як ти сміла виходити на побачення, ти донька князя, чоловіка близького до царя і до кого? до козака, холопа, бунтівника, горлоріза.

— Тату! Я люблю його, — промовила Марія тихо.

— Замовчи, божевільна! — закричав князь. — Я тобі вибю ту глупу думку і навчу як ти маєш шанувати свою і мою княжу честь. Іди до своєї кімнати і ані кроку з неї нікуди.

Марія тремтячи на цілім тілі вийшла від розгніваного батька, а князь зараз зібрався і пішов до царя та оповів йому про заличення сотника Павла Сокола до його дочки, та просив, щоб сотника зараз було вислано з Петербурга.

Цар Петро дуже уважно вислухав князя Репніна і скав йому іти домів, а він справу полагодить.

Коли Репнін вийшов, цар довго ходив по кімнаті і про щось думав. Про що-ж думав той великий і диковатий реформатор? Думав про те, що в такий спосіб найкраще дастесь перетягнути до себе на службу здібного козацько-го старшину, за котрим і другі підуть. Цар сказав зараз по- кликати до нього сотника Сокола.

В пів години пізніше сотник Сокіл переступив поріг царської палати; він догадувався, чого цар кличе його до себе і не помилився.

Цар привітно звернувся до Сокола і сказав:

— Ну, щож, молодець, ти дійсно Сокіл, бо дівчину і то княжну піймав. Скажи мені, чи ти любиш її?

— Так, ваша величність, люблю.

— А вона тебе?

— І вона мене.

— Ну, і що-ж з того буде? — питає цар.

— Сам не знаю, що з того буде.

— Так ось послухай, що буде, а перше скажи мені: Ти хочеш мати княжну Марію Репнін за жінку?

— Хочу, ваша величність.

— Гаразд! А хочеш бути полковником в моїм війську і послужити вірою і правдою?

Не пропала марно солодка намова княжни. Сокіл затремтівши, відповів:

— Хочу, ваша величність.

— Сказав ці слова і сам їх злякався.

— Дуже добре, — сказав цар, — призначаю тебе в полковники, одягай зараз мундур і я поїду з тобою до князя Репніна і буду тобі сватом.

За кільканадцять хвилин Павло Сокіл був зібраний в уніформі полковника і записаний до списка, як полковник Павел Соколов.

Ще за кілька хвилин полковник Соколов вийшов з цarem з кімнати і поїхали до князя Репніна.

І так увійшов Павло Сокіл до царя козацьким сотником-українцем, а вийшов полковником Соколовим — зрадником. Проміняв козацтво і Україну за чин полковника, за красу дівочу і княжий титул.

Князь Репнін не мало здивувався, побачивши у себе царя і невідомого молодого полковника.

— Князю Василі! — промовив цар. — Це є бувший козацький сотник, а тепер полковник моєго війська — Павел Соколов, будучий генерал. Він хоче, щоб ти віддав за него свою дочку і в тім моя царська воля. Що ти скажеш?

Що-ж міг сказати князь Репнін такому сватові, который міг за непослух і палюгою обмолотити, яку все носив з собою.

— По волі вашої величності, — тихо промовив князь Репнін.

— Поклич сюди дочку, — зарядив цар.

Вийшла Марія і побачивши Павла в мундурі полковника, мало не скрикнула.

— Полковник Павел Соколов хоче мати тебе, душечко, жінкою, чи ти згоджуєшся?

— Так, згоджуюсь, — відповіла врадувана Марія.

— Ну, так скоро і під вінець, — сказав цар, а ти князю не хмурся і не скупись, та гляди щоб полковник мій не зазнав кривди від тебе і віно за донькою дай по князівськи. Така моя царська воля.

Діло було скінчене і цар відіхав, а полковник Соколов лишився в домі Репніна як офіціяльний жених його доньки.

Князь хмурився і був незадоволений, але проти волі царя не міг виступити.

Козацька старшина зараз дізналася про зраду Сокола і була вельми обурена.

— Бач, бісів син, злакомився на чин і московку і на них Січ-матір проміняв, — говорили козаки, а сотник Непійвода піддав гадку, що треба покарати зрадника на горло, бо буде своїх братів мордувати, та решта старшин з цим не погодилася, щоб не наробити колотнечі і не навести гніву царя на усе січове товариство.

Шукали нагоди стрінути де Сокола і зрадником в вічі назвати, але не удалось, а скоро і зовсім залишили Петербург.

Через місяць часу, полковник Соколов одружився з княжною Репніною і зажив по панськи.

Спочатку згадка про зраду пригноблювала його; але з часом усьо забулось і він став щирим слугою і любимцем царя, та за пару літ одержав чин генерала.

Коли цар Петро умер, 28 січня, 1725 р., генерал Соколов плакав над його трупом, плакав за тим, котрий стільки вимордував його братів-козаків, зруйнував Батурин і стільки лиха заподіяв Україні.

На пятнадцятім році подружжа, Марія привела на світ сина, котому дали ім'я Миколай. Виховання одержав в чисто російськім дусі і лише будучи в старшім віці в чині полковника, після смерти батька, переглядаючи його документи, довідався, що батько його, Павло Сокіл, був козацьким сотником. Це відкриття великого вражіння на Миколая Соколова не зробило, бо він України не знав і любові до свого народу не мав, ауважав російську мову і нарід своїми рідними.

Думка царя Петра здійснилась.

Після смерти царя Петра російський престол переходив з рук до рук, доки в 1762 році не засіла на нім Катерина II, та, що то доконала Україну. Мала вона до всього дуже великий апетит, загарбувала землі до „єдиной неделімой Рассеї“ і щоб раз на все прилучити до неї Україну, вислава військо, щоби зруйнувати Січ Запорожську.

Ото в тім війську був і генерал Миколай Соколов. Ішов душити волю свого народу, ішов збурити, знищити Січ Запорожську, в котрій його батько, дід і прадід старшинами були.

Діявольська думка царя Петра здійснилась.

Року 1775 облягло московське військо Січ Запорожську. Хотіли Запорожці боронитися, вже й гармату почали лагодити, але рішили не проливати крові християнської і частина піддалась, частина лиманами втікла на Дунай до турка у прийми, а частина розпоршилась куди хто попав.

Кошового отамана Петра Кальнишевського і другу старшину арештували, а тоді почався рабунок. Січі, навіть Січову церкву не помилували і обдерли.

Кинулись тоді офіцери і жовніри по хуторах козацьких і чимало добра, вікам у битвах придбаного, забрали. І

срібла і золота і оружжа і оксаміту і кармазину і шаблів турецьких і іншого добра, а скілько доньок і жінок козацьких збесчестили, а скільки убили. Скільки хоторів з вогнем постили.

Ой прикрая пора настала,
Як Катерина Січ руйнуvala.
Бодай ти вража дочко добра не знала,
Бодай свята земля тя не прийняла.

Був вже вечір. До одного хутора-зимівника козацького підіхав відділ жовнірів з генералом на чолі. На подвір'ю стояв старий, білий як молоко, столітний старець — Запорожець, сам лишився на хutorі, а діти і внуки повтікали.

— Ти, старая собака, почему шапки не снімаєш, відіш, што генерал приехал! — крикнув старший жовнір і замахнувся на старця нагайкою, але генерал спинив його і звернувся до дідуся:

— Старик, можна у тебе переночеватъ?

— А чому-ж не можна, — відповів дідусь спокійно. — Та-ж це все ваше, а місця є, крім мене нікого в хаті нема.

— А де-ж твої домашніє? — спитав генерал.

— Де? Піцли до лютого ворога турка-бісурмена, може в гіркій недолі поратує, бо тяжко синам волі вкладатишию в ярмо.

Генерал зліз і увійшов до хати, а за ним і дідусь, а жовніри почали господарювати на подвір'ю.

— Як тебе, старик, звати? — спитав генерал.

— Петро Сокіл, — відповів дідусь.

— Петро Сокіл, — повторив генерал іувесь затремтів.

— А ти не ім'єш брата Павла?

— Мав, пане генерале, най згине память про нього; він був сотником і в Петербурзі за чини і за московку княжну відцурався свого народу. Певно вже помер, а діти може оце тепер мордують вітчину цього Юди-батька, та убивають своїх братів. Коби вже скорше очі закрити і не бачити нічого і не чути як стогне, як конає воля України.

Генерал слухав і тремтів на цілому тілі від напливу якихсь невідомих почувань. По хвилі мовчанки він сказав до Петра Сокола:

— Дедушка! Я син вашого брата Павла — Ніколай Соколов.

— Син моого брата Павла? І ти прийшов грабити українську землю; прийшов убивати своїх братів, прийшов осквернити оцю чесну козацьку оселю, в котрій жив твій дід і зрадник батько. Мови рідної не знаєш, а цвенъкаєш до мене по московськи, ще й хвалишся, що ти генерал тої сухи, що душить нашу волю, признаєшся до свого роду, котрий ти прийшов вигубити, запрягти в ярмо. Наколи в тебе є хоч крихітка чести і совісти, то в тій хвилині забирайся з хати, іди докінчуй своє діло, грабуй і мордуй, за то дісташеш від цариці нагороду.

— Дедушка! Простіте отцу покойному і мені.

— Зрадникам нема прощення ні на цім, ні на другім світі. Батько твій свідомо зрадив свій народ, свою вітчину і ти ось знаєш і знаєш, з якого роду твій батько, а не вернувся до свого народу, гріх батька не поправив, а продовжуєш за чини, за рублики, за почет, а народ твій нехай гине, нехай іде до панів у неволю. Іди з моєї хати, запроданче московський, відламок український і не признавайся до свого роду. Іди, рабуй і мордуй, то великим паном будеш на Україні. Кости у тобі українські, а стерво на них поросло московське. Іди-ж з хати, ти негідний нащадку козацького роду Соколів. Іди і най слід за тобою загине.

Генерал слухав, тремтів, а сльози текли по обличу, хотів поцілувати дідуся в руку, але той відвернувся від нього і сказав:

— Не треба. Одного прброшу, іди з хати, най не виджу між катами моого братанича, най моє старече серце не рветься від болю.

Генерал Миколай Соколов схиливши голову, вийшов з хати, сказав жовнірам зібратися і виїхав з хутора, а старий Петро Сокіл цілу нічку просидів на приспі, пакаючи люльку. Тай не веселі були його думи.

Генерала Соколова кілька днів мутила думка, що він підіймає руку на своїх братів, кривдить їх, але помалу та думка зникла і він ставався, скільки сил, заслужити „благоволеніє матушкі-цариці”. І таки заслужив, бо дістав великий шмат землі, на котрій виросло на Київщині місточко Соколівка.

ДІВЧИНА МЕСТНИК.

Тяжкі часи переживав український народ, коли панувала над ним польська шляхта, котрауважала його за скотину і знущалась як лишень хотіла.

Тяжкі терпіння переповняли іноді міру і тоді зявлялись mestники за кривди і наруги. Одні з них виростали високо і імена їх записані в історії, другі ж не досягали такої величини своїми ділами, але були й такі, що несли панам страх і смерть, були справжніми mestниками народніми, але про них не згадується в історії. Трафлялося, що mestниками ставали навіть дівчата. Про одну таку дівчину я маю на меті оповісти, а ти золотокудра музо керуй моєю думкою і моїм пером.

Село Завадівка на Київщині належало до пана Казимира Огоновського. Сім'я його складалася з жінки Тереси, сина Болеслава, 22-літного і доньок Марії, 20-літньої та Станіслави, 18-літньої.

Як і вся шляхта — пан Огоновський вів веселе, без журне життя, день у день в палаті товклисісь гості, пиячили, обідалися і розпуштували, а часом вибирались до ліса на лови.

До своїх кріпаків, того бидла, пан Огоновський не мав жадного милосердя і за найменшу провину його наганячі — драбиняста шляхта полосували кріпацькі спини і вибивали зуби.

Молодий Болеслав напастував дівчат і молодих жінок та брав участь в пиятиці і биттю кріпаків.

Маріня вдалася в батька і власноручно лупила канчуком покойових дівчат і тягала їх за коси та копала ногами.

Натомісъ Станіслава була великою протилежністю. Вона ніколи не підійняла руки на слуг, жалувала їх, остерігала і допомагала в біді. За те щераз картав її батько, мама і сестра Маріня, котра прямо ненавиділа Станіславу за симпатії до „хлопуф”.

— Як тобі не встид, — докоряла Маріня сестрі, — щобти, шляхтянка, заступалась за „бидлом”, входила з ним в розмову і мала до нього симпатію.

— Це для тебе повинно бути встидом, — відповідала

Станіслава, — що ти шляхтянка, а не маєш шляхотних почувань до цих темних, неосвічених, катованих шляхтою, людей.

— Ще чого доброго, вийдеш заміж за якогось козака, різуна шляхти і будете нас мордувати, — шипіла Мариня.

— За кого вийду заміж, не знаю, але волілаб я вийти заміж за козака, ніж за шляхтича, котрий мордує невинних людей.

Знали кріпаки про це усе і любили Станіславу, шанували її та жалували, що вона заступаючись за них, сама багато терпить від батька і сестри.

При кінці весни приїхав з Києва з бурси до місцевого священика, о. Миколая Кононенка, його син Петро, 23-літній гарний молодець. Одного вечера пішов Петро до річки, сів на березі під вербою і глядів, як пливуть філі. Нараз почув чиісь легенькі кроки за плечима, обернувся і побачив молоду панночку на два кроки від себе.

— Петро встав, поклонився ввічливо і сказав:

— Може я заняв ваше місце, то я зараз відійду.

— Ні... ви не заняди моого місця, — відповіла панночка. — От сідайте і я сяду та дещо поговоримо.

Це була Станислава Огоновська.

Сіли — Петро і Станіслава, а по хвилі мовчанки Станіслава запитала:

— Ви місцевого священика син?

— Так.

— Ви учились в Києві?

— Так, в бурсі.

— І вже скінчили?

— Скінчив.

— Думаєте бути священиком?

— Ні панночко! Піду до війська.

— Добре зробите, бо священикам тяжко жити. А ви довго пробудете тут?

— Яких два місяці. Треба відпочати трохи. Позвольте спитати вас, чия ви донька?

— Я донька дідича Казимира Огоновського, а мое ім'я Станіслава.

— Якже це так, панночко, що ви сіли зі мною до розмови?

— Оттак захотілось мені говорити з вами, та й говорю.

Я така сама людина, як і всі люди. А як вам на імя?

— Я звусь Петро Кононенко. Чув я панночко дещо про вас і дуже щасливим себе почуваю, що можу вас бачити і з вами говорити. Ви любите мій народ, жалуєте його, най Господь нагородить вас за це.

Чим дальше продовжувалась розмова, тим свободніше почували себе, Петро і Станіслава, і так мило та приємно було їм. Не скулись, як і смерклосья.

— Треба вже йти до дому, — промовила Станіслава і пильно погляділа в очі Петрові.

Затримтів Петро і відповів:

— Так, люба панночко, мусимо розійтись.

— Вийдіть завтра вечером на оце місце, — сказала Станіслава, — як маєте до того бажання.

— Ще питаете, куди скажете, туди я піду.

— Добре! Добра ніч! — простягнула Станіслава Петрови руку, которую той поцілував і розійшлися.

Петро думав за панночку, що така ченна і привітна була з ним, а Станіслава думала за молодого, вродливого бурсака, ченного хлопця і мудрого, та за наслідки таких стріч.

Дійсно, що ріжниця була велика: Петро, син схизматицького православного попа, котрому пан може кождої хвилі вліпити сотку канчуків і вирвати бороду, а Станіслава, доночка того пана. Та нішо не буває без винятків.

На другий день Петро знов стрінувся з Станіславою і ще сердечнійшою була їхня розмова.

Від того часу що вечера стрічались Петро і Станіслава біля річки в вербах і там воркували. Вже Станіслава звала Петра Петрусиком, гралася його буйним кучерявим чубом і одного вечера довідалась, який мають смак бурсацькі уста.

Що буде, що їх чекає, молодята не здавали собі з того справи; оплутала їх любов своєю сіткою як павук муху. Як каже проповідка: Любов зла, полюбиш і козла.

Тимчасом життя в палаті йшло своїм порядком, шляхта гуляла і пила. Одного дня зібрався пан Огоновський на полювання. Коли вже мали вирушити, показалося, що любимий пес пана Огоновського має скалічену ногу і не можна його взяти з собою. Це викликало дикий гнів у пана Огоновського, і він приказав зараз всипати Маркови Бондарови, доглядачеви собак копу канчуків, а відтак привязати до

стовпа і вимастити лице медом, щоб зліталисъ мухи і пчоли до нещасного Бондаря.

Приказ зараз виконано і Бондар стояв привязаний до стовпа, а лице його було намащене медом.

Задоволивши свої дікі почування, пан поїхав з двора, а Бондар за кілька хвилин став жертвою мух і всякої комашні.

На ту пору прийшла жінка Бондаря Мотря і побачивши свого чоловіка скатованого і привязаного до стовпа, їджено-го комашнею, впала до ніг панни Марині і з лачем просила освободити мужа. Панна Маріні засміялась і сказала:

— Твій чоловік дуже солодкий, тому й мухи липнуть до нього.

А коли Мотря не переставала благати, сказала вигнати дурну бабу з двора. В тім-же дворі знаходилась і донька Бондаря, Олена. Вона знала, що ні Маріні, ні пані Тереса не зглянутися на її проосьбу і батько мусить терпіти муки, аж доки пани не вернуть з ловів. Олена звернулась до панни Станіслави і благала у ньої помочі.

Нічого не сказала Станіслава, але зараз пішла на те місце, де був привязаний до стовпа Бондар і відвязала його.

Станіслава любила Олену і нераз посыдала її до Петра Кононенка з листами, то-ж тепер не зважаючи на те, що стягне на себе гнів батька і цілої родини, освободила Бондаря.

Коли вернув пан Огоновський і довідався про вчинок доньки, то сказав ще дати п'ятьдесят канчуків Бондарови, а Станіславі заявив, що коли хоч раз в чім будь проявить вона свою симпатію до хлопства, то вижене її з дому і відречеться на віки.

Станіслава цого не боялась, вона й так вже відривалась від свого роду і належала до Петра.

Бондар, будучи слабосильним від часу, як побив його панський економ, не видержав катування і через кілька днів помер.

Плакала бідна вдова Мотря, плацала Олена, котра так любила свого батька, а шляхта далі забавлялась, хлопське горе і страждання для ньої було сбоятним.

Поховали Бондаря, а Олена, затаївши в серцю жаль до панів, услуговувала тим катам, котрі замордували її батька. Лиш до одної Станіслави задержала любов, бо і та добра душа багато терпіла.

Одного дня Станіслава, заставивши Олену присягнути,

що не виявить нікому їх розмови, оповіла, що вона рішила покинути батьків, котрі ненавидять її і разом з Петром поїхати на вільні Запорожські землі і хотіла би, щоби і вона, Олена, іхала з ними. Олена радо згодилася, бо не могла дивитись на вбийників батька, а крім того вона була на черзі до зbezеченння. Вже почав поглядати на ю лакомим оком панич Болеслав.

Ото-ж почала Станіслава і Олена тайком готовитись в далеку дорогу. Жаль було Олені мамі, бо лише кришка духу в ній була, вже смерть зазирала її в очі.

Коли Олена сказала мамі про свій замір, вона поблагословила свою єдину доню і сказала:

— Я, дочко, скоро умру, піду до твого батька, а ти втікай як найшвидше з цего пекла туди, де панує воля і там роскажи козакам, як мучать Ляхи наш народ, нехай прийдуть і пімстять наші кривди.

Через два дні мали вирушити в дорогу, були приготовані коні, сідла, оружжа і пожива.

Нараз вечером прийшов гайдук і сказав Олені йти за ним.

— Куди ви мене ведете? — спитала Олена.

— Побачиш, куди, тай другий раз сама побіжиш.

Олена вся затремтіла, догадуючись куди це гайдук веде її. Думала втікати, але в тій хвилі були вже біля палацу, гайдук відчинив двері до кімнати Болеслава, штовхнув туди Олену, замкнув двері до кімнати і відійшов. Болеслав з задоволенням подивився на гарну стать Олени і пішов до дверей, щоби їх замкнути з середини.

Серце Олени забилось сильнійше, як у пійманої пташки. Невже-ж це зараз вона віддасть цemu розпустникови, синові убийника, що вбив її батька, усе, що має найдороше, честь свою дівочу. Ні! Що буде, то буде.

Олена скочила до вікна і відчинила його, щоб вискочити в сад. Помітивши це, Болеслав кинувся до Олени і схопив її за плечі, але Олена тріпнулась цілим тілом і на відмаш вдарила Болеслава правою рукою в лиць, сама вискочила в вікно і скрилася в саді.

Болеслав стояв біля вікна і був подібний до чоловіка, котрого оглушив грім. Щоби кріпачка вдарила його, шляхтича, це переходило його поняття; не вірив би цemu, як би не пашіло його лиць. Хотів покликати гайдуків, щоб шу-

кали Олену і привели до него, але встид було гайдуків. Почав обдумувати, що має зробити з Оленою, яку кару, яку муку для неї придумати. Про сон не могло бути й мови і Болеслав вийшов з палацу і пішов в напрямку річки.

Коли це видить, як чиясь тінь левадою також направляється до річки. Пройшов ще кілька кроків тихесенько і побачив при світлі місяця в вербах дві постаті, котрі тихо прощось розмовляли. Зацікавлений Болеслав почав скрадатись близьше, вже всього кілька кроків відділює його від них, але увагу його звернула тінь трета, та, котру він бачив на леваді, вона вже близько, він бачить, що то дівчина і прямує до тих, які стоять під вербами. Ще кілька кроків і Болеслав пізнав Олену. Звір прокинувся в нім. Він кинувся на Олену і піймав за коси, але вона рванулась від него, шарпнулася і впала біля верби, де стояли дві постаті, і крикнула:

— Ратуйте!

Це були — Петро Кононенко і Станіслава, які обдумували плян утечі.

Побачивши Олену в небезпеці, Петро заступив її собою і промовив:

— За що ви напаствуєте невинну дівчину? Геть звідсіль, бо не подивлюсь, що ви шляхтич, а облатаю боки.

Болеслав скіпів, а пізнавши сестру попав в лютъ.

— Так ось де ти, підлій виродку, з хамом, котрий збирається мені боки латати, ще й до компанії взяли собі оце бидло нікчемне; змовляєтесь, якби нас вирізати.

— Про що ми змовляємося, це не твоє діло, — озвалася Станіслава.

— Моє діло! — крикнув Болеслав. — Я сьогодня сам розправлюся з тобою.

Це сказавши, Болеслав зробив крок до Станіслави, але в ту мить дістав від Петра такого стусана, що мало не замолов ногами.

— Ах ты драбе один, хаме, ти смієш підіймати руку на мене?

І знов кинувся Болеслав, та Петро озвірів і вдарив Болеслава кулаком в лиць так, що той впав на землю і вже лежучи витягнув ізза пояса пістоль і вистрілив. Куля поцілила Петра в груди і він упав мертвий, а Болеслав зірвавшись на ноги, побіг мерцій до палацу.

Станіслава кинулась до Петра, та не озвався він до неї.

Ляцька куля прошила йому серце. Крик і ридання вирвалось з грудей Станіслави, припала до трупа і на віки пращаля, рясними слізьми обливала.

— Олено, пімsti нашу смерть! — крикнула Станіслава і кинулась у річку.

За хвилю все затихло, лише Олена ломала руки. Почувши тупіт, крикнула до надбігаючих гайдуків, щоб ратували панну Станіславу, котра кинулась в річку, а сама, щоб не попасти в руки хижакам, скрилась в корчах, а за кілька хвилин застукала до дому священика Миколая Кононенка. Він ще сидів біля стола і при свіtlі свічки читав книгу, в хаті було тихо, о. Миколай будучи вдівцем, жив самітно.

Почувши стук, о. Миколай відчинив двері і Олена увійшла до кімнати.

— А що, доню, скажеш? — запитав він Олену.

— Ох, нещастя сталося, велике нещастя!

— Що таке? говори скорше.

— Вашого сина, Петра, лях Болеслав Огоновський застрілив.

— Застрілив моого сина?! — якось чудно промовив о. Микола, схопився за серце і неначе те підрубане дерево повалився на долівку.

Не видержало батьківське старе серце такого тяжкого удару і перестало битись.

Хотіла Олена приводити о. Миколая до чуття, але побачила, що він вже мертвий.

Не гаячи часу побігла Олена мерещій до дому і розказала мамі що сталося. Хору Мотрю наче громом поразила ця вістка.

— Що-ж будеш робити, доню моя безталанна? — спитала Мотрю Олену плачуучи.

— Мститися буду! За батька, за вас, за Петра, за Станіславу, за весь наш нарід! — крикнула Олена.

— Ох, щож ти, доню, вдієш проти сили!

— Зберу, мамо, силу, або життям наложу, або панам відомщуся, більш нічого мені не остается. Прощавайте, мамо, прощавайте рідненька, мушу спішитись, бо десь зараз гайдуки шукати-муть за мною.

— Прашай, дитинко моя, най Бог тебе охороняє. Куди-ж ти підеш?

— Поїду, мамо, до старого Карпа, того, що живе у Чорнім лісі, він мені поможе.

Поцілувала Олена свою хору матір в руку, а та притулила її голову до своїх грудей, поблагословила і Олена скоро вийшла з хати та зникла за городами.

Тимчасом на березі ріки був великий гамір. Пані Тереса плакала, пан кричав на гайдуків, щоб шукали в воді тіла його доньки, Болеслав і Марія стояли збентежені. Селяне почувши, що Станіслава сама кинулась в воду, жалували її і взяли участь в пошукуваннях. За Олену забули на той час. По двох годинах шукання, пощастило одному з селян найти тіло Станіслави і винести на беріг. Ніякovo почували себе пани перед трупом Станіслави, будучи причиною її смерті, а бідні кріпаки щиро плакали пращаючи єдину щиру для них душу.

Тіло Станіслави забрали до палацу, а тіло Петра селяни понесли на попівство, де застали о. Миколая рівною мертвим і положили сина біля батька.

Сумом покрилось усе село від цих страшних подій. Було три трупи, а ніхто не зінав дійсної причини.

Пан Огоновський розплітивши сина, наказав гайдукам усе село перевернути, а знайти Олену, котра без сумніву могла і мусіла би розказати про все.

Кинулись гайдуки до хати Мотрі, мордували бідну матір, щоб сказала де донька, та нічого не добились від неї. „Не бачила її і не знаю де вона”, — була її відповідь.

Перешукали сусідні хати і сад, усі будинки, та Олени нігде не знайшли.

Усі після того твердили, що Олена рівною кинулась в ріку і втопилася. Гляділи в ріці цілий день, але надармо.

На слідуючий день поховали Станіславу без всякої паради і заспокоїлись.

Пан-отця Миколая і Петра рівною поховали, не довідавшись причини, для чого Станіслава була з Петром і тому втопилася, а рівною, що сталося з Оленою.

Через три дні відбувся ще один похорон. Поховали вдову Мотрю Бондар. По цілім селі тільки й розмови було, що за останні події.

В палацу все пішло своїм порядком, за Станіславовою ніхто не жалував і не плакав, а ксьондз Бенедикт пояснив, що то Бог за „щотливість” панства Огоновських зіслав кару.

на доньку, котра огірчала їх своїм нешляхотським поступом.

*

*

*

Користаючи з замішання, котре панувало в дворі, Олена вивела коня, осідлала, взяла поживи, оружжа, одягнулась в мужеську одіж і вибравшись з села, понеслась до Чорного ліса, котрий був віддалений від села Завадівки яких двадцять верст. Саме почало ставати на світ, як Олена віхала в ліс. Олена ніколи не бувала в тім лісі, лише чула від одного бандуриста, котрий оповідав, що в тім лісі в яру жив старий Карпо, бувалий козак Запорожець, щира козацька душа, що в скрутну хвилину дасть поратунок свому братові кріпакові.

Довго блукала Олена, поки добилася до яру, а там і хатину надибала.

Старий Карпо сидів на приспі і пакав свою нерозлучну люльку, довгі сиві вуса спадали на груди, а сивим оселедцем грався ранішній вітерець. Побачивши Олену счудувався Карпо, звідкіля вона тут взялася і запитав:

— А що ти таке, хлопець, чи дівчина?

— Дівчина, дідусю.

— А чого-ж це ти так вирядилася і що тут робиш?

— Мусіла, дідусю, так зібратися, я приїхала до вас.

— До мене? А хіба я парубок? Сватати мені тебе вже не пора.

— Ох, дідусю, щасливі ви, що можете жартувати, а я молода, але не до жартів мені.

— Кинь, доню, лихом об землю, журбою поля не перешеш, най вороги наші журяться. Ходи до хати і роскажи мені, що там у тебе на серці лежить, тай будемо разом півтора розумом думати-гадати, якби то біді дулю під ніс дати.

Осліпена веселим гумором Карпа, Олена увійшла до хати, сіла на лаві і оповіла про все, нічого не скриваючи.

Карпо слухав уважно, а коли Олена скінчила оповідати, зітхнув і промовив:

— Мордують жироїди наш народ, знущаються над ним. Бачу, що горе ~~твоє~~ велике, ~~вертати~~ тобі домів нема як, але хотів би я знати доню, що ти думаєш робити, а опісля ~~твоє~~ слово смажу?

— Хочу, дідусю, пімстити ворогам, хоч би я мала і головою наложити. Дайте, дідусю, раду, поможіть мені!

— Любо мені, доню, чути твое слово, те козацьке слово. Не сподівався я, що такого гостя буду сьогодня мати в своїй хатині.

— А тепер слухай, що я скажу: Думка твоя пімстити панам смерть батька, добрих людей і кривди народу, гарна. Побудеш у мене пару днів, а я сподіюсь з дня на день свого похрестника Василя Куйбіду; він має мене відвідати, тай певно не сам, а з товаришами. Ото-ж ми тоді разом цю справу обміркуємо і такого перцю панам задамо, сто кільків в їхні ребра, що люципér в пеклі зарегочеться. Отже не журись, відпочинь і будь, як у себе в дома.

— Дякую вам, дідусю, аж лекше мені на серці стало, — сказала Олена.

Пройшло три дні. Олена звивалась в хаті, варила обід, попрала шмаття, поприбирала, а вечерами сиділа з Карпом на приспі та слухала його оповідань і сама оповідала про кріпацьке життя. Припала Олена Карпови до вподоби і він обдумував плян, якби то допомогти її і заопікуватися нею на дальнє.

На четвертий день рано хтось запугикав біля воріт:

— Пугу! Пугу!

— Кого Бог посилає? — запитав Карпо.

— Козаки з лугу! — звучала відповідь.

За хвилину в подвір'я віхав Василь Куйбіда, 25-літній чорновусий молодець і з ним пять товаришів козаців.

Усі вони немало здивувались, коли побачили Олену.

— А це, тату, може ваша жінка? — запитав Василь свого хрестного батька сміючись.

— А ти можеб хотів відбити від мене?

— Як побуду кілька днів, то може й відібю.

Їю цих жартах всі увійшли до хати і Карпо з Оленою захbdились угощати гостей, а по добром сніданку Карпо оповів причину перебування у него Олени і просиз помочи її, а відтак забрати з собою на вільні Запорожські землі.

А козакам цого лише і треба. Кождий з них усе був готовий до оборони поневолених братів, та ще й гарна Олена припала усім до вподоби, а оповідання її про кривди, які зазнала від панів, запалили серця козацькі.

Перед мала вести Олена, которая знала добрe усі ходи в

палацу. Рішено було, що Олена з двома козаками має поїхати до Завадівки на вивіди і щоби запевнитися допомогою кріпаків, котрі знаходяться в дворі.

Слідуючого дня над вечір, Олена з Василем Куйбідою і ще одним козаком вийшла до Завадівки. Коли вже стемніло, підіхали до села і стали в балці. Олена злізла з коня і поза городи підійшла до своєї хати та постукала тихенько в вікно.

— Хто там? — почувся голос, але не голос матері, а голос Олениної тітки.

— Відчиніть, — тихо озвалась Олена.

Скрипнули двері і Олена увійшла в хату. Забlimав каганець і Олена побачила свою тітку Ганну, а та як вздріла Олену, уся затремтіла.

— Тіточко, де-ж мама? — запитала Олена.

— На цвінтарі, доню.

— Нема вже моєї матінки, ох доле моя гіркая.

— Шукали, доню, за тобою, тай побили її прокляті, а вона до полуодяй Богу душу віддала. Втікай, доню, швидше, бо тут усе за тобою шукають. Не дай Боже, як піймають, то певно замордують.

— Ще побачимо, тіточко, хто кого замордує; годі їм знущатися над нашим народом.

— А що-ж ти, доню, вдіеш?

— Побачите, тіточко, що. Будьте здорові, а як побачите у ночі сонечко, то щоб ви знали, що то я до панів у гості прийшла.

Це сказавши вийшла, але зараз вернулась і спитала:

— Тіточко, а де саме маму поховали?

— Недалеко тата, доню, саме проти тої великої старої берези.

— Піду, поклонюся могилам, — сказала Олена і швидко пішла на цвінтар, що був близько церкви.

Дійсно проти старої берези стояла свіжа насипана могила. Опустилась Олена на коліна і щиро молилася за душу матері, а горячі слізози капали на могилу.

Помолившись, Олена пішла в село і поговоривши з ким було треба, вернулась до козаків і рушили всі троє до Чорного Ліса.

Другого дня вечером, шість козаків, Карпо і Олена виїхали в напрямку Завадівки. Приїхали під село, коли вже

було темно. Спочили трохи і як погасло в палацу світло, піоприпинали коней до дерев, а самі пішо тихцем підійшли до палацу. Олена висунулась наперед і зараз до неї наблизилась якась постать і щось тихенько сказала. Олена вернулась до козаків і сказала, що все добре, ворота відчинені, а парубки лишень чекають, щоби стати до помочі.

Ще кілька хвилин і усі опинились під брамою, налягли плечем і брама настільки відчинилася, що усі увійшли до середини.

— Хто там? — спитав вартовий гайдук.

— Гості! — відповів тихо Василь Куйбіда і ручкою пістолі так заіхав гайдукови, що той без крику повалився на землю.

Тоді пішли до хатини, де жили гайдуки і за кілька хвилин приспали їх там.

Пани не довіряли слугам-кріпакам, тому не лишали їх на ніч в палацу, лише гайдуків, але слуги вспіли вечером в двох вікнах відсунути засувки, так, щоб можна було відчинити їх з надвору, а котрі саме, Олені вже було донесено.

Мов тіни підійшли козаки до муру, один козак зігнувся, Олена станула йому на плечі, досягла рукою вікна і відчинила його, тоді один за другим опинились в середині, а парубки з буками в руках лишились пильнувати виходів з палацу.

Олена повела козаків до передпокою, де спали гайдуки, з котрими козаки розправились скоро і тихо. Тоді пішли до кімнати пана Огоновського з свічкою в руках, Олена, Карпо і Василь Куйбіда. До кімнати Болеслава двох козаків, а до кімнати пані і панни Марині пішли решта козаків.

Пан Огоновський пробудившись і побачивши козаків, зірвався з ліжка і почав кричати, але Куйбіда вдарив пана по голові так, що той присів, а тоді Олена сказала:

— Що-ж, пане, пізнав мене? Це я, Олена Бондар, донька Марка Бондаря, котрого ти замордував, через тебе пішла з цего світа і моя мама і твоя донька Станіслава, а твій син убив Петра Кононенка, а через те саме вмер його батько, пан-отець Миколай. Ти шукав за мною, ось я перед тобою, зараз зв'єдемо рахунки.

Пан знов пробував ставити опір і кричати, але Василь і Карпо вліпили панови кілька поздоровлень і він замовк.

Перешукали козаки усьо, забрали, що було коштовно-

го, Олена вибила пана канчуком за тата, за маму, за Петра, за Станіславу і за увесь свій нарід, подарували і Карпо з Василем по козацьки і вийшли, щоб порахуватися з дрігими панами, але вже було запізно; козаки порахувалися зі всіми, ще й кількою гостей покотились.

Тоді парубки нанесли соломи до середини і підпалили. Запалав палац і другі будинки, запалав фільварок і стіжки з хлібом.

Так пімстилася за родичів і приятелів і увесь свій нарід дівчина-мestник Олена Бондар.

Ще до світу козаки і Олена вибралися з села і як сонце сходило, були в Чорнім Лісі.

Вечером вирушили усі в дорогу на Запоріжжя. Лишив і Карпо свою хатину і поїхав між своїх людей.

Через кілька місяців Василь Куйбіда засватав Олену Бондар і скоро відбулось весілля, на котрім Карпо заступав Олені місце батька.

ЗРАДНИК.

Дали знати Запорожцям, що турки хазяйнують на пограниччю. Кинулись дві сотні козаків ворога проганяти, але попали в засідку і ледви третина з них вихопились живими. Решта-ж козаків були побиті і до тридцять душ попали у неволю.

Привезли турки невольників в місто Кафу і там розпреділили на роботи. В однім такім гуртку були: хорунжий Павло Сокіл і козаки: Карпо Кожух, Микола Чорнота і Петро Лінівий. Останній одержав таке прізвище ізза свого лінівства.

Ото-ж не подобалась Петрові тяжка робота і почав він думати, гадати, якби то свою долю поправити. Знаючи трохи турецьку мову, почав він перед турком приставником вислуговуватись, а далі пошепки з ним розмовляти.

Помітили це козаки і давай поміж собою говорити:

- Наш Лінівий в потурнака перекидається.
- Варт вбити як собаку, бо опісля над своїми братами буде знущатися.
- Бач бісів син, куди його потягнуло, до Магомета у гості.

Одного дня, по скінченню роботи козаки спитали Петра:

- Слухай, Петре, цось ти дуже накладаєш з приставником, чи не лагодишся потурнаком стати?

Петро заметувшився, але спокійно відповів:

- Потурнаком я не буду, але знаю трохи мову, то й балакаю з ним, аби лекше бісурмен обходився з нами.

Вірили козаки і не вірили, бо знали хитку вдачу Петра. За пару днів приставник забрав Петра з собою і назад він не вернувся.

— Пішов, вражий син, віру християнську на бісурменську міняти; ото коби допасті до рук! — гомоніли Запорожці.

Минали місяці за місяцями, а за Петра не було чутки. Аж одного дня привів приставник нового невольника, Запорожця Івана Куліша і той оповів, що Петро став зрадником, потурчivsся і користає у самого баші великою ласкою за

різні поради; має три жінки: дві турки і одну християнку. Люті стали Запорожці, та нічого не могли зробити.

Десь за пів року Павла Сокола і Карпа Кожуха перевели на іншу роботу. Другого дня побачили вони наближаючо-гося до них турка. Приглянулись і затремтіли. Це був колишній Запорожець Петро Лінівий, а тепер перевертень Мустафа.

— Ще носить тебе свята земля, зраднику, собако бісурманська! — крикнув Сокіл.

— Розпалосяб твоє черево на четверо! — додав Карпо. Глянув на них Мустафа злісно з під лоба і пішов далі.

— Бач, бісів син, як вирядився, — каже Соціл до Карпа. — За панство, за лакімство нещасне зrikся віри і народу. Будь прокляте імя його з роду в рід!

Минали дні за днями гіркої неволі, мучились бідні невольники і розкошував зрадник Петро.

Одної ночі вчули невольники якийсь гамір. Роздавались трівожні крики турків, тупіт кінських копит, а далі стріли.

Схопились невольники, прислухуються, а серця буються. Невже це Запорожці Кафу здобувають і їх з неволі освободять. А що, як турки вскочать і на кусні їх порубають! Боронитись нема як, та ще й кайдани на ногах. Боже милий!

Нараз чують, що відчинились двері їхньої вязниці.

— Смерть наша наближується, — шепнув Соціл.

Тимчасом до них наблизилась жінка і тихо сказала:

— Не бійтесь, я такаж, як і ви бранка-полонянка. В місті козаки буються з турками. Ось ключі, скидайте кайдани, я зараз принесу оружжа. Виходьте і бийте невірних.

Зраділи козаки сіроми, кайдани скидали. За пару хвиль бранка принесла оружжа і козаки вийшли на вулицю та вдали на ворога.

Турки старались вирватись з міста, бій кипів по усіх вулицях і по домах.

Завернули бранці в бічну вулицю і побачили, як трох Запорожців змагаються з трьома турками і кинулись їм на поміч. Двох турків положили трупом, а третій заувзято відбивався, поранивши двох Запорожців. Нараз Соціл скрикнув:

— Та це-ж Петро Лінівий, потурнак! Берім його живого і на Запоріжжа у гості повезем.

За пару хвиль Петро був звязаний і його поволокли до місця збірки.

З радістю і піснями вертало товариство до Січі, лише один Петро потурнак, зрадник сидів закований і думку гадав за киї козацькі, які чекають його на Січі за зраду.

По прибуттю до Січі відбувся суд.

Павло Сокіл і його товариші, оповіли про те, як Петро зрадив віру і честь козацьку, як накладав з турками і як бився з козаками.

— Щож ти скажеш? — запитали судді Петра.

— Винен... каюся... — промовив Петро, опустивши голову.

— За пізно каєшся. А чи покаявся б ти, колиб так у Кафі лишився? — сказали судді.

— Що-ж, панове старшино, — промовив сотник Сірий.

— Вина Петрова ясна, який ваш присуд?

— Забити киями! Собаці собача смерть! — відповіли судді. — Зрадникам нема місця між нами.

Принесли оберемок буків, привязали Петра до закопаного стовпа, поставили біля него бочівку з медом і кухоль. Підійшов козак Іван Гак, випив кухоль меду, обтер вуса, взяв бук і сказав:

— Не я тебе ледащо бю, а військо запоріжське бє — і цупко вдарив, аж бук і плечі Петрові затріщали.

За пів години було все скінчене і труп потурнaka винесли за січовий двір і закопали.

Так карали Запорожці зрадників.

А нині скільки є зрадників і буки є, та нема Запорожців.

КОЗАК ІВАН ВИПРИДУХ.

Козака Івана Випридуха любило усе січове товариство за його веселість та дотепність. Де лише появиться бувало Іван Випридух, там вже цілий гурт людей біля него. І силу мав таку, що сміло міг випирати дух.

Ото раз після вдачного нападу на турків завелись у Випридуха зо три пригорщині золота і задумав він на Україні погуляти, людей повидати, себе показати. А козак куди хоче, туди скаче, ніхто за ним не заплаче. Зібрався і гайда. Ну і попамятали-ж усюди Іванові жарти.

* * *

Зайхав він на київщині в одно село, став біля коршми, а там хлопів гурток, стоять нахнюпившись.

— Що ви, браття, журитеся, що в мене одна голова і в пана вашого одна, хоч і велика як макітра?

Засміялись люди, а тут десь і музика зявився.

— А-ну вшквар-но такої, щоб сама промовляла, — гукнув Іван.

Музика заграв, а Іван гайда в танець, аж свята землењка стогне. На ту хвилю надіхав пан дідич і мимохітъ задивився, казавстати, а Іван низько вклонився і сказав:

— Пробачте, вельможний пане, що я тут у вашім селі гуляю. Така вже натура в мене.

— Можеш гуляти, — каже пан, — втнино ще, най я подивлюся.

— Оце то пан добрячий, — сказав Іван. — Грай, музик, най тебе біс облупить.

Пішов Іван навприсюди, а пан з колясі зліз і аж за жівіт руками тримається від сміху. А Іван нараз, як зірветься та пана попід боки.

— А-ну, пане, краковяка шквар, щоб тобі відьма цицьки дала.

Пан скилів:

— Як смієш, хаме!...

Та де тобі, гонить Іван паном кругом себе як помелом,

а далі на плечі собі перекинув і як пустить пана через голову, то той тільки ногами змолов і зуби сціпив. А Іван на коня і тільки його бачили.

* * *

Приїзджає до річки саме після дощу, місток вода знесла, а тут надходять пан і пані, десь на спацер ходили і за-бідькались, що містка нема, а вода зимна.

Іван низенько вклонився, і каже:

— Ото горенько, нема куди перейти. Я панів перенесу, не ночувати-ж вам тут.

Пани зраділи, а Іван паню на руки і гайда у воду; прошов кілька кроків, ніби зашпортився і з панею у воду. Пані ламентує, а Іван каже:

— Не бійтесь, пані, щоб ми мали на дно піти, то я не випущу вас, не бійтесь, а то бісове коріння, — і знов пані у воді по саму шию.

Так з чотири рази пані скупалась.

Вертає Іван по пана, а той лютий:

— Як ти смів! — кричить до Івана.

— Коріння, прошу пана, та я вже тепер знаю дорогу, будьте безпечні.

Схопив Іван пана і гайда, а на глибшім як не занурить пана з головою.

— Ото коріння прокляте!

Пан захліснувся, клене, а Іван знов, як поточився, пана під себе і знов на коріння нарікає.

Ледви пан выбрався на беріг, а Іван вернув назад, хоч і обмочився трохи, але за те панам допік.

* * *

Приїхав Випридух в село Пеньківку у неділю раненько і пішов до церкви. Збираються люди, а в дзвони не дзвоняТЬ.

— Чому-ж то ви не дзвоните? — питает Випридух.

— Не вільно, козаче, — відповідають селяни, — треба платити жидови коршмареви, а нема звідки, так ми лише у великі свята дзвонимо.

— Ну, коли так, — каже Випридух, — то я сам подзвою сьогодня і жидови за вас заплачу.

Задзвонив Випридух в усі дзвони і усі пішли до церкви.

Вчув коршмар, Зельман, що дзвонять без його дозволу і прибіг до церкви.

— Хто сміле дзвонети без моє дозволенство? Зараз мені заплатети, а то замкну церкве.

Вчув це Випридух, вийшов і запитав:

— Чого ти жидку репетуєш? Це я дзвонив.

— А на яке праве ви мале дзвонети?

— Я не правом дзвонив, а мотузками тягав.

— Тут нема жарте, ви дзвонели то платіть.

— Як треба, то треба, — каже Випридух, — зараз заплачу. А чи тебе, жидку, вже відрікали?

— Вус, а відрікали, ви платіть, а то покличе гайдуки.

— Ну, таж я хочу платити, але перше мушу знати, чи тебе відрікали.

— Яке відрікале, — пробубонів Зельман і почав відступати до воріт, але Випридух схопив його за ковнір і говорить:

— Тебе треба відречи від сатани, бо інакше ти не можеш бути арендарем церкви. Я тебе зараз відречу...

Бачить Зельман, що заноситься на щось погане і давай проситися:

— Пані козаче, пустіть мене, я не хоче гроші; я не знаю, що то ви дзвонели.

— Ні, жидку, заплатити треба, бо і тобі і панові і папі в Римі треба грошей. Але перше відречу тебе. Чи відрікаєшся сатани? Кажи відрікаюсь.

— Я не знаю чого ви хочете, пустіть мене.

— Ну, то я сам за тебе буду відповідати. Чи відрікаєшся сатани? Відрікаюсь!

І канчуком як вшкварив жида, то той скрутися, як гадина і заййокотів.

— Чи відрікаєшся сатани? Відрікаюсь!

І знов канчуком, аж халат луснув.

— Гевалт! ратуйте!

— Цить, дурний, ще у третє відрікаєшся сатани.

— Відригаюсь, відригаюсь! — запищав жид.

— Не відригаюсь, бузувіре, а відрікаюсь!

— Ой вей мір!

— Цить! Тепер ти вже є законний арендар; а це тобі

заплата за дзвони, — і вперезав жида канчуком, — а це передай панови, — і з тим словом копнув Зельмана ногою і той вилетів за ворота.

* * *

Приїхав Випридух в село Рогізну, а там люди скаржаться, що пан дідич дере з них за мливо.

— Певно камінь помалу меле, — каже Випридух, — я там поворожу і усе буде добре.

Став Випридух біля млина і наглядає. Десять так за годину побачив пана, що йшов до млина, підпираючись „лясечкою”. Лише пан у млин, а Випридух за ним, зняв шапку, низенько вклонився і каже:

— Вельможний пане! Я оглядав ваш млин, дуже помалу мука сиплеТЬся, я можу щему помочи, бо я мельник.

— А що-ж треба зробити? — питає пан.

— А от, прошу пана до паки.

Пан підійшов, Випридух набрав жменю муки.

— Ось, видите, — і сипнув муку панові в очі, а відтак скопив його вдоперек і в паку в муку, бо то молохъ пачське збіжжа.

Хто був у млині, втік, а Випридух за товкач, котрим набивали міхи і давай парити пана. Веться пан в муці, як щур, повний рот і уха і очі муки, а Випридух бе і поучає:

— Ще тобі мало жироїде і з останнього лупиш та обдираєш бідного хлопа, а два мірчуки буде з тебе, а два мірчуки.

Обгаратав пана, скільки влізло, і побіхав далі.

* * *

Заїхав Випридух в село Демовщину, а там хлопи скаржаться, що пан поставив свою кузню і за роботу шкіру дере.

— То зле, — каже Випридух, — але якось я тій біді зараджу.

Заїхав він до кузні і говорить з ковалем. Аж тут надізджає пан, череватий дідич. Випридух низько вклонився, бо все поводився з панами чесно, і питає:

— Це панова кузня?

— Моя, — відповідає пан.

— А пан самі також тут роблять?

— То цо за глупе гадане?

— Я питаю, бо як пан не вміють, то я можу навчити.

— Вон, хаме, звідси! — закричав пан.

— Я піду, але першо тебе научу ковальства, — відказав Випридух, — і скопив пана та до горна. — Фартух на себе, драбуго, — та як калатне пана в карк, то той аж ригнув.

В горні лежало розпалене залізо.

— Бери кліщами, клади на ковадло, раз, два, а то штани скину і посаджу на вугля.

Вхопив пан кліщами залізо, поставив на ковадло.

— Бери малий молоток, а я великом вдарю.

Вдарив і залізо вилетіло з кліщів панови на ноги.

— Ратунку! — закричав пан.

А Випридух канчуком:

— Научись, драбе, сам робити, тоді будеш дерти шкіру з людей.

Оббив пана і поїхав.

Оттак Випридух село від села ширив свою науку, аж доки не вернув до Січі.

КОЗАК І СМЕРТЬ.

Іхав Запорожець степом наспівуючи пісеньку, бо Запорожці були нарід веселий, журби не знали. Ото їде він, їде, коли це дивиться шкандибає попереду смерть з косою на плечах. Зрівнявся Запорожець з сухореброю і питає:

— Куди йдеш стара?

Смерть погляділа на Запорожця скоса і говорить:

— Іду до ліса, хочу трохи спочити.

— А деж ти була? — знов запитав Запорожець.

— На роботі, — пробурмотіла смерть.

— Ну, то й добре, що ми стрінулись, — каже Запорожець, — я також наморився і хочу спочити; я знаю гарне місце в лісі, там спокійно спічнемо, бо тобі треба вранці до роботи братися, а мені дальше в дорогу.

— Добре, — говорить смерть. — А ти-ж не боїшся спочивати зі мною?

— Та якого біса маю боятися? Я такого хропака задам, аж листя на дубі буде труситися, а як надіде хто, та побачить, що ти біля мене на сторожі, то мерщій втікати-ме.

Ото дістались вони до ліса, зліз козак з коня й каже:

— Ось тут пані матко, під цим дубом ляжемо спочивати.

Смерть зараз таки простягнулась на мягенький травичці, положивши свою косу біля себе.

А Запорожець не дармо запросив смерть на спочинок. Він вранці був там і бачив, що дуб, під котрим лягла смерть, підрубаний і лише троха тримається. Зайшов Запорожець та як не попре дуба своїм могучим плечем, так дуб і повалився на смерть і придавив сухоребрицю. Запорожець тоді за косу, побив на дрібні кусники та й каже:

— Спічни собі трохи ледащице, та гляди, другий раз, як стрінеш Запорожця, то втікай під три вітри.

Це сказавши, закурив люльку, сів на коня і поїхав.

А смерть довго шамоталаась, доки свої сухі кости з під дуба видобула, а доки ще одну косу добула, то цілих три дні на сто миль кругом ні одна душа людська не вмерла, бо Запорожець смерть притримав.

ДО ЯСНОГО РОЗУМА.

Цариця російська Єлісавета Петровна закохавшись в Олексі Розумовськім, синові простого селянина з Чернігівщини, взяла з ним так званий морганитичний шлюб. Не зважаючи на своє високе положення, Розумовський, не забував за свій нарід, допомагав йому і сама цариця була вельми прихильна до него. Відвідавши Київ, вона побувала в ріднім селі Розумовського і гостювала у його матері, старої Розумихи (так звали їх в селі).

Будучи ще у дома хлопчиком, не знав Розумовський, що доленька щедра готовить для нього, то-ж враз зі своїми товаришами пас вівці в полі, співав з ними пісні і любився з малою Оксаною, донечкою сусіда Андрія Рубченка, з котрою в парі виростав. Але не бідна Оксана судилася йому за жінку, а коронована красуня — цариця великої Росії. Любов зрівнює усіх.

Сумувала Оксана за своїм Олексічком, згадувала, як в купочці під калиною нераз веселі пісні співали, мріяли побратись, господарити... Та не судилося. Вийшла Оксана заміж за другого. Минали літа, обсіли її діточки, а з ними злидні та турботи, невідлучні други убогого селянського життя.

Бідкалась Оксана, не знала, що має робити. А тут і нове лихо наспіло; помер чоловік. А то вже звісно, яке життя вдовиці з малими дітьми.

В той прикий час свого життя згадала Оксана за друга своїх молодих літ Олексу Розума і стала на думці поїхати до него, оповісти свою біду і попросити помочі. Сказала про то сусідам, так ті почали відраджувати:

— Та-ж тебе, Оксано, не допустять і до воріт, не то що до кімнати. Та-ж то друга по цариці особа.

— Ох, ні, — відповіла Оксана, — не такий наш ясний Розум, щоб мене бідну сказав вигнати.. Як буде, так буде, я поїду.

Зібралась Оксана і поїхала. Допиталась до палати цариці, прийшла туди, а на зустріч її якийсь урядник і питає:

— Тебе чого нада?

— Хочу бачити нашого ясного Розума, — відповіла Оксана.

А вражий Москаль, як вчув мову Оксани і поглядів на її одяг, взявся в боки і сміється аж заходиться.

— Так ти гаваріш, что хочеш бачіть ясного Розума? А хто-ж ти такая? — питає.

Оксана стояла збентежена, дійсно так, як казали сусіди, не пустять до її колишнього Олексієчка, але набравши сміlosti, вона відповіла:

— Як я що не до речі сказала, то вибачте, я проста жінка, не знаю ваших звичаїв і мови. Я з України, приїхала сюди, бо мені конче треба побачити нашого ясного Розума.

— Дуря ти! — гукнув урядник. — Нікакой ясний Розум, а Єво Сіятельство граф Розумовський, панімаєш?

Слухає Оксана цю незрозумілу для неї науку і вже тратить всяку надію на побачення, коли це чує голос:

— Приказано сейчас в'есті ету жінку в комнату.

Урядник скрутився і вже лагідно попросив Оксану іти за ним.

— Господи, — думає Оксана, — це-ж не хто інший, а сам ясний Розум побачив мене і казав покликати.

Увійшли в велику, багато при斑斓у кімнату і урядник попросив Оксану сісти і заждати приходу графа, а сам вийшов. Не сідала Оксана, а оглядала лише кімнату і пригадалась її калина і садочек і луг, де з Олексієчком у парі виростала і чогось тужно, тужно стало на серці.

Нараз відчинилися двері і увійшов граф Розумовський. Глянула Оксана, затрептіла і кинулась йому до ніг.

— Пробач, ясний наш Розуме, що я важилась тебе потурбувати, — промовила Оксана.

Розумовський підняв Оксану, поцілував в чоло і сказав:

— Дуже рад, Оксано, що бачу тебе, не забув я про ті дні, коли ми разом росли, та доля нас розлучила, так ти, як весь мій нарід, дорогі і милі мені і по мірі змоги стараюсь бути корисним для усіх. Сідай і розказуй мені геть за усе, за усе: і за себе і за сусідів і за калину, памятаєш ту калину, де пересиджували ми вечерами, і за гай і за луг зелений.

Оксана не була годна і слова вимовити від зворушення.

Розумовський посадив її в крісло і вона, осмілившись,

почала оповідати за рідне село і про те, що спонукало її приїхати.

Слухав Розумовський уважно і коли Оксана скінчила, сказав:

— Добре ти зробила, що приїхала. Олекса Розум хоч і займає високе становище, але остався для свого народу таким, як був; будь певна, що одержиш від мене щедру поміч і більш нужди терпіти не будеш. Тепер ходімо і пополуднємо, ти певно голодна.

Взяв Розумовський Оксану за руку і повів в другу кімнату, де була приготовлена вже перекуска.

Оксана сама не знала, чи то сон, чи дійсність. Не забув про ю ясний Розум, не забув.

Довго ще розпитував Розумовський Оксану про все і на другий день щедро наділивши грішми і дарунками, відпустив домів.

С П О М И Н.

Весну 1919 року стрічав я в Гайсині на Поділлю. Сумно було в місті. Усі ходили мов сонні або приголомшенні. Давався відчувати брак поживи, брак одежі, взагалі усого, що потрібне до життя. Ходиш бувало і шукаєш окрайчик хліба, як щось вельми дороге, та згадуєш, як ще недавно в цім самім місті сидухи-торговки дрімали над горами хліба: білого і чорного, а купців не було.

Дивиця бувало, як той або другий знакомий парадує в штанах з міха, а на ногах має щось похоже на черевики і знов дивуєшся, бо в цім місті було повно крамниць з сукнами і готовою одежиною. Ідеш і зітхаєш, а ухо насторожене і ловить кождий звук, чи не чути де стрілу.

Раз іду вулицею, прямо так без діла, бо негоден всидіти в хаті, а то тому, що музики в животі такої дрібушечки грають, хоч розперізуйся і йди в танець. Іду ото я значить, і стрічаю знакомого, бувшого сільського начальника Володимира Резниченка.

— Куди йдете? — питую.

— До чорта на обід іду! — відповідає злісно.

— Хіба просив? — кажу.

— Можна одуріти, — каже. — Апетит комуністичний, а жерти нема що, хоч гинь. Думав, забуду за голод за читанням. Ну і щож, і тут не повезло. Тьфу! Взяв читати Гоголя, тай дочитався, як то ті Іроди по хуторах жерли гуси, поросята з кашою, з хріном, карасі і всяку всячину а особливо ковбасу і попивали вишнівкою, калинівкою і біс знає чим, то повірите, жолудок мій аж заплакав, яzik зачав бігати в роті як макогін в макітрі; я кинув книжку в кут і вийшов з хати. А запах тих ковбас ще попід ніс мені так і швіндається.

Вислухав я і пішов далі. Дивлюсь, стойть біля воріт мій другий приятель, бувший офіцер Борис Телігин і пильно споглядає на вулицю.

— Кого виглядаєш? — питую.

— Добре, що ти прийшов, Дмитре, — каже він, — бу-

демо сьогодня обідати. Нам пощастило дістати кошик бараболь і пів хліба. Жінка вже почистила бараболі, і знаєш, зупку з бараболі будемо їсти з хлібом, розумієш з хлібом. Оце дивлюсь, може надійде хто і дастъ сірник. Вже чотирох просив, так ні один настільки не був богатим, щоб мав сірники.

Стоймо ми і жадібно виглядаємо богача з сірниками, аж надходить знакомий. Ми до нього, так і так, маємо бараболі і пів хліба, треба зварити, будь ласка обдаруй сірником.

Потекла знакомому слинка при спомині про бараболяну зупу і пів хліба, він вийняв з кишени один сірник і подав Борисові.

Пішли ми до хати і рада в раду рішили розколоти сірник по половині. Так і зробили, а за годину заїдали горячу не машену зупку з хлібом.

Вам може це виглядає смішним. Ні, це не сміх. Голод цілком зміняє людину. Нераз чув я йдучи вулицею, як говорив дехто з прохожих: „Ми вчера пили чай з медом і з хлібом. На хліб робився особливий натиск. Хліб наш щоденний дай нам сьогодня.

Вечерами довго не сиділось, бо не було світла; світили каганці з лою. Курили замісць тютюну сухе листя. Хто мав рідню в селі, або власний город, то ще сяк так перебивався. А хто не мав і не був богатий на річі, щоб виміняти за хліб, то примиряв з голоду. Сухий хліб і пісна бараболя уважалася ласощами а про мясо і сало то вже нема що й говорити.

А що друга, третя хата, то швець. Дівчата, професори гімназіяльні, ученики, урядники наминали шкіру і шили та латали.

Гіркий і сумний спомин.

ЧОТИРОНОГИЙ РЕВОЛЮЦІОНЕР.

Всім вже відомо, що революція в Росії зігнала зі світу сотні тисяч людей, винних і невинних. Убивали так званих буржуїв, офіцерів, людей духовного стану; убивали і простого хлібороба і ремісника. Конфіскували, реквірували і прямо грабили майно, а попросту сказати дущий бив, мордував і грабив слабшого. Зводились порахунки між сусідами семейні і земельні. Могили росли, як гриби після дощу. Смерть збирала свої жертви, женці працювали щиро, за половину, бо жниво було велике.

Ото-ж не минуло те страхіття і глухого далекого Сибіру і там кров людська ллялась річкою.

Проживав в селі Валдаєво Андрій Заваденко, син ссыльно-поселенця. Заваденко належав до категорії бідноти, але тішився пошаною за свою чесність і розум, а крім того був чоловік релігійний.

Початок революції Заваденко стрінув з радістю, але коли революція скинула з себе світлу одіж свободи, рівності і братерства, а зодягнулась в одіж насильства, терору і наруги над святістю і моральністю, Заваденко змінив свій погляд і не зважаючи на просьби жінки і дітей, протестував проти тих, котрі прикриваючись прапором свободи, проливали людську кров, як воду, і рабували, що їм прийшло до вподобі.

То-ж не диво, що Заваденко став усім комкомам і ревкомам та чекам поліном в оці, а тому, що суддів тоді не було, а вироки смерти видавали свободніше, як царі, ріжні Срулі, Грісили, Ахметки, Чи-фу-лі, Ревеки, Рози і Маньки, то і Заваденка приказано було „вивести в расход” т. є. розстріляти, як контрреволюціонера.

Усе село стояло за ним, але слово нових деспотів міцніше, як царське. „Бить по сему”.

Все-ж таки, щоб не озлобляти проти себе селян та не викликати бунту, влада рішила вивезти Заваденка з села в ночі в ліс і там стратити.

В ночі забрали товариші Заваденка з арешту і повезли

в ліс. Місяць гарно, ясно світив катам до роботи. Віхали в ліс, стали на поляні і сказали Заваденкові роздягнутись.

— Для чого-ж потайки ви мене вивезли, — запитав Заваденко, — чому не розстріляли мене в селі? Де-ж суд, де правда, де та свобода, де братерство?

Замісьць відповіди, п'ятьох товаришів почали бити Заваденка, а вдоволивши себе розправою, поволокли його до дерева і поставили біля него на коліна, а трьох товаришів приготовились до стрілу.

Тимчасом цему всему приглядався могучий пролетар сибірських лісів — медвідь, або як називають його там — Мішка. Не подобалась йому дика розправа і в него вступив дух контрреволюціонера. Він кинувся на поміч Заваденкові. Роздався його страшний рев і перш ніж товариші опамятались — Мішка вже мняв їх в своїх дужих лапах і через кілька хвилин усі товариші лежали на землі мертвими.

Заваденко задубів зі страху, бо хоч смерть від людей минула його, зато чекає друга від звіра. Але звір оказался благородніший від людей; він підійшов до Заваденка, обнюхав його, лизнув горячим язиком в лицце і пішов в ліс.

Заваденко віддав хвалу Богові за чудесне вибавлення від смерті, одягнувся і поїхав в село; там оповів людям про все, що сталося. Селяне обурені на товаришів кинулись до домів, де вони перебували і розправились з ними по своіому, а решта повтікали.

І так, навіть медвідь той невільник людський, повстав проти насильства і безправства і захистив життя бідного Заваденка.

То був перший чотироногий, бурий контрреволюціонер.

ВОЛЯ УКРАЇНИ І КОВАЛЬ.

(ЛЄГЕНДА).

Давно то було, ще тоді, коли вороги Україну поневолювали. Жив собі чоловік. Як він звався, ніхто не знає; відомо лише, що був він добрим ковалем, та жив самітно. Побудував собі біля великого ліса кузню і комірчину і жив з того, що підковував проїжджим людям коні. Любив той коваль Україну і усе журився тим, що її загарбують вороги, а усі вольності касують.

Одного дня, над вечір, сидить коваль біля своєї кузні, попакує люльку і думоньку думає. Коли це підізджає до кузні на білім коні дівчина красна, як те соненько, на голові віночок з синьо-жовтих квіточок. Зіскочила з коня і подаючи ковалеві кусок щирого золота, каже:

— Підкуй мені зараз коня.

Здивувався коваль, взяв золото, до горна положив, а сам поглядає на дівчину з зацікавленням. Та по кількох хвилях питає:

— Позвольте вас спитати, хто ви така?

Дівчина погляділа на коваля тужливим поглядом і відповіла:

— Я воля України. Спіши з роботою, щоб я скорше відіхала, бо мене переслідують вороги.

Вчувши це коваль низько вклонився перед дівчиною і промовив:

— О, воле наша, то ти покидаєш нас?

— Ні, не покидаю вас, — відповіла воля, — але мушу скритись, щоб в слушний час прийти назад. Спіши з роботою.

За якої пів години викував коваль чотири підкови і почав підковувати коня. Вже до трох копит прибив золоті підкови, та лише прилагодився прибивати четверту, як воля скрикнула:

— Видиш, наближаються вороги, вони шукають за мною, куди мені скритись?

— Постішай, воле наша, в ліс, а там є високі гори, там тебе ніхто не знайде, — відповів коваль.

Воля погладила свого коня по ший, попрощала коваля і зникла в лісі.

Тим часом вороги вже наблизились до кузні.

— Не дам їм коня, на котрім їхала наша воля, — сказав до себе коваль, — краще нехай земля розступиться і скріє в своїх нідрах мене і коня.

Та лиш вимовив коваль ці слова, як земля загуділа, розступилася і скрились в ній коваль, кінь і кузня.

Народне передання говорить, що коли настане час, що на Україні зявиться воля, тоді земля знов розступиться і з нідр її вийде коваль, кінь і кузня. Коваль прибє четверту підкову і на тім білім коні, підкованім золотими підковами, Воля віде до Києва.

ТРИ КІЛЬОМЕТРИ ЛЮБОВИ.

Була весна, як все, чудова, чаруюча, все оживляюча. Отож в такий весняний ранок ішла дорогою вродлива молода дівчина. За пару хвиль вона ввійшла в ліс, через котрий тягнулась дорога. З приємністю вдихала дівчина свіже лісове повітря, а ніжні барвисті квіточки неначе витали її своїми головками.

Ледви пройшла дівчина яких сто кроків, як почула за собою чиєсь кроки, оглянулась і побачила близько себе чорнявого молодця, котрий, знявши капелюх, ввічливо промовив:

— Позвольте товаришити вам.

Дівчина поіважно відповіла:

— Не годиться молодій дівчині з незнакомим муциною на самоті ходити, та ще й в тісі. І прошу йти собі своєю дорогою.

— О, які ви суворі до мужчин, — промовив він. — Не годиться також самій дівчині в лісі бути і обовязком мужчини є оказати своїї услуги.

Дівчина гнівно відказала:

— От краще лишіть мене і йдіть собі своєю дорогою.

— Ваша дорога і моя — одна. Але які ви недобрі. По що таке говорити, коли я бачу по ваших очах, що вони проти того, аби ми ішли разом, нічого не мають. А чуєте, як чудово співає соловейко: про кохання, про красну золоту весну, а он глядять на нас чудові, барвисті квіточки і дивуються: чого це ми так далеко ідемо одно від другого — неначе чужі...

Дівчина глянула на молодця і з усміхом промовила:

— А хіба ми не чужі?

— Розуміється, що ж. І ви і я разом вечерами на місяць гляділи, зорі чисили.

Дівчина засміялась і відповіла:

— Які-ж ви забавні.

— Ну, видите, що веселіше іти вдвох, ніж самій одній. Може тепер позволите товаришити вам?

— Ідіть вже, ідіть. Лишень не наблизайтесь близько.

— Дякую і за це, але якби ви щось знали, то бігме інакшими сталиб.

— Що-ж таке, скажіть, то буду знати?

— Та як, буду кричати? Про це говориться тихенько, ніхто не повинен знати, лишень одно серденько.

Дівчина паленіючи погляділа з зацікавленням на молодця, а він поступався все близьше і говорив:

— Кажете, аби я не наблизався, а глянули на мене і ваші очі тягнуть мене до себе. Вибачте, я цему не винен... то... то очі.

Дівчина знов погляділа і сказала:

— Ох, ви мушини, мушини! Причина нашої радости, щастя і горя та муки.

— О, тільки не я! Я належу до тих мушин, що несуть: щастя, любов і ширість. Ви вже змучились, ми доходимо до першого стовпа, вже пройшли кільометр. Позвольте вашу руку, та погляньте веселіще. Це-ж сама доля звела нас тут, аби ми пізнали друг друга, вона збудила наші серця, для любови злучила їх. Не будьмо-ж противні висшій силі, котра кермує життям кожного чоловіка.

Мовчала дівчина. Він взяв її руку, вона не противилася. Він поцілував її руку. Це сталося на першім кільометрі любові.

Почався другий. Ішли під руку, мовчали, але серця бились, стукотіли, а солодке, одурманюче і разом болюче почуття наповняло їх ество — чисте морально і фізично, бо тільки такі можуть загорітись любовю високою, святою.

Нарешті молодець перервав мовчанку:

— Позвольте запитати, яке ваше імя?

Вона тихо відповіла:

— Олександра.

— Олександра... Олеся, люблю це імя.

Олександра в свою чергу запитала тихо:

— А ваше?

— Петро.

— Петро... Петрусь...

Глянули одно на другого, так ніжно та мило, що без слів виявили свої почуття. Зчарувала їх велика, досвідчена чарівниця весна.

— Тепер не боїтесь мене? — спитав Петро.

— Ні! — відповіла Олеся.

Ось і другий кільометр. Вони стали і прислухувались. Недалеко на дереві воркували пара голубів.

— Чи чуєте, як воркує залюблена парочка?

— Чую, — відповіла Олеся і склонила свою гарну головку на його плече.

Це сталося на другім кільометрі.

Дальше ішли одно серце, одна думка. Петро оповідав про своє життя, Олеся про своє. Ставили запитання, відповідали на них.

— Скоро вже й третій кільометр кінчимо, — сказав Петро.

— Ох, як швидко! Коби ще попереду було з десять, — відповіла Олеся.

— Так, правду говорите, що швидко. В любові все життя хвилинкою здається, а в незгоді день роком стає. Вже ми на краю ліса, в лісі ми стрінулись і тут я хочу почути від вас, дорога Олесю, слово, чи лишусь я в вашім серці, чи буде ця маленька подорож початком великої подорожі, котра продовжати-меться до смерті?

— По що питаете? Я сама не знаю, що сталося зі мною, ви чарівник, зчарували мене без зілля своїми словами, своїм поглядом. Я вам щирий друг і сподіюсь, що ця стріча наша не буде останньою.

— Ох ні, ні, дорога! Ця стріча не остання. Знайте, що в мені ви маєте вірного і кохаючого вас друга; доля, котра звела нас сьогодня, зединить нас на віки.

— Невже це остання весна в моїм дівочому життю, — промовила Олеся.

— Так, дорога, це остання весна, після котрої вступимо в вічне літо, без осені і зими. Я завтра буду у вас, Олесю.

— Будете? Виглядати-му. Я ще нікого не любила, віддаю вам це мое перше чисте, ідеальнє почуття.

— Ох, який же я щасливий. І я рівно ж нікого не любив і не знав, що любов має таку велику силу.

Склонила Олеся головку на плече Петруся і уста їх злились в першім гарячім, солодкім поцілунку.

Це сталося на третім кільометрі.

Чи була та велика подорож їх, в котру вони вибирались, такою-ж солодкою — не знаю, але початок був мілій і гарний, як та весна, що зеднала їх.

ГАЧКИ РОЗЛУЧИЛИ.

Горячу любов розлучили прості малесенькі сталеві гачки, а як то сталося, послухайте і запам'тайте, то може й вам коли моє оповідання стане в пригоді.

Микола Шлягельський мав молоду, досить симпатичну, жінку Марію і жили в мирі і згоді. Але, як то кажуть, ніщо не вічне під сонцем. Приїхало нове молоде подружжа і поселились в сусідстві з Шлягельськими. Були то Сергій і Анастазія Бресовські.

Гарна Настуня почала кидати очима на Миколу і за короткий час зрадив Микола жінці і почав залицятися до Настуні. Обое були хитрі як лисики і так обережно пили той солодкий трунок, котрий зветься любовю, що ніхто не міг їх запідозріти. Настя була дуже ввічлива з Марією, Микола з Сергієм і всю ішло добре.

Нічого не помічала Марія, але серцем відчувала, що Микола кохає Настю. Слідила за ним, іноді заспокоювалась, старалась впевнити себе, що то лишень так її видається, коли-ж серце не могло заспокоїтися.

Ох, та заздрість, яка вона болюча, немилосерна і губительна.

Прийшов раз Микола домів а на правім плечі у него русавий волос.

Забилось серце у Марії, кров вдарила в голову. Це не її волос, ні, це волос розлучниці. Вона голубила її Миколу, тримала свою голову на його плечі, добиралась до його серця. Підла, нікчемна. Так, серце не обмануло. Що робити? Потопала Марія в бурливих філях смутку і заздрости.

Значить вони мають десь місце, де сходяться на побачення і там милуються. Не інакше, а вечером. Але де? Ох, щоб вона дала за те, щоби застати їх разом.

Довго думала Марія і врешті придумала оригінальний плян пімсти.

Купила чотири тонесеньких і острих гачки і коли Микола спав, прикріпила їх до ковніра піджака з переду на правій стороні, бо якраз там був волос, значить розлучниця

має звичай припадати до свого любчика з правого боку. Гачки приправила міцно, а кінці їх опиралися на тонку маленьку дощинку, на чорнім їх не було видно.

Рано Микола пішов до роботи, а по обіді заповів Марії, що задержиться в бюрі на яку годину більше, бо має роботу.

— Має роботу, — подумала Марія, — піде русяву плотичку ловити. Щасти Боже, щоб піймалась.

Чекала Марія повороту з нетерпеливістю. Наконець прийшов Микола схвилюваний, неначе з ним яке лихо скочилось.

— Що з тобою, Миколо? — запитала Марія.

— Нічого. Посварився з одним урядником і тому нерви розходились.

Глянула Марія на ковнір і помітила сліди крові. Ох, як радісно її стало. Вона чула, що та кров зрадниці погасила пекольний вогонь в її серці.

Вона уявляла собі, як то Настуня припала личком до її мужа, а любі гачечки впились в те личко і вона мусіла їх виrivати. Її Микола був в ту хвилю подібний до рожі. Покололась Настя. Так її треба. Хай не чіпає чужу рожу.

На другий день рано пішла Марія відвідати любу сусідньку, а та сидить бліда, личко підвязане. А що, рибоночко, піймалась на гачечки, болить тебе личко, так мене, голубонько боліло серденько.

— А це що з вами? — запитала Марія.

Настуня затремтіла, бо добре знала чия то рука ті кляті гачки настроїла і відповіла:

— Я упала в садку на якесь колюче деревце і поколола лицє.

— О, бідененькі ви, бачите, яке лишенько вас стрінуло; а-ну покажіть-но.

— Не хочу знімати шматку, бо лишень, що намастила рані.

— То нічого, моя золотнька, треба подивитися, щоб не було часбм затроєння крові. І з цими словами зняла Марія хустинку і побачила на припухлім личку Настуні чотири малих ранки.

Вона готова була поцілувати їх, бо ж кров з тих ранок згасила вогонь в її серці. Оглянувши ранки Марія сказала:

— Рани рвані, неначе від гачків. Може то який рибак закидав вудку, та замісьць рибки вас піймав.

Мовчала Настуня, лишењь піт вкривав її чоло. Вона розуміла, що Марія глузує з неї. Посиділа Марія трохи і пішла домів.

Вечером, коли прийшов Микола, Марія його спитала:

— А як там! Сьогодня ти не сварився з тим урядником?

— Ні, — відповів Микола.

— І не будеш більше стрічатися з ним?

— Ні, не буду.

— Правду кажеш?

— Правду.

— Не стрічайся любий. То якась підла, нікчемна людина. Краще приходи домів, до свого кохаючого тя друга.

Ще хвилина і Микола пригорнув до себе Марію. Їх щастячко вернуло назад. Виратували його гачки.

БІЛЯ КЕРНИЦІ.

Настуня Романчук лишилась круглою сиротою на двадцятому році життя. Опікункою її стала сестра її матері, удова, котра провадила господарство в домі Настуні. Сама Настуня ходила до школи і на шіснадцятому році життя була гарною і розвиненою дівчиною.

Одного ранку весною взяла вона ведра і пішла по воду до керници, що стояла в долині заквітчана зеленими вербами. Набрала води і лише хотіла взяти коромесло з ведрами на плече, як до керници підійшов парубок чорнявий, гарний молодець і не зводячи з Настуні очей попросив напитись води. Настуня поставила ведро на пень, молодець напився і почалась розмова; він оповів Настуні, що живе в сусіднім недалекім селі Іваньках, звуть його Петро Залужний, одинак в родичів, вертає з міста домів.

Довго простояли обое, бо любо їм було, — весна була в природі і весна в їх життю.

Після тої стрічі почав Петро частенько приходити до Мухавки, так звалось село, в котрім мешкала Настуня, та вже не до керници, а до хати Настуні і до пізна обое воркували в вишневім садочку, мріючи про майбутнє спільне життя. Нараз почала помічати Настуня, що Петро неначе не той став до неї: все якийсь мовчазний, спішить домів, не заводить розмови про те, як то вони будуть в купочці жити.

Зажурилася Настуня, питала Петра, для чого так змінився до неї, а він і відповість:

— То тобі так здається.

Одної неділі побув Петро довше як все, попрощався і пішов.

— Що з ним таке діється, — сказала сама до себе Настуня і вийшла за ворота.

Нічка була темна, вітерець повіває, та й причувається Настуні, неначе біля керници хтось говорить. Приглядається, нема нікого, а вітерець доносить якийсь шепіт.

Почала Настуня обережно підкрадатися до керници, вже й близько, по мові пізнала свого Петра, а вона, розлучниця

проклята, сусідська дівчина Наталка. Серце вогнем запекло. Коли це чує, Наталка питає Петра:

- Якже буде, Петре?
- Ну, та як, візьмем шлюб і кінець, — відповідає той.
- А Настя? — знов питає Наталка.
- Так що-ж Настя, коли я тебе люблю.

І обнялися обое.

Скрикнула Настя, як несамовита і впала непритомна. Прийшла до себе вже пізно, нікого не було, ледви підвела і пішла у хату. Оповіла тітці про все. Тітка почала розважати її, але то не помогало. Дівочий жаль, як кажуть, ваги не має.

Пізним вечером, на другий день, вийшла Настя з хати і за пару хвилин була біля керниці. Стояла вся тримтячи.

— Пошо жити, — шептали уста, — тут біля керниці був початок моєго щастя, тут нехай буде і кінець.

В ту-ж хвилину, коли страшна думка опанувала розумом і волею нещасної дівчини, біля керниці зявився старець з довгою сивою бородою і так привітно промовив:

— А що ти, доню, думаєш робити? Хто дав тобі життя, той має його взяти. Іди краще в монастир, душу свою спаси, гріхи замоли; покинув тебе земний жених, а ти приблизись до Небесного Жениха, а Він покличе тебе до Царства Свого.

Це сказавши зник дідусь, а Настуни наче тягар спав з серця, так легко стало, перехрестилася, прошептала молитву Господню і вернула домів піднесена на дусі.

За два тижні Настя була вже в Немирівськім жіночім монастирі, де її поиняли як служницю. Подобалося Насті тихе монастирське життя, в котрім вона нашла спокій для свого серця.

Пройшло двадцять пять літ. З молодої вродливої Насті стала поважна та мовчазна рясофорна монахиня матушки Людмила. Ото захотілось її ще раз поглядіти на родинні місця, та могилам родичів вклонитися.

Поїхала Людмила залізницею, а зі стації пішла пішки в рідне село. Було то весною ранком. Увійшла Людмила в село і побачила керницю, пригадалось минуле, якось тяжко та тужно стало на серці. Тут біля цеї керниці забилось в ній уперше її серце дівоче, тут переконалась про зраду, тут думала покінчти з життям, і тут вона була покликана до

нового життя. Підійшла до керниці, а в той самий мент зявився чоловік з ведрами. Одежда на ньому старенька, велика борода закривала худі лиця.

— Хто ви такі? — запитала Людмила.

— Я Петро Залужний, — відповів чоловік.

— Петро! — майже скрикнула Людмила, вдивляючись в те сумне, виснажене обличчя, що колись покрите було румянцями та таке любе для неї. — Ви оженились з Наталкою? — запитала.

— Так! — відповів здивований Петро. — Звідки ви знаєте?

— Про це не питайте, але скажіть мені, як вам живеться?

— Погано живеться. Я вже догадуюсь хто ви, вибачте мені за негідний мій учинок. Я мучусь тепер і мучити-мусь до гробової дошки, — говорив Петро опустивши голову.

— Маєте діти? — запитала Людмила.

— Маю пятеро.

— Бідуєте?

— Звісно, що не паную.

Людмила виняла з кішенні вузлик з усіма своїми убогими монашими ощадностями, подала Петрові і сказала:

— Прийміть від мене маленьку поміч в памятку першої нашої стрічі, біля цеї керниці двадцять п'ять літ тому назад. Прощавайте.

Це сказавши, скорим кроком пішла в бічну вулицю.

Петро стояв, тримаючи в тремтячих руках вузлик з грішми. Йому пригадалось як двадцять п'ять літ тому назад він біля цеї керниці стрінувся з Настунею і тут же зрадив її. Тужно і боляче стало йому.

ІДЕАЛЬНА ЛЮБОВ.

Багато є такого, що криється поза межами людського розуму. Розум людський не годен збагнути того, чи другого явища, котре напоминає нам про другий мир з його невідомими для нас законами.

Про один такий надзвичайний случай, вельми цікавий і загадочний, я оповім, а ви уважно вислухайте:

Петро Розумовський, 26 літ, вродливий молодець скінчивши університет, вернув домів. Тішились родичі своїм одинаком сином, та не довго; втягу року померли обоє, лишивши Петрови гарний дім, землю і чималу суму гроша.

Здавалося, що молодий Розумовський кинеться в виржиття, якто роблять другі. Але не так було з ним. Він поїв замкнене життя, не учащав ні на які вечериці, балі і зібрання, не приймав у себе гостей і сам у нікого не бував. Зато дуже радо запомагав бідних, ратував людей в нещастю і підтримував добродійні організації. Усе можна було застати його за книжкою чи то дома, чи у полі, або в лісі, куди він любив ходити на прохід.

Не одна дівчина поглядала на молодого, вродливого і багатого Розумовського і гіпнотизувала своїм поглядом, але він не звертав на то уваги.

Іноді при стрічі знакомі питали його, для чого він веде замкнене життя, для чого не буває на сходинах, для чого не вибирає собі подругу життя.

На такі питання Розумовський відповідав, що ідеальної любові на землі нема. Є лише тілесна любов, котра так далека від духової ідеальної любові, як небо від землі.

Розумовський звик ві своїм життям і не бажав другого. Найбільшою приємністю для него була прогулка в ліс. Там він віддавався в обійми ріжноманітних мрій, про вічну ідеальну духову любов, ніколи не умирачу, та красну, як сама мир Божий.

Одного вечера весною пішов Петро в ліс, сів на великом камені, що служив йому усе замісьць лавочки і любувався ніжними квіточками та прислухувався до щебетання пта-

шок. Мірно билось його серце, не буяли думки, а усе його ество було повне спокою і задоволення. Вже хотів Петро встати і йти домів, коли побачив на лісній доріжці жіночу постать. Одіта вона була в білу одежду, лице закрите густим серпанком. Ішла легенькою ходою, рухи її і уся граціозна фігура свідчили, що то має бути молода дівчина.

Поява невідомої жінки' вельми здивувала Петра. Звідки вона зявилася тут і хто вона така? Зацікавлення його ще збільшилось, коли жінка направилась прямо до него. Глядів Петро і терявся в здогадах, що це означає.

Жінка підійшла до Петра і сіла поруч него на камені, не промовивши ні слова. Він чув, як билось її серце, відчував її теплоту. Не було сумніву, що то жива істота. Жінка повернула до Петра закриту серпанком голову і неначе крізь него розглядала його.

Петро не бачив її очей, але відчував на собі їх погляд.

Жінка взяла від Петра паличку і написала на піску: „Я буду твоїм другом на віки, тільки не прикасуйся до мене”.

Петро прочитавши написане, крикнув:

— Хто-ж ви така!

Жінка знов написала:

— Любов та, про котру ти мрієш.

— Чому-ж ви не говорите до мене, тільки пишете? — запитав Петро.

Жінка написала:

— В свій час заговорю. Раз в життю лебідь співає.

— А для чого-ж ви не відкриєте своє лице?

— В свій час і лице відкрию. Ти шукав висшої ідеальної любові і я прийшла до тебе. Завтра в цю пору буду тут і коли застану тебе, то буде знак, що бажаєш мене і я буду твоя. Тепер прощай, іди дому.

Жінка встала, а за нею і Петро і пішли плече в плече на край ліса. Там вона показала рукою на місто, кивнула головою і Петро пішов, а вона осталася.

Відійшов Петро далеко і коли оглянувся, побачив ту невідому жінку на краю ліса, всю залиту проміннями згасаючого сонця:

Прийшовши дому, Петро шукав розгадки всого того, що сталося, але не міг найти. Хотів заспокоїтися, пробував гррати на скрипці, не міг, сон утікав від него. Перед очима

стояла незідома дівчина, та лісова фея, котра наважилася зчарувати його.

Сам не зінав Петро, що робити, чи вийти завтра на стрічку, чи ні. Довго вів боротьбу з самим собою і вкінці кінців рішив вийти. Навіть, коли це дух, то дух добра а не зла, то-ж слід приняти його дружбу.

Ставши на такім рішенню, Петро заспокоївся і заснув.

На другий день в означений час пішов Петро на місце стрічі. Сів він на камені, оглянувся, нема нігде нікого. Пройшло кілька хвилин і на доріжці зявилась та сама жінка. Підійшла до Петра і сіла поруч. Привитала кивненням голови.

Петро запитав:

— Скажіть мені, хто ви? Коли не противитесь добру а боретесь зі злом, то будьте мені другом, в якій би формі та дружба не виявлялась.

Жінка написала:

— Я є любов, котрої ти шукав; добро і чистота це мої ідеали. Буду тебе любити так, як ні одна смертна жінка. Буду нерозлучна з тобою, а в свій час заговорю до тебе. Побачиш мое лице, відчуєш мою ласку, але памятай, що оден раз в життю лебідь співає. Так згода?

Петро відповів:

— Згода.

Жінка знов написала.

— Завтра вечером буду у тебе, чекай мене, а тепер іди до дому. Будеш найщасливіший під небом, лише не важся доторкнутись до мене і відкрити мое лице.

Петро відповів:

— Добре.

Встали. Пішли на край ліса. Вона зітхнула, кивнула головою і розстались.

Зчарувала любов Петра. Віддався її серцем і душою.

На другий день очікував Петро доротого надземного гостя з нетерпеливістю.

Наконець настав вечір. Засвітив Петро в кімнатах, по-закривав вікна і за пару хвилин почув шелест в сінях. Відчинились двері і увійшла його любов. Привитала кивненням голови і оглянувши кімнату, сіла за п'яно і почала грати. Петро взяєся вторувати на скрипці.

Чудові звуки, повні божественної мельодії вилітали з під її ніжних білих пальчиків; чарувала слух, веселила серце і душу. То був величавий концерт ідеальної, святої, безсмертної любові.

Коли скінчили грати, Петро попросив свого друга до вечеरі. Вона сіла біля него, але нічого не взяла до уст. Петро почав просити, щоби вона хоч що будь попробувала.

Вона відписала:

— Твоя любов ніколи голоду не відчуває.

По вечеरі любов попрощала Петра, тихо вийшла з кімнати і зникла без сліду.

З тої пори що дня стрічався Петро зі своєю любовю, говорив з нею, вона відписувала на його питання і сама їх задавала. Появлялась і зникала невідомо.

Кохали одно другого, радіючи стрічі і вдоволялися своїм щастям. Але то любов була безплотна, ідеальна, свята і чиста, як ранішня роса.

Ніхто, крім Петра, не бачив його друга.

Так проходили літа за літами, а любов їх не ослабала і не міняла своєї первісної форми.

На 50 році життя занедужав Петро. Його любов була нерозлучна з ним.

Одного ранку йому стало неначе лучше. Любов сиділа біля него. Нараз вона зняла серпанок і Петро побачив перед собою надземної краси молоду дівчину, котра дивилась на него поглядом повним глубокої любові, повитої сумом.

Петро пригадав собі її слова:

— Оден раз в життю лебідь співає.

Значить, це він перший і останній раз бачить її, почує голос, відчує ласку і наступить конець життя. Він спітав:

— О, мила! Вже кінець всему, розстанемось?

Вона відповіла:

— Ні милий, я піду з тобою в мир вічности до предвічної любови.

Тихо схилилась, притулила своє лице до його лиця, обіймила руками голову і коралеві уста її зединились з його устами в поцілунку. То був прашальний перший і останній поцілунок життя і любові. Він вніс в душу Петра надземне щастя, спокій і надію на вічне, нескінчене життя. Душа його тихо, тихо відійшла в мир вічності. Її понесла туди в своїх обіймах свята любов.

Незрима стала жінка, остався лишєнь на постелі труп того, котрому вона була другом в земнім життю...

Назвіть, шановні читачі, це оповідання казкою, легендою, буйною фантазією, як хочете, але признайте, що є мир духовий з його неописаною красою і вічними законами, котрі ґрунтуються на основах святої любови.

ПРИВІЗ ПАННУ.

(ДІЯЛЬОГ).

(На сцені Петро Куліш і Омелько Скакунець).

ПЕТРО: — Омельку, розкажіть-но, як ви служили у панів.

ОМЕЛЬКО: — А хай йому біс з панами; нераз прийшлося задурно поза уха дістати.

ПЕТРО: — То цікаво, ану розкажіть.

ОМЕЛЬКО: — Служив я у пан-отця. Ну і нічого мені було. Істи мав що. Коли-ж бо біс проклятий напосівся на мене. Каже раз пан-отець до мене: — „Запрягай, Омельку, коні поїдеш в місто до духовної свинарії за паничем”. Ну, їхати то їхати. Дала мені попадя паланицю, кусень солонини і дві головки часнику, бо то 35 верств було до міста. Otto приїхав я до міста, допитався до тої свинарії і там таки під мурами став на нічліг, а рано другого дня мали ми вийхати. Дав коням їсти і сам румигаю паланицю та наминяю солонину і розглядаюсь довкола. Нараз дивлюсь, циган веде медведя на ланцюху, а за ним тьма-тьменна народу. Пішов і я подивитися, сюди туди аж на другу вулицю заперся. Та згадав собі, що лишив коні і вертаю туди до свинарії; біля воза застав панича. — „Де ти був Омельку?” — питав панич. — „Ходив”, — кажу, — „на медведя дивитися”. — „А де-ж твоя шапка?” — знов питав панич. Лапнув я рукою за чуприну, а шапки нема. Овва! Нова смушкова шапка пропала, якийсь злодюга зняв з голови так, що я й не чув. Бідкаюсь я за шапкою, та клену злодієві, як вмію, а паничеві байдуже, сміється собі з мене. А там надійшли якісь дівчата і він пішов з ними гуляти. Покрутився я трохи і ляг спати. Прокинувся десь опівночі від зимна, дивлюсь, а свитки нема, торби з паланицею і солониною нема і ремінні віжки щезли. От тобі й свинарія і місто. Пішов я поза доми, чи не стріну де злодюги, а тут з якоїсь діри поліцай гульк і до мене: — „Ти хто такий?” — „Я”, — кажу, — „Омелько з села Шкуролупинець, приїхав до свинарії за паничем”. — А він мене в писок раз, другий. — „За

паничем", — каже, — „приїхав, а поміж домами шляєшся, щоб вкрасти що" — і поволік до буцигарні. Я прошуся, та де тобі — і слухатъ анахтема не хоче. Другого дня рано покликали панича і мене випустили. Панич сердитий, як пес, лає мене, а я лаю усіх. Начепив я замісьць ремінних віжок мотуз і виїхали ми вже геть по полудни. Вечір чогось швидко настав, ще верстов десять до дому, а тут темно, хоч в писок смали. Стали ми на нічліг, панич щось попоїв, а я слину поковтає і лягли: панич на возі, а я під возом. Чоботи зняв і підложив собі під голову замісьць подушки. Прокинувся перед світанком, лап за чобітми, а за ними і слід застиг. Дивлюсь, а паничевого кашкета нема і шинелі з білими гузиками нема. Збудив я панича, давай він бідкатися, а мені байбардзо, ще й радий; взяли у мене, взяли й у него. Пішов я за кіньми сюди туди, не видно. Далеко піти не могли, бо я спутав; шукає і панич, та дарма. Потягнув злодюга і коні. Потягнули ми з паничем воза до поблизького села і там лишили, а самі пішки домів пішли. Я йду босий, без шапки і свитки, лише батогом поцвягую. Прийшли, панич росказаў пан-отцеві усьо, ще й приложив і мене вигнали. — „Іди", — каже пан-отець, — „під три вітри від мене, ти осто́лопе дурний". — Ну і я пішов.

ПЕТРО: — Куди-ж ви, Омельку, пішли?

ОМЕЛЬКО: — Пішов у сусідне село, до пана Степана Теравського. Був то малий дідич. Ну і він прийняв мене, значить за фірмана. Справив шапку, чоботи, свитку і усьо будо добре. Та знов біс пихицьнув мене в халепу. Теравський мав доньку — училась в місті на якихсь картоплянах грati, чи лихो його знає на чим. Ото раз каже мені пан іхати за тою панною, саме перед Паскою. — „Зайдеш," — каже, — „до музичної школи і забереш панну". Іхати, то іхати. Привязав я шапку шнурочком до підбороддя і чоботи попідвязував, щоб бува знов які антихристи не зняли і поїхав. По дорозі забув до лиха, як та школа називається. Приїзджу і питаю, де тут музичка школа. А якась панночка каже: — „Може пархіяльна?" — „Або я знаю, може й пархіяльна", — відповідаю. „А ви з якого села?" — питає. — „З Цюцьківки", — кажу. — „То ви, значить, за моєю товаришкою приїхали. Дуже добре. Ідьте за мною", — каже. Ну і поїхав я до тої пархіяльної школи. Вийшла панна, сіла

і поїхали ми. Як віхали у село, сказала стати коло дяка і пішла у хату. А я стою біля воріт. Вийшла дячиха, дала мені колач і каже: — „Спасибі, що привезли нам дочку”. — „А яке мое діло? Сказали привезти панну, то я привіз”.

Приїджаю в двір, зайшов до кімнати, а пан питає: — „Привіз панну?” — „Привіз”, — кажу. — „Де-ж панна?” — „Та де, злізла і пішла до хати”. — „До якої хати!” — кричить пан. — „До якої, тай до якої. До дякової”. — „Чого-ж вона туди пішла?” — лютує пан, а з ним і пані. — „Ну чого пішла”, — кажу, — „а куди-ж мали йти, до коршми? То-ж дякова донька”. — Гей мой, як не всмалить мене пансько в писок і кричить: — „Де-ж ти дурню узяв її?” — „Ну, та де узяв, в пархіяльній школі, бодай би була згоріла”. — „Я-ж тобі о столопе казав їхати до музичної школи, там де учать грати, музики учать, розумієш дурню, на шестій вулиці”. — „Ну, та тепер я вже розумію”, — кажу. — „Зараз мені вертай до міста”, — звелів пан, — „і забери панну. Спитаєш в школі, де панна Евеліна, та знов не візьми якої дяківни, бо зуби повибиваю”.

А най тя нужда возьме, сплюнув я і поїхав. По дорозі я знов забув, як та песяча школа називається. Памятаю лише за музики. Приїхав я і питаю де шевська вулиця, перекрутів знаєте, з шестої шевська стала. Ну і що-ж, справили мене на шевську вулицю. Питаю я, де тут музики грають. Он в тім домі, кажуть люде. Підіджаю, а там дійсно музики грають, дівки з хлопцями танцюють. Питаю я, де тут Килина. Вийшла якась панна в білім убранию і питає: „Ви за мною приїхали?” — „Та за вами-ж”, — кажу. — „Добре, зараз поїдемо”. Дали мені добрих дві чарки горівки і кусник мяса, бо то та Килина заміж виходила. За пару годин вийшла вона з своїм чоловіком, сіли на віз, музики заграли марша і я погнав коні. За містом сказала Килина звернути на право. А мені байбардзо, куди кажуть, туди іду. Проїхали пару верстов і сказала Килина стати біля одної хати і почали гостюватися, бо там мешкали родичі молодого. Дали і мені випити і попоїсти і сказали мені, що я можу собі їхати. Ну, а мені що, куди кажуть, туди іду. Приїхав, а пан з панею до мене: — „Де панна?” — „Та яка там панна. Вони вже замужні, я завіз їх до молодого. Там ще гуляють і мені, спасибі їм, дали випити і попоїсти”. „Що ти

плетеш!" — заревів пан, — „де ти був?" — „Ну, та-ж в місті, на шевській вулиці, там грали музики і танцювали, так як ви казали. Я спітав де Килина. Ну, а то молода та ваша Килина, сіла з чоловіком на віз і сказала їхати. І я повіз до хати молодого. Ось вам іувесь антерес".

Пан мало не збісився: — „Не шевська, дурню!" — кричить, — „а шеста. Там є музична школа, а ти скотино захався на шевську вулицю на весілля і якусь Килину возив моїми кіньми. Гони мені з двора, бо я з тебе шкіру злуплю. Я сам зараз поїду.

Ну і я пішов собі та й став у жида на службу.

ПЕТРО: — І добре вам було у жида?

ОМЕЛЬКО: — Та яке добро. Лаяв він мене, лаяв я його і кляв скільки влізло. А раз поїхав з ним в місто. Жидицько накупив посуди і як вертали, я наїхав на пеньок, віз перевернувся і посуда до хороби потовклась. Жид почав вейкати і вдарив мене. Ну, гадаю собі, ще й жидюзі маю терпіти? Обернув я бичиско і почав латати жида, мало не сконав там. Покинув я його і пішов знов на фільварок служити. Поштуркуються мною, а я клену їм і так жиemo доки не помремо.

3 МІСТ:

	Сторона
Розбійник Іван Пушкар	5
Син ліса	31
Отаман Щерба	45
В турецькій неволі	55
Свати і дружби	65
Жінка mestник	71
Українська кров	79
Слово козацьке	85
Вирікся свого народу	91
Дівчина mestник	101
Зрадник	115
Козак Іван Випридух	119
Козак і смерть	125
До ясного Розума	127
Спомин	131
Чотироногий революціонер	133
Воля України і коваль	135
Три кільометри любові	137
Гачки розлучили	141
Біля керниці	145
Ідеальна любов	149
Привіз панну	155

Замовляйте Книжки в Книгарні „УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ”

Антін Головатий, історична повість15
Беніта, роман Гагарта про тих, що шукають скарбів ..	.50
Вина і Кара, повість Достоєвського, визначного росій- ського письменника в двох великих томах. Ціна ..	1.75
Віддячився, оповідання А. Чайковського	1.00
Грішники, оповідання з життя на степовій Україні. Ціна ..	.80
Граф розбійник і 27 інших оповідань Д. Тягнигоре ..	.50
Граф Монте Крісто. Повість Ол. Діми, що обнимає 1226 сторін битого друку в чотирьох обемистих томах ..	3.75
Поодинокий том	1.00
Для домашнього огнища, повість Івана Франка. Дуже займаюча. Ціна85
Історія землі, оповідання про те, як повстала наша земля ..	.35
Історія Московщини. Це та болюча історія, що створена на кістках Запорожців. Ціна85
Козацьке серце і 28 інших оповідань Д. Тягнигоре. Ціна ..	.50
Кудеяр. Хроніка з часів царя Івана Грізного і козака си- лача. Ціна	1.00
Людина людиною. Роман з часів перших християн. Дуже займаючий. Ціна75
Мрія, роман Еміля Золі, так би сказати про мрії мрій. Ціна лише50
Незвичайні пригоди Матія Сандорфа. Хто читав бодай одну книжку Жуль Верна, то може сподіватися, що ця буде ще інтересніша. Два обемисті томи	2.80
Серед темної ночі, повість Б. Грінченка з життя селян на Україні. Опис про те, що може діятися темної ночі ..	.50
Соняшний промінь, оповідання В. Чайченка для молоді. Дуже займаюче. Ціна80
Суд Чотирох. Оповідання про те, як невідомі чотири люди судили тих, що були несправедливі і виконува- ли над ними засуд. Дуже займаюче. Ціна40
Тайни цісарської родини і разом Герой капіталу. Колись тайни цісарського роду Габсбургів забудуться. Ця книжка всі тайни пригадає. Ціна50
664 найкращих загадок і забавок, для старих і молодих. Інтересне. Ціна35
Чорна княгиня, історичне оповідання про княгиню і по- дії в давнині. Ціна35

Замовлення слати до:

Ukrainian Voice Box 3626 Winnipeg, Man,

„Український Голос“

широ народний, поступовий часопис в Канаді.
Виходить що тиждня „не для зиску одиць, а
для загального добра“.

Виходить від 1910 року.

Річна передплата в Канаді \$2.00; до Злучених
Держав \$2.50; до інших країв \$3.00.

ЧИТАЙТЕ ЙОГО І ШІРІТЬ ПРИЄДНУВАННЯМ
НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ.

Друкарня „Українського Голосу“ виконує всякі
друкарські роботи по приступній ціні.

ОГОЛОШЕННЯ В „УКРАЇНСЬКІМ ГОЛОСІ“
ПРИНОСЯТЬ РЕЗУЛЬТАТ.

За дрібні оголошення (пошукування і и.), пла-
титься \$1.00 за поміщення один раз, \$1.75 за два
рази, \$2.25 за три рази.

КНИГАРНЯ „УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ“ МАЄ
НА СКЛАДІ ВСЯКІ УКРАЇНСЬКІ КНИЖКИ.

Пишіть по безоплатний каталог.

Редакція, Адміністрація і Друкарня
міститься під:
210—216 DUFFERIN AVE.

Почтова адреса:

UKRAINIAN VOICE
P. O. BOX 3626, WINNIPEG, MAN.,
CANADA